

Informationsmapp om Campus Kungsgårdens historia

Innehåll

Introduktion

- Tidslinje

Geologi och arkeologi

- Korsholms vallar (temapaket)

- Synlig historia (temapaket)

Husen på Korsholms vallar

- Korsholms slott – medeltidens administrativa centrum

- Oxenstiernska palatset

- Landshövdingens residens

- Korsholms trädgård

Korsholms kungsgård

- Korsholms kungsladugård och avelsgård

- Området

- Verksamhet

Kungsgården och staden

- Vasa – Korsholm – Mustasaari

- Gamla Vasa före branden

- Kungsgården under ryska tiden

- Efter Gamla Vasa brand

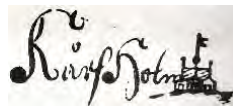
Modellfarm och skolverksamhet

- Agronomisk modellfarm 1846–59

- Korsholms skolor

- Korsholms skolor och krigen

- De många olika skolorna

Temapaket: Kungsgårdens område

Vallar och geologi

Synlig historia

Byggnaderna på vallarna

Verksamhet på Korsholms kungsgård

Kungsgården och staden

Jordbruksskolans byggnader

Temapaket: Korsholm i historien

Korset på vallarna och korsfararna

De medeltida kungarna och Korsholm

Intressanta besök på Korsholm

Temapaket: Historiska personer

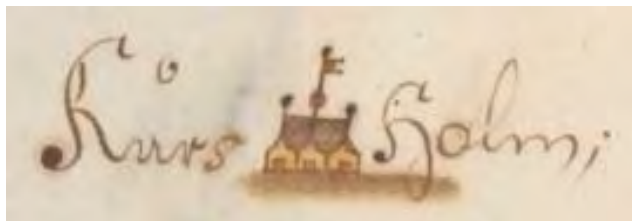
Gustav Vasas söner

Johan Björnsson Printz (1592–1663)

Grevens tid på kungsgården

Gustaf Abraham Piper – landshövding i Österbotten

Introduktion

Du håller nu i en mapp med information om de historiska händelserna på det område som i dag är Campus Kungsgården. Mapparna har tagits fram inom Kulturpaketet, en satsning på projektplanering om kungsgårdens historia som genomfördes våren 2015 som ett internt utvecklingsprojekt inom Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur skn.

Bakgrunden till projektet är att samkommunen sedan 1995 har bedrivit områdets skolverksamhet. Detta innebär samtidigt att det är Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur som är markägare till det som en gång var Korsholms kungsgård, och innan dess Korsholms slott – Korsholms vallar hör nämligen också till Campus kungsgården.

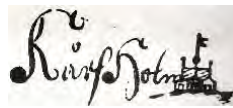
Korsholms kungsgård är unik i Österbottens historia. Det var här som landskapets administrativa hjärta låg och därför kan områdets användning knytas till händelser på riksnivå under 600 år! Det här är något som är märkligt okänt även bland historieintresserade Österbottningar och som på allt sätt borde lyftas fram. Att det finns så säkra belägg för vad som hände här redan på medeltiden är också någonting värt att uppmärksamma.

Kulturpaketet har inneburit dels projektplanering kring områdets historia, dels var uppdraget också att samla historiska basfakta. Visst har det skrivits både ett och annat om Korsholms slott och Korsholms kungsgård, men någon kortfattad översikt fanns det inte. Det är därför som vi nu tar fram de här informationsmapparna. De är i första hand tänkta att användas inom samkommunen. Om det finns infomappar som Yrkesakademins personal och studerande kan använda så hoppas vi att intresset för och medvetenheten om områdets historia ökar. Mapparna kommer även att delas ut till samarbetsparter med intresse av att synliggöra Campus Kungsgårdens historia.

Texterna i den här mappen är skrivna av projektplanerare Johanna Björkholm. Uppgifterna kommer främst ur olika historiska översikter. I viss mån har jag också använt arkivmaterial, men det har inte varit praktiskt möjligt att kontrollera alla primärkällor. Det finns garanterat faktafel i den här mappen, men i det stora hela bör ändå det mesta vara korrekt. Ibland är det helt enkelt så att källorna är motstridiga eller otydliga, så jag har varit tvungen att göra egna tolkningar.

Mappen innehåller egentligen tre olika typer av material. För det första finns det sammanställningar av text i punktform som är tänkta att ge en översikt över de historiska händelserna. För det andra finns det längre texter om olika aspekter av historien, som jag har kallat temapaket. För det tredje finns det en hel del illustrationer för att åskådliggöra texterna.

För materialet i mappen gäller upphovsrätt på vanligt sätt. Man får alltid citera texter så länge man anger vem som har skrivit originalet. Upphovsrätt gäller 70 år efter upphovsmannens död. Det betyder att det mesta av bildmaterialet i mappen går bra att använda. För det material som finns i arkiv och museer gäller dock att man alltid måste uppge arkivets namn och referensnummer till materialet. Dessutom krävs tillstånd från arkiv och museer om man vill publicera bildmaterial.

Min avsikt med den här mappen har varit att sprida information om Korsholms kungsgårds historia. Använd den till grupparbeten, undervisning, projektplanering och så vidare. Det kommer också att finnas några mappar med samlade faktatexter och tematiska texter som förvaras på Campus Kungsgården. Tanken är att den som i framtiden blir inspirerad och vill börja fundera på projektsatsningar ska kunna låna material ur dem. Centraladministrationen kommer att ha tillgång till digitala versioner av mappens material – fråga dem om du behöver fler kopior av materialet.

Jag har valt att märka materialet i mappen med en särskild vinjett. I den ingår en stiliserad teckning av "Kårsholm", som är ett urklipp av en karta ritad av Thomas Lohm år 1685. Lohm märket ut större gårdar på sina kartor med små teckningar, som snarare kan uppfattas som ett slags logon än som egentliga avritningar av husen i fråga. Han har ritat två olika kartor samma år där Korsholm finns med, ritat på lite olika sätt. Jag tycker att teckningen passar bra som logo också för materialet som tagits fram inom Kulturpaketet.

Juni 2015, Campus Kungsgården

Projektplanerare Johanna Björkholm

Tidslinje

Korsholms vallar och kungsgården

1300-talet

År 1348 inrättade kung Magnus Eriksson en tull- och handelsplats i Mustasaari socken. Rättighet att handla med "ätande varor".

På 1360-talet började Albrekt av Mecklenburg, Sveriges kung anlägga befästningar för att bevaka gränsen mot Ryssland. Korsholm var ett av dem. Enligt dåtida gränsdragning skulle Korsholms slott hjälpa till att bevaka att novgoroderna (Ryssland fanns då inte ännu) seglade söderut över Bottniska viken.

Korsholms slott placerades vid den skyddade hamnen invid Mustasaari kyrkby. Slottsön, dagens Korsholms vallar, bestod av en moränkulle nära stadssundet, ungefär sju meter över det omgivande havet. Det omgavs av en kvadratisk fästningsvall och en ännu lägre vall samt en vallgrav, som i slutet av 1600-talet ännu var fylld med vatten. På vallarna fanns en pålkonstruktion av stock. Huvudbyggnaden var antagligen en timrad stuga med små fönstergluggar, överspända med pergament. Också i räkenskapsböcker från 1557 och 1564 nämns enbart timmerbyggnader. De enda murade delarna av slottet var då ugnar och skorstenar.

1372 Bo Jonsson Grip fick hela Finland som förläning.

1374 innehade kung Håkan av Norge Skara stift, resten av landet ägdes av drotsen Bo Jonsson Grip. Albrekt var formellt fortfarande kung av Sverige men styrde i praktiken endast över Stockholm.

1384 Korsholms slott omnämns första gången i skrift i Bo Jonsson Grips testamente som Crysseborgh. Tysk språkdräkt: Krytzeborg (= Kreutzburg). Det tyska namnet implicerar att byggherren eller byggarbetarna var tyskar.

Bo Jonsson Grip avled 1386, kung Albrekt försökte kontrollera hans änka och återta delar av den avlidnes ägor. Försöken misslyckades dock, Albrekt styrde fortfarande enbart över Stockholm.

Svenska stormän valde 1388 drottning Margareta, dotter till Danmarks kung Valdemar och änka till kung Håkan av Norge, till Sveriges "fullmäktiga fru och rätta husbonde".

1388 omnämns Korsholms fögderi för första gången i skrift, Korsholms slott och län avträdde från Bo Jonsson Grips arvingar till drottning Margareta.

Drottning Margareta förde krig mot kung Albrekts trupper, som besegrades 1389 vid slaget vid Falköping. Kung Albrekt togs till fånga av Margareta. Drottning Margareta, som redan var drottning i Norge och Danmark, blev även Sveriges regent.

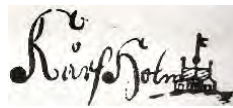
1389 skickade Drottning Margareta och ärkebiskopen i Lund brev till fogden på Korsholms slott, där de sammanfattade kärnan i den kristna tron och krävde att slottslänets befolkning, framför allt lapparna, antog den som sin religion.

1393 nämns det svenska namnet Korsholm för första gången.

Freden i Nöteborg 1323. Oklar gräns mellan Sverige och Novgorod

Bildkälla: Wikimedia commons, Jniemenmaa

1395 frigavs Albrekt av Mecklenburg av drottning Margareta mot löfte att han skulle betala 60 000 mark i lösensumma inom tre år eller överlåta Stockholm åt Margareta. Albrekt gav Stockholm som pant till Hansan.

1396–99 Korsholms slott övertogs av vitaliebröderna, tyska sjörövare. Philippus Karlsson var då fogde på Korsholm. Det finns inga uppgifter om huruvida övertagandet av slottet föregicks av strider.

1392–1402 härjade sjörövare, vitaliebröder, på Östersjön. I kampen mellan Albrekt av Mecklenburg och Margareta understödde vitaliebröderna Albrekt, bland annat genom att smuggla mat till Stockholm under Margaretas belägring (lågtyisksans vitalie = proviant). Mecklenburgarna utfärdade kaparbrev, som gav skeppare rätt att kapa danska fartyg. Rövad gods såldes i Rostock och Wismar. 1392 fanns mer än 2000 sjörövare på Östersjön och antalet kapningar ökade drastiskt. Hansan och Tyska orden attackerade och vitaliebröderna som flydde norrut, bland annat till Korsholms slott.

1397 Kalmarunionen grundades. Unionens kung var officiellt Erik av Pommern (Margaretas systerdotters son som hon adopterade). I praktiken var det ändå drottning Margareta som regerade.

1398 stod det klart att Albrekt av Mecklenburg inte klarade av att betala lösen för Stockholm och Hansan överlämnade staden till drottning Margareta i utbyte mot handelsrättigheter

1398 ingick vitaliebrödernas ledare Sven Sture förlikning med drottning Margareta och kung Erik av Pommern där han avstod sina vapenplatser, men behöll Korsholms slott tills efter påsken följande år.

Sven Sture var drottning Margaretas befälhavare på Gotland, men då Albrekt och vitalianerna erövrade ön bytte han sida. Albrekts sonhustru Sofia utnämnde Sture till hövitsman på Gotland. Då ön anfölls av Tyska orden 1398 lämnade Sven Sture och anslöt sig till Vitalianerna på Korsholms slott.

1399 återställde drottning Margareta ordningen på Korsholms slott. Hon installerade den före detta vitaliebrodern Otte Peccatel som slottsfogde.

1400-talet

1434, under Engelbrektupproret som riktades mot kung Erik av Pommern, innehades Korsholm av riksrådet Nils Gustafsson Båt, men förvaltades av hans styvson Erik Puke.

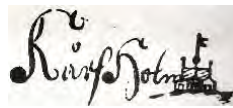
En del historiker anser att Erik Puke organiserade ett bondeuppbåd och intog några kungatrogna fästen i dagens Västerbotten. Detta är dock omstritt. Pukes underbefäl Johan Folkesson intog dock i början av hösten 1434 Kastelholms slott. Erik Puke lämnade Korsholm för att försvara Kastelholm. 1436 var Puke Engelbrekts närmaste man. Efter Engelbrekts död startade Puke ett nytt uppror, Pukefejden med Karl Knutsson Bonde som motståndare. Erik Puke togs tillfånga i samband med förhandlingar, trots löften om fri lejd undertecknade av biskopar, och avrättades i Stockholm 1437.

1441 skildes landet väster om Bottniska viken, Västerbotten, från östra halvan som därefter enbart omfattade Österbotten. Dittills hade hela det dåtida Norrbotten - landet kring Bottenviken - lytt under slottsfogdarna på Korsholm.

Ca 1460 Ivar Axelsson (Tott) hade Korsholm – de tre bröderna Tott hade kontroll över hela Finland.

Karl Knutsson Bonde regerade 1448–57, 1464–65 och 1467–70. Han samarbetade med Engelbrekt under upproren.

1465 avsade sig kung Karl Knutsson Bonde (Karl VIII) kronan och erhöll i stället Raseborgs och Korsholms län i förläning.

1467 kallades Karl Knutsson åter till kung och länet återgick till kronan som en del av konungens så kallade fatebursandel.

1489 jagade Hans Reen, fogde för Korsholms slottslän, karelska köpmän som kommit till Bottniska vikens kust utan tillstånd. Detta var hämnd för att ryssar och karelare hade dödat bönder som fiskat kring Oulujärvi i Kemi härad. Sveriges regering förbjöd alla karelare och novgorodiska köpmän att resa längre söderut än ön Turkansaari i Ule älv – mitt i dagens Uleåborg.

1480–1550 byggdes Sankta Maria kyrka (=nuvarande kyrkoruinerna i Gamla Vasa).

1496 trängde ryska trupper under befäl av furstarna Uschatoj ända fram till Österbotten. Korsholm blev centralort för försvaret för den nordöstra riksgränsen. Fogden Hans Reen blev ryktbar för sitt djärva handlingssätt. I slutet av 1400-talet bemannades Korsholm av en styrka på 6 man. Med fogden, familjer och tjänstefolk inräknat bodde 20 – 30 personer på Korsholm.

1497–1499 tillhörde Korsholm kung Sten Sture den äldre (systerson till kung Karl Knutsson) som fick Finland med alla dess slott i förläning.

1500-talet

Från början av 1500-talet förföll slottet och man talar om Korsholms kungsgård, gård eller "krongård". Kungsgård = större gård i svenska kronans ägo. Kungsladugård = driftsenhet för jordbruket vid kungliga slott och större kungsgårdar. Avelsgård = speciell driftsform med inriktning på stor avkastning, systemet inrättades av Gustav Vasa. Korsholms kungsgård var alla tre.

1509 skickade fogden Kettil Skrivare en summa pengar till slottets innehavare riksföreståndaren Svante Sture. Han hade inte fått ihop mer "på grund av folkets stora hunger och fattigdom".

1522 under sista unionskriget mellan Gustav Vasa och Kristian II av Danmark intogs Korsholm av danske amiralen Severin Norrby. Norrby hade av kung Kristian II blivit lovad Korsholm och hela Bottnen (Norrland) som förläning, men löftet infriades inte då Sverige behöll Finland i fredsslutet.

1523 upplöstes Kalmarunionen.

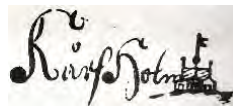
1525 Korsholm och Österbotten förlänades åt Jöns Andersson. Villkor: årlig inbetalning på 12 mark örtuger, 2 läster lax och 10 skeppund gäddor.

1527-1600 genomfördes reformationen: den katolska kyrkan i Sverige omvandlades till den evangelisk-lutherska kyrkan.

Under Gustav Vasas tid förvaltades Korsholm av 8 fogdar i tur och ordning, den sista av dem var Joen Bagge (1551–1559), som också var länsman. Fogden på Korsholm var kronans representant och skulle personligen varje sommar i Stockholm överlämna räkenskaperna till kungliga räktekammaren.

1556 Korsholms fogde Joen Bagge fick av Gustav Vasa order om att upprätta en avelsgård. Mustasaari prästbol indrogs och kyrkoherde Mickel Olsson fick några mindre områden i ersättning. På Korsholm tillsattes en särskild gårdsfogde. Fogdens närmaste man var skrivaren.

Bönderna i gårdslänet som bestod av Mussor, Vörå, Kyro och Ilmola ålades att utföra tre dagsverken om året. De enda sädesslagen som användes på kungsgården var råg och korn. Ladugårdens besättning skapades genom "uppbörd" på gårdarna i trakten. 1558 bestod gårdens manskap av 38 personer. 1559 hade gården 79 kor, 2 tjurar, 6 dragoxar, 151 får, 66 svin och 37 hönor – det var väldigt mycket djur på den tiden.

1560–66 var Hans Ingesson fogde på Korsholm. Han byggde vattenkvarn och försökte öppna koppargruva vid Molnträsket. Han var nitisk med skatteuppbörderna, men kallades till Stockholm och anklagades för ett stort antal förseelser, de flesta ekonomiska, men också för "underslef" – ungefär trolöshet. Han hade låtit polacker knutna till hertig Johan resa genom Österbotten 1563 – då krig utbröt mellan Sverige (Kung Erik XIV) och Polen (hertig Johan och Katarina Jagellonica). Ingesson kunde dömas för landsförräderi, men enligt domen skulle han "straffas som en veterlig tjuv i galgen". Hans Ingesson halshöggs på Mustasaaris galgbacke 1567. Fyra år senare besvärade sig fyra bönder och anklagade kyrkoherde Brenner för att förrått fogden Ingesson genom en falsk skrivelse.

1570 hölls sammanlagt 600 djur i kungsladugården.

1571–98 fick den 24-årige Gustaf Banér Korsholm samt Mustasaari socken i förläning. En förläning innebar att innehavaren fick en del av skatterna. Avelsgårdens egentliga verksamhet upphörde. Banér förlorade Korsholm då han anslöt sig till hertig Karls fiender under ledning av kung Sigismund, och blev tillfångatagen vid slaget vid Stångebro. Banér avrättades år 1600 i Linköpings blodbad.

1591 flyttades landsfogdens residens från Korsholm till Uleåborgs slott. På Korsholms vallar verkade enbart två räkenskapsförare inom administrationen.

1596 var Abraham Melkersson fogde på Korsholms kungsgård. Mustasaari kyrksöckens kyrkoherde Mårten Brenner avled och hans son Henrik var tilltänkt som efterträdare. Fogden Melkersson var dock katolik och försökte i stället få den katolske prästen Gabriel Trälod utnämnd till kyrkoherde. Enligt en lokal sägen skulle Trälod predika i Sankta Maria kyrka på juldagen, men då ingrep traktens bönder. "Stor-Nils" bommade för dörren till predikstolen och hindrade Trälods predikan. Bönderna fortsatte sedan till Korsholms kungsgård, där de fängslade fogden Melkersson och transporterade honom till Stockholm. Först 1599 blev Henrik Brenner utnämnd till kyrkoherde i Mustasaari.

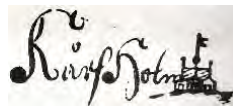
1596–97 Klubbekriget. Österbottniska bönder, understödda av hertig Karl, gjorde uppror mot kung Sigismund och hans administration som leddes av marsk Clas Flemming. Oroligheter förkom bland annat kring Storkyro kyrka, men största delen av upprorets stridigheter försiggick i Egentliga Finland.

1598 var Hans Hansson till Monikkala, hertig Karls allierade, fogde och häradshövding i Österbotten. Då kung Sigismunds flotta kom till Sverige blev Hansson nervös och funderade på att byta sida. Finlands kungatrogna ståthållare Arvid Stålbarm misstrodde fogden. Han sände en trupp, som anlände till Korsholms kungsgård på natten och grep Hansson. Vid gripandet sägs kungsgården ha plundrats. Kung Sigismund befallde att Hansson skulle avrättas, men domen verkställdes inte. Hansson frigavs 1599 och stod högt i hertig Karls gunst, och blev åter utsedd till häradshövding i Österbotten 1600–05. Han anklagades dock för fusk med skatterna och fängslades. Då Hansson frigavs hade han kontakt med Sigismunds anhängare, han dömdes till döden vid riksdagen 1605 och avrättades.

1598 återgick Korsholm till kronan och förvaltades som kungsladugård. I ett brev daterat 16 juni 1600 skrev hertig Karl "Korsholms gård skall hållas vid makt eftersom det av ålder haver varit."

1599 förblev slotten i Finland trogna kung Sigismund även efter hans nederlag vid Stångebro. Hertig Karl erövrade bland annat Kastelholm, Viborg och Åbo och lät avrätta en rad befälhavare och adelsmän i vad som har kallats Åbo och Viborgs blodbad. Motsvarande massavrättningar skedde också i Linköping och Kalmar efter summariska rättegångar. Sigismund flydde till Polen och hertig Karl blev kung under namnet Karl IX.

1599 blev Augustinus Larsson hertig Karls fogde i Österbotten. Larsson skapade en österbottnisk flotta, som låg i Mustasaari hamn redo att segla söderut för att kämpa mot Sigismunds trupper. Finlands kungatrogna ståthållare Arvid Stålbarm sände dock en styrka på hela 1500 man under Axel

Kurcks ledning till Korsholm. De övermannade försvararna på Korsholm och kapade alla fartyg och kanoner. Augustinus Larsson lyckade dock fly. För Axel Kurck gick det värre. I slutet av augusti samma år blev han besegrad av hertig Kars trupper i St Mårtens utanför Åbo. Han dömdes till döden av domstolen i Linköping – men benådades på avrättningsplatsen och undgick på så sätt Linköpings blodbad. Han frigavs 1602 och blev häradshövding i Österbotten 1603–04.

1600-talet

1602 fick Hans Jäger order att jaga vildren för hertig Karls räkning. 300 renar skulle slaktas och saltas in i tunnor och för att i framtiden ha tillgång till renkött skulle 40–50 renar skickas till Korsholm och Närpes, där de skulle skötas av "en eller två Lappar eller Lappehustrur, som med Renerne umgås och sköta kan". I Korsholms inventarieförteckning från 1610 upptas 21 renar. Gården höll renar i fyra år.

1602 anlände hertig Karl den 14 februari söderifrån till Korsholms kungsgård. Han fortsatte senare till Uleåborg och Sverige. Besöket kan ha inspirerat honom till att grunda staden Vasa.

1606 grundade Kung Karl IX staden Mustasaari. 1611 fick staden det kungliga namnet Vasa.

1610 fanns 10 byggnader på Korsholms vallar med sammanlagt 15 varma rum. Ungefär samtidigt började man använda fönsterglas

1614 klagade bönderna i trakten över att de måste att leverera så mycket hö till kungsladugårdens stodgång (=stuteri). Nästa år minskades kungsladugårdens antal hästar från ca 30 till tre.

1618–1648 Trettioåriga kriget, utspelades i Tyskland. Svenska trupper deltog från och med 1628.

1622 arrenderades kungsgården ut till privatpersoner i två decennier enligt det nya systemet för skatteuppbörd. Fram tills dess var det kronofogdens bostad.

1631–42 arrenderades kungsgården och Risö (=södra ladugården) av ryttmästaren Johan Printz. Arrendet var 160 daler silvermynt för tre år. Se separat temapakett om Johan Printz.

1634 inrättades länsstyrelserna, landshövdingen övertog slottsfogdens roll.

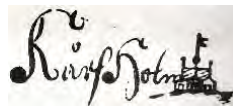
1642 blev kungsgården landshövdingens bostad.

1647 skänkte drottning Kristina kungsgården och södra ladugården "staden till utrymme".

1649 upplästes de 3 september landshövding Kyles befallning till borgerskapet "att de jämna Korsholms platsen, där Kyrke grundvalen nerlagd är och att nertaga korset." Stadsborna hade börjat bygga en kyrka uppe på Korsholms vallar.

1651 återtog Drottning Kristina sin gåva till Vasa stad. Riksskattmästaren och generalguvernören för Finland, Gabriel Bengtsson Oxenstierna, förlänades grevskapet Korsholm och Vasa. Grevskapet var den mest inkomstbringande i Finland. Gabriel Bengtsson besökte sitt grevskap en enda gång sommaren 1651. I övrigt karaktäriseras han som "en girigbuk", som mest var intresserad av att få mera pengar från grevskapet. För förvaltningen svarade hauptman Botvid Höök.

1656 avled greve Gabriel Bengtsson Oxenstierna af Korsholm och Wasa, Korsholm ärvdes av hans son Gabriel Gabrielsson Oxenstierna af Korsholm och Wasa. Gabriel Gabrielsson lär trots grevskapets stora inkomster ständigt ha haft ekonomiska bekymmer.

1656 var det nära uppror Kyrolandet, då Botvid Höök skulle uppbära skatt. Höök lyckades övertyga folket om att extra skatt uppbars på order av kungen för det pågående kriget mot Ryssland – inte på grevens order. Ca 1660 skrev Botvid Höök till greven: "Här är ett vrångt och svårt folk".

1660 såddes på Korsholm 5½ tr råg och 7½ tr korn, vilket gav 71 1/3 tr skörd – bättre resultat än traktens bönders. Houbtmän Höök importerade storväxt boskap från Sverige för att öka mjölkproduktion, men de gamla ladugårdarna var för trånga – man fick inte in korna fast man högg upp dörrarna till takbandet.

1662–64 "Greve Oxenstierna lät uppföra ett palats i den gamla kungsgårdens ställe. Han uppehöll sig ej sällan på Korsholm." Oxenstiernska palatset låg på vallarna. Stock flottades från skärgården. En trädgård anlades vid vallarna, äpplen och päron odlades för första gången på Korsholm.

1673 avled greve Gabriel Gabrielsson Oxenstierna af Korsholm och Wasa.

1674 indrogs grevskapet i reduktionen. Reduktionskollegiet krävde återbetalning av 160 000 daler som greven uppburit men som var kronans ränta. Det oxenstiernska dödsboet försattes i konkurs. Botvid Höök blev räntmästare vid länsstyrelsen i Vasa.

1674 flyttades landshövdingens residens från Uleåborgs slott till Korsholm. Staden Vasa återfick en del av den före detta kungsgårdens ägor och oxenstiernska palatset blev residens för landshövdingen.

1675–76 renoverades Oxenstiernska palatset av landshövdingen. Länsstyrelsen verkade på vallarna, ett arkiv fanns också där. 1690 brädfodrades huvudbyggnaden och målades röd.

1695–97 rådde svår hungersnöd i Finland, upp till 1/3 av befolkningen svält ihjäl.

1700-talet

1700-1721 Stora nordiska kriget. Efter Rysslands seger vid Poltava 1709 öppnades Finland för ryska trupper som tog kontroll över hela landet. Förvaltningen slutade fungera och militärvalde rådde. En stor del av befolkningen flydde.

1714-1721 Stora ofreden. Residenset blev mycket skadat. Landshövding Lorentz Clerck skrev redan 1714 att ryssarna hade slagit sönder, förstört och rövat bort "allt vad som på Korsholm var".

1714 intogs Vasa den 21 februari av ryska trupper efter det svenska nederlaget vid slaget i Napue, Storkyro. Staden plundrades grundligt och befolkningen flydde norrut eller till Sverige. Vasa var under tre års tid ockuperat av ryska trupper, Korsholm beboddes av ryske ståthållaren.

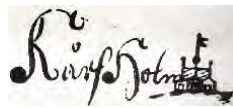
1721 Freden i Nystad. De ryska trupperna drogs tillbaka från Finland

1724 reparerades byggnaderna på vallarna och en länsskattekammare byggades av tegel.

1733 anhöll borgarna i Vasa om att få grunda ett tegelslageri. Landshövding Carl Frölich inrättade dock ett tegelbruk på kungsgården innan borgarna hunnit börja med någon verksamhet.

1734–39 var Carl Frölich landshövding. Då var residenset i hög grad förfallet.

1739 befriades bönderna från dagsverkestvånget och kronan övertog skötseln av kungsgårdens byggnader.

1741–1743-års krig, "Hattarnas ryska krig". De krigsivrande hattarna drev igenom ett svenskt anfall mot Ryssland för att återta landområden. Man ville dessutom annektera ryska gränsområden, inklusive St Petersburg och ända upp till Vita havet. Kriget missköttes kapitalt.

1742–43 Lilla ofreden – Finland ockuperades av Ryssland. I Vasa förekom inga stridshandlingar. Korsholm beboddes av ryske ståthållaren. Ryssarna sammankallade en lantdag i Vasa 1742. Bland ärendena fanns krav på underhåll för husarer och hästar samt krav på att flyktingar skulle återvända från Sverige eller förlora sina ägor. Finlands invånare uppmanades ansluta sig till Ryssland.

1746 Oxenstiernska palatset var så förfallet att landshövdingen Gustav Creutz flyttade in till staden.

1746–61 var Gustaf Abraham Piper landshövding. Piper deltog i det stora nordiska kriget 1708, då han förfrös båda fötterna så att han blev tvungen att amputera några tår och ena hälen. Han var landshövding i Österbotten fram till sin död. Piper var gift tre gånger, med Märta Christina Margareta Sture, Eva von Scheven och Eleonora Gustaviana Tungel och han fick sammanlagt 19 barn. Piper utgav en tidig kokbok 1739, 16 år tidigare än Kajsa Wargs kokbok. Hushållsboken var en gåva till hans hustru Märta Sture och innehåller 368 recept på maträtter, även på destillerade drycker.

1748 uppförde byggmästaren Johan Wissman ett nytt residens på vallarna åt landshövding Piper. Soldater från Österbottens regemente användes som arbetskraft – de var inte vana byggarbeter.

Huvudbyggnaden (= landshövdingens bostad) och flygelbyggnaderna (= länsstyrelsens ämbetsverk) hade murar och tak av tegel, väggarna var röda och knutarna vita, stenfot av granit. Det fanns flera källare. Husen var en våning höga och hade brutet tak. Huvudbyggnadens var 952 kvadratalnar, eller 342 m². Gårdsplanen var kvadratisk och sidorna mätte 56 alnar eller 33,6 m. Från gården ledde tredelade trappor med ledstång ner till stallgård och uthus – nerfarten var på stadens sida, inte mot hovrätten. Trädgården som låg öster om vallarna gjordes om till en geometrisk trädgård.

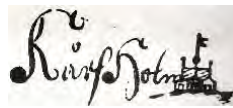
1773 förklarades byggnaderna på vallarna odugliga och revs. Landshövdingen flyttade in till staden, tog med sig landshövdingearkivet, som senare förstördes i Gamla Vasa brand.

1776 gjorde landshövding Bror Cederström en kungörelse om dagsverkerna på kungsgården. Han uttryckte förhoppningen om att allmogen då de uppbådades "om sina mantalsdagsverkens in natura avbördande till konungsladugården, sådant hädanefter må ske med all beredvillighet och utan minsta gensago av manbart och till arbete dugliga personer och icke av gamla käringar och ålderstigna gubbar eller barn, som intet nyttigt arbete förmå uträtta". Annars hotade landshövdingen att köpa dagsverken från staden "till gängse pris" och kräva ersättning "av den försumliga och tröga".

1800-talet

1802 skrev Carl P. Hagström: "Korsholm en Kungsgård mitt emot Kongl. Hofrättens Residence huset, på vänster om gatan då man kommer från Söder och far in i staden, mycket väl beläget på en hög och rund kulle. – Här har Landshövdinge Residencet varit, och dertill et ganska vackert grundmurat Stenhus med tvenne lika flyglar uppbyggde, som år 1752 blef färdigt; men som det säges, under någon Landshövdinge vacanse, så vanvårdat, at det aldeles förfallit och efter 16 års bruk, redan obrukbart. Byggnaderne som voro tillreckelige och hederlige för en Landshövdinge med anständiga ämbetsrum för Cancellie och Contoir m. m. jämte tillräckelige uthus af trä för Landshövdingens behof, blevo sedermera på auction försålde. Det är jämmerligt att se et så vackert ställe af en så prydelig bygnad, efter så få år, så i grund ödelagd."

1808 skrev Daniel Djurberg i *Beskrifning om Svearike*: "Korsholm et fordom varande Slott och Landshövdinge Säte beläget uti Sydvästra Delen af Staden, [...] är numera såsom bristfälligt nerbrutit.

Det omgives på östra och södra Sidorna af en Trägård [sic!] om 4 tunnlands Vidd. Man är i Begrep at på detta Ställe upföra et nytt och vacker Landshöfdinge-Hus. Korsholm är tillika en Kungsgård, med tillydande ansenliga Ägor.”

1808–09-krig 1808 på midsommardagen landsattes en svensk trupp i Österhankmo. Svenskarna avancerade söderut och drev mindre ryska styrkor på flykt och intog Vasa. Efter häftig strid, delvis på Vasas gator, flydde svenskarna och seglade i väg. Vasa plundrades grundligt av de ryska trupperna.

1809 avslutades kriget den 17 september med freden i Fredrikshamn. Sverige avträdde hela Finland och Åland, som blev ryskt storfurstendöme.

1844 fram till detta år räknades inkomsterna från södra ladugården som löneförmån till guvernören över Vasa län. Nu ersattes indelta löner med kontantavlöning

1846 biföll regeringen en framställning om att upplåta södra ladugården föra att inrätta en agronomisk modellfarm. Länets guvernör var ansvarig för modellfarmen.

1847–54 var Berndt Federley guvernör i Vasa län.

Ca 1850 gjordes ritningar och grundarbeten på vallarna för en ny tjänstebostad åt landshövdingen.

1851 sänktes slottskullen 2–3 meter i samband med arbetena. Länsguvernör Federley lär ha ansett att det blåste alldeles för mycket uppe på den höga kullen, så man var tvungen att sänka den. Genom sänkningen ökades också ytan på kullens plana krön.

1852 Den 3 augusti: Vasa brann ner, flyttades 7 kilometer närmare havet. Förlusterna uppskattades till 3 miljoner mark. Nödhjälp mottogs både inom landet och från Sverige. **De byggnadsmaterial som blev kvar på vallarna användes för att bygga ämbetsverk i den nya staden. De arkeologiskt intressanta jordlagren på slottskullen är till stora delar försvunna.**

1855 inlämnades en anhållan till tsaren om att byta stadens namn till Nikolaistad. Anhållan undertecknades av 15 borgare som ville visa tsaren sin uppskattning, men den anses ha initierats av påtryckningar från myndigheterna. Namnet var impopulärt bland stadsborna.

1859 ändrade ett kejsarligt beslut gården från modellgods till 2-årig lantbruksskola, Jordbruksskolan. Skolan var en av de första i landet och var avsedd för de svenskspråkiga i länet. En finskspråkig skola fanns i Lappajärvi. Under det första året hade skolan 18 elever och fem lärare. Utbildningen var avsedd för skötare av storgods, som i allmänhet inte stannade kvar i Österbotten.

1859 byggdes Gamla på skolområdet.

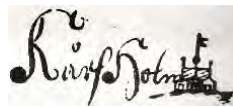
1860-talet stor hungersnöd, fatiåren

1862 stadsrättigheterna överfördes från dagens Gamla Vasa till Vasa, som bytte namn till Nikolaistad

1879 Gamla ladugården och gamla mejeribyggnadens byggdes

1879 anhöll järnvägsbyggnadskomité hos senaten om att få använda Korsholms vallar som ”ballasttägt” vid järnvägsbygget i Vasa. Finska fornminnesföreningen protesterade, och hänvisade bland annat till att vallarna var platsen där kristendomen kommit till Österbotten. Senaten avlog begäran och vallarna skyddades senare.

1894 avtäcktes stenkorsen på Korsholms vallar under den stora sång- och musikfesten i Vasa. Korset är rest till minne av de forna korsfararna som sägs ha infört kristendomen i trakten. Texten på granitkorset lyder ”Här restes Kristi kors i hednisk nord”. Korset restes på uppdrag av Arkeologiska kommissionen, Magnus Schjerfbäck ritade korset, texten planerades av Zakarias Topelius.

1900-talet

1905 grundades en lantmannaskola på Korsholm, med utbildning som fungerade bättre för det österbottniska jordbruket.

1907 hade skolan problem med skarpskyttebataljonens skjutbana, som låg precis invid skolan och orsakade rikoschetter inne på skolområdet.

1909 hade jordbruksskolan under några år lidit brist på elever, och den lades nu slutligen ner.

1917 återfick staden namnet Vasa.

1918 paus i undervisningen på grund av inbördeskriget från och med januari. En ny kurs skulle ha inletts i oktober, men den inhyllades eftersom så många av de tilltänkta eleverna hade stupat.

1918 skärmytsling mellan skyddskåren och ryska kosacker ute vid vägen då ryska trupperna i Vasa avväpnades. Minnessten rest vid platsen för händelsen vid Runsorvägen, nära infarten till Campus.

1918 verkade militärmusikinstitutet inom Finlands armé under i Korsholms skolors utrymmen från mars till maj. Institutet tränade frontmusikkårer för den vita armén. Eleverna förväntades kunna spela, så att de övade på repertoar och samspel. Avsikten var att snabbt få ut musikkårer till trupperna. I maj flyttades verksamheten till Helsingfors.

1919 återupptogs undervisningen i januari.

1927 grundades en husmodersskola, med utbildning i hushållning och trädgårdsskötsel, som en särskild avdelning inom lantmannaskolan.

1927 bytte kommunen Mustasaari officiellt sitt svenska namn till Korsholm den 19 april. Det finska namnet kvarstår

1939 bröt vinterkriget ut och försvarsmakten togs skolans lokaler i användning. Husmodersskolan inledde utbildning av hemvårdarinnor.

1940 ordnade Husmodersskolan extra kurser för evakuerade.

1941 inställdes lantmannaskolans tredje termin på grund av de många inkallelserna. Den 19 juni utrymdes skolbyggnaderna för inkvartering av reservister. Husmodersskolan tvingades avbryta sin sommarkurs och all undervisning avbröts. Skolan fick ingen hyra för användningen av utrymmena, med motiveringen att byggnaderna ägdes av staten.

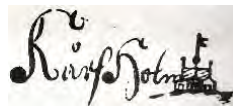
1943–44 användes skolbyggnaderna av Fångläger No 24 som var beläget i Hovrättsskogen, på andra sidan Runsorvägen. Det var ryssar och röda krigsfångar som var inspärrade där.

1945 i januari återupptogs undervisningen.

1948 startades en tvåårig jordbruksskola, eftersom alla potentiella elever inte hade möjlighet att fortsätta inom familj jordbruket.

1962 flyttade kreaturhushållningsskolan och utbildningen av kontrollassistenter från Kyrkslätt till Korsholms skolor.

1967 bytte utbildningen av kontrollassistenter namn till värdinneskolan. Skolan utbildade flickor i lantbrukarhemmets många arbetsuppgifter samt gav grundutbildning för flickor som ville satsa på fortsatt utbildning.

1967 grundades lantbrukstekniska skolan

1968 grundades pälsdjursskötarskolan

1978 avslutade den privatägda mejeriskolans verksamhet, den uppgick i Korsholms lantbrukarskolor

1979 inledde trädgårdsskolan sin verksamhet

1980 ombildas jordbruksskolan och lantbrukstekniska skolan till en tvåårig jordbruksteknisk skola.

1981 inledde Korsholms forstläroanstalt sin verksamhet

1982 inrättades ett mejerimuseum

1989 bytte husmodersskolan namn till Korsholms läroanstalt för huslig och social utbildning

1993 slogs de tre skolorna på området, Korsholms skogsläroanstalt, Korsholms lantbruksskolor och Korsholms läroanstalt för huslig och social utbildning, samman till Korsholms skolor.

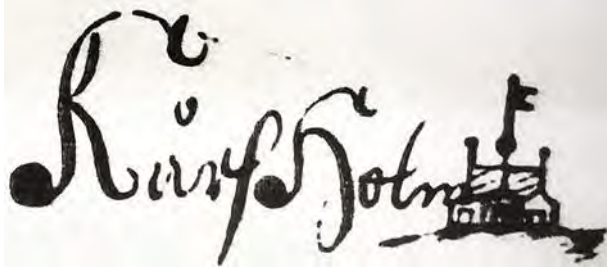
1995 övertogs Korsholms skolor av samkommunen Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur – Svenska yrkesinstitutet. Fram till detta år ägdes skolorna av staten.

1996 slogs skolorna samman med förbundets övriga yrkesläroanstalter till Svenska yrkesinstitutet och Enheten på Korsholms kungsgård.

1999 överfördes utbildningen inom hantverk och konstindustri vid Kvevlax hantverks- och konstindustriskola till Svenska yrkesinstitutet. Samma år blev musikutbildningen vid Jakobstads konservatorium en del av Svenska yrkesinstitutet.

2009 gick Svenska yrkesinstitutet samman med Korsnäs Kurscenter och Vocana och bildade Yrkesakademin i Österbotten.

2014 invigdes Campus Kungsgården

Kulturpaketet 2015

Geologi och arkeologi

Temapaket: Kungsgårdens område

Korsholms vallar – geologi och arkeologi

Utgående från Anna Räisänens avhandling pro gradu i geologi 2006 vid Åbo universitet.

Räisänen gjorde då:

Analys av avlagringar i markprov från vallarna

C14-analys via Helsingfors Universitet

Pollenanalys

Analys av makrofossil

Hon stödde sig också på tidigare undersökningar av vallarna:

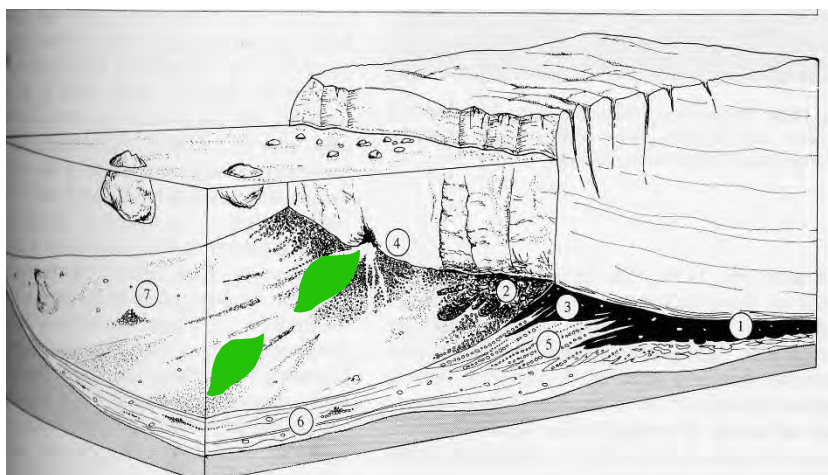
Borrkärnor från markborrningar på vallarna 2002

Markradarundersökningar som studentarbete 2002

Detaljerade höjdmätningar gjorda av Vasa stad

Räisänens slutsatser:

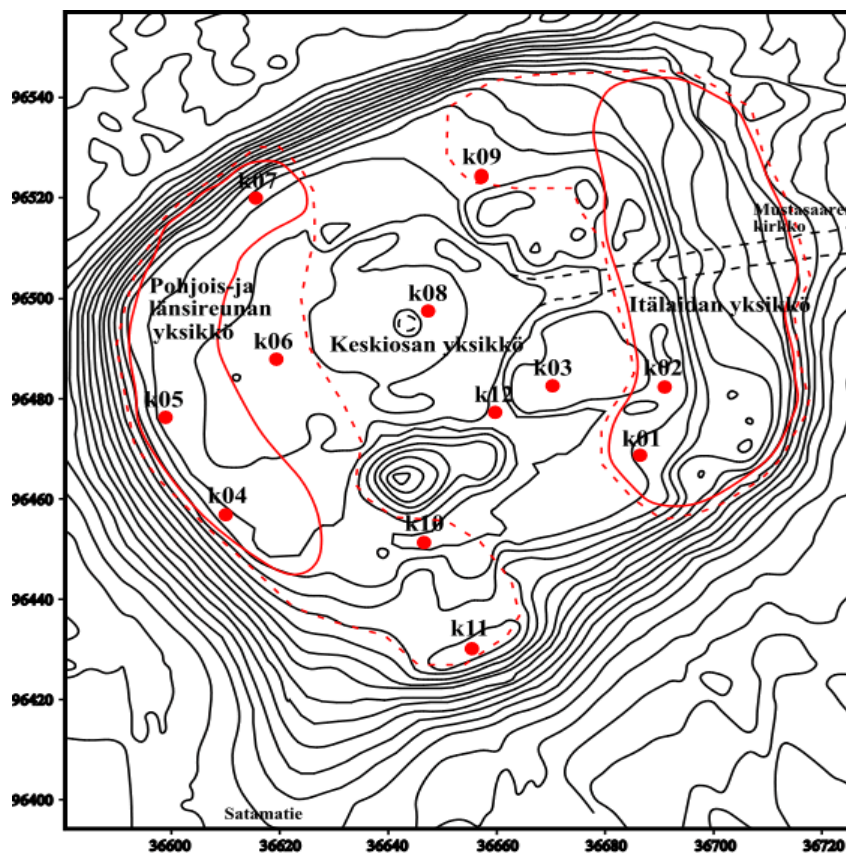
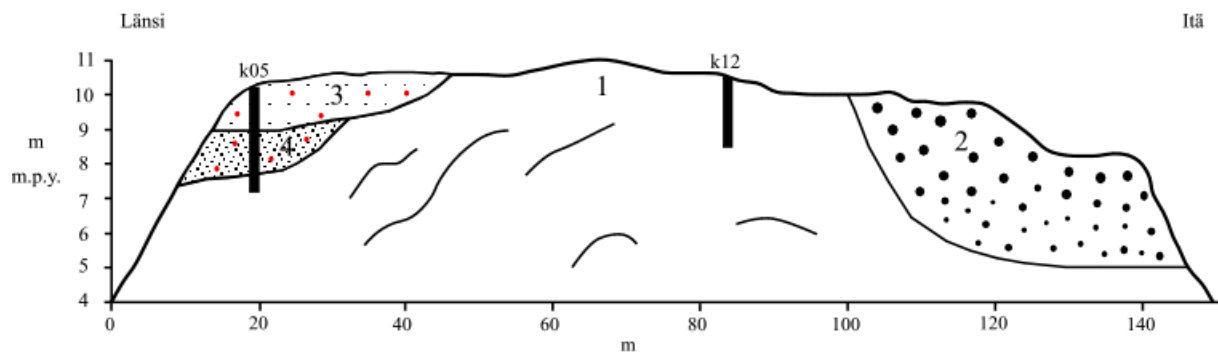
Korsholms vallar är en del av en bruten rullstensås med sträckningen Jungsund – Karperöfjärden – Gamla Vasa

Vallarnas uppbyggnad:

1. Rullstensåsens kärna
2. Strandlager
3. Utjämningslager från 1850-talet
4. 1300-1800-talets markyta

I borrhproven hittades rester av tegel, murbruk och organiska ämnen i lager 4.

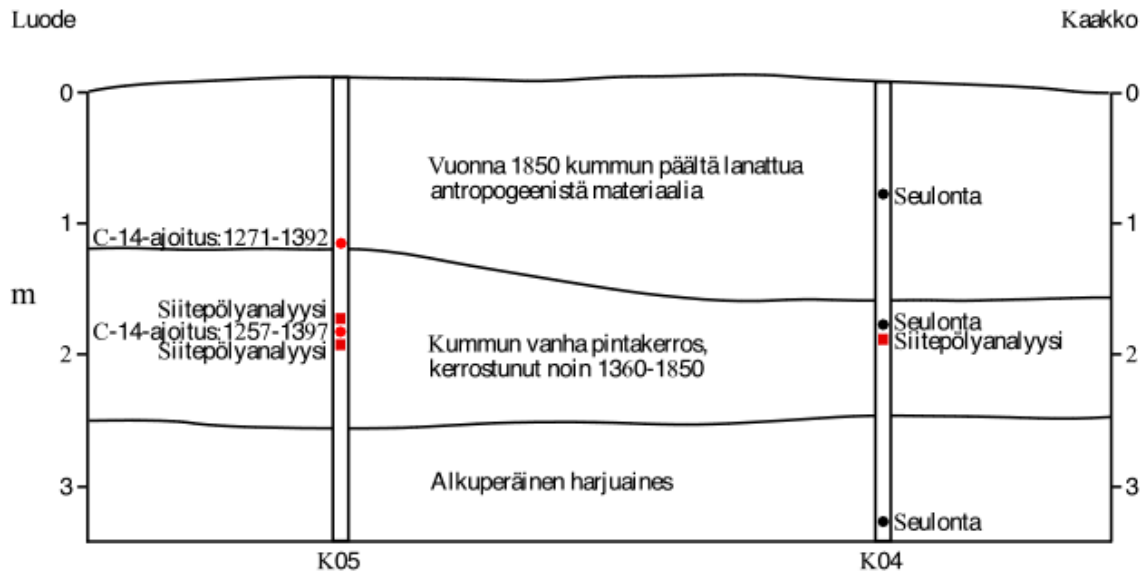
1. = Keskiosan yksikkö

2. = Itälaidan yksikkö

3. & 4. = Pohjois- ja länsireunan yksikkö

k = borrhål

Genomsnitt av 4, 1300-1800-talets markyta:

Det historiska kulturlagret från perioden 1300 – 1850 finns ungefär på 1–2,5 meters djup på en liten del av vallarna.

Räisänens slutsatser:

Kommande arkeologiska utgrävningar borde koncentreras på vallarnas södra dela där ytskiktet har bevarats utan påfyllnadsmaterial. Samma ytskikt förekommer också på västra sidan av vallarna, men där finns också ett djupare lager påfyllnadsmaterial ovanpå ytskiktet. (Skiktet i den södra delen av vallarna syns tydligen inte i diagrammen)

Temapaket: Kungsgårdens område

Synlig historia på Campus Kungsgården

Historiska byggnader, minnesmärken och arkeologiska spår

Byggnader uppförda tidigare än 1930

Gamla, byggnadsår 1859

Kallas även Schantzka villan efter agronom Knut von Schantz, som var lärare på skolan från 1948. En annan benämning är landshövdingens hus – landshövdingen sägs ska ha bott här, men detta är en missuppfattning. Då Vasa brann 1852 höll man på med grundarbeten uppe på Korsholms vallar – platsen för de tidigare landshövdingensresidensen – för att bygga ett nytt residens åt Vasa läns guvernör Berndt Federley. Arbetena övergavs efter branden. Federley motsatte sig starkt att staden skulle flyttas till Klementsö och bodde kvar i Gamla Vasa tills han avgick 1862 – samma år som stadsrättigheterna överflyttades till den nya staden. Det finns alltså en liten möjlighet att Federley skulle ha bott i huset mellan 1859 och 1862. Byggnaden uppfördes dock för Jordbruksskolans behov vid grundandet 1859.

Ritningarna till Gamla gjordes av länskonduktören Ossian Långhjelm. Ändringar i planlösningen gjordes och skyddstak byggdes 1967. Villan grundrenoverades 1982 med bl.a. tillbyggd glasveranda.

Avritningar daterade 1913 ur Vasa landsarkivs samling Korsholms lantbruksskola L/53.

Jordkällaren, byggnadsår 1870

Källare med valvslagen takkonstruktion i tegel. Den består av ryska valv som bärs upp av sex murade pelare. Jordkällaren hade ursprungligen en övre våning byggd av stockar. Det är en ovanligt stor "rotfruktskällare", och den sägs ha inrymt ca 1000 tunnor rotfrukt. Den övre våningen har rivits och i dag finns en parkeringsplats ovanför källaren.

Gamla fähuset, byggnadsår 1877–79

Gamla fähuset byggdes 1879 för att inrymma upp till 70 kor. Fähuset byggdes om för första gången år 1895, samtidigt som det desinficerades efter en tuberkulosepidemi bland djuren. Gamla fähuset hade från början ett brutet mansardtak och hade enbart en våning. På ritningar från 1938 har gamla fähuset två våningar, en körramp och enbart den yttersta spetsen av taket är brutet. 1960 brann det dåvarande taket och man renoverade. Övervåningen fungerade som foderförråd, som hade egen körramp. I nedervåning fanns fähuset.

Ritning daterad 1938 ur Vasa landsarkivs samling Korsholms lantbruksskola 1b.

Mejeriet / kontoret, byggnadsår 1879 (andra uppgifter anger 1865–68)

Putsad tegelbyggnad, har tidvis också haft oputsad fasad. Användes inom mejeristutbildningen. Har även använts som internat för skolans kvinnliga elever.

Röda längan, byggnadsår 1915

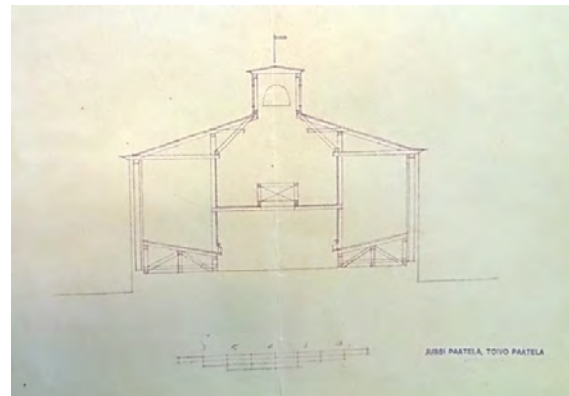
Byggnaden planerades av friherre K.A. Wrede och uppfördes som arbetarbostad. Stor renovering 2009–10.

Kursgården, byggnadsår 1929

På kursgårdens plats stod tidigare en äldre byggnad, som revs 1928. Det bör ha varit den ursprungliga skolbyggnaden, med byggåret 1859. Den fungerade som internat för skolornas manliga elever. Under andra världskriget, 1943–44, användes Kursgårdens källare som förhörssrum av fångvaktarna vid Fångläger No 24 som var beläget i Hovrättsskogen, på andra sidan Köpmansgatan. Det var ryssar och röda krigsfångar som var inspärrade där. Internerade har berättat att man kunde höra skrik från källaren, där tortyr användes.

Mejerimuseet, byggnadsår 1929

Byggnaden användes ursprungligen som spannmålsmagasin. Ytterväggarna består av tegel som har grovrappats. Innanför dem finns träkonstruktioner och brädväggar, så att utrymmet består av tre halva våningar. År 1982 blev byggnaden mejerimuseum i samband med att Mejeriskolan vid Korsholms skolor lades ner. Mejerimuseet innehåller också material från mindre andelsmejerier, som vid den tiden lades ner. I Finland finns det två mejerimuseer, det andra är Valios mejerimuseum i Nummi-Pusula, så det rör sig alltså om en unik specialutställning uppdelad på de tre våningarna.

Ritningar ur Vasa landsarkivs samling Korsholms lantbruksskola 1b.

Rektorsbostaden, byggnadsår 1929

Rektorsbostaden har genomgått en grundlig renovering av skolans elever, som blir färdig 2015.

Röda ladorna

På åkrarna kring Campus Kungsgården står stora röda lador, som inte alls är av den typ som man ser på andra håll i Österbotten. På statlig mark byggde man den här typen av lador.

Natur

Gamla Vasa Kanal

På 1300-talet var Korsholmsvallar en ö omgiven av vatten inne i en havsvik. Den gamla handelsplatsen i Mustasaari by låg på stranden norr om ön. Landhöjningen var ett stort problem för invånarna i Mustasaari/Vasa. Från och med 1600-talet fanns ett sund där det tidigare hade varit en havsvik. Det här hette Sundet eller Stadssundet och rann ut i Strömstensådran – och det som återstår av de här vattenvägarna kallar vi i dag Gamla Vasa kanal. Den första kanalen grävdes 1845.

I början av 1600-talet var bron över Stadssundet 650 alnar lång, det vill säga drygt 350 meter. Redan år 1642 ansågs det dock vara det omöjligt för lastade skepp att ta sig uppför Sundet och det muddrades så tidigt som 1661 för att traktens bönder skulle kunna ta sig upp till staden med mindre båtar. Redan i slutet av 1700-talet började fartyg i stället lägga till med båtar vid Brändö hamn.

Hamnen låg i stället vid Gamla hamnen. Skutorna ankrade utanför den, godset transporterades med pråmar eller häst och kärra upp till staden och det låg ett gästgiveri vid stranden där sjömännen kunde övernatta. Sundet muddrades redan på 1800-talet, och ännu i början på 1900-talet tog sig mindre båtar upp för det. Dagens Gamla Vasa kanal är ca 4,5 km lång.

Dammen söder om vallarna

Dammen är grävd under senare delen av 1900-talet. I anslutning till den ligger en källa, och den har tidvis använts för att ta bruksvatten till skolområdet. Tidigare fanns en brunn lite närmare vallarna än dagens damm. I början av 1900-talet sägs det att man tog vatten därifrån till en simbassäng på andra sidan vallarna, ungefär där Korsholms UF-lokal nu finns.

Dammen har skapats genom sand- eller jordtäkt och det sägs att den är upp till fyra meter djup. Detta har skett efter 1930, eftersom den inte finns inritad på kartor från det årtalet. Det ligger nära till hands att dammen har kommit till i samband med de vägarbeten som gjordes under fortsättningskriget, bland annat av fångarna i fångläger 23, som låg i Hovrättsskogen. Fånglägrets personal använde för övrigt också skolans byggnader. Några säkra uppgifter om exakt när jordtäkten skedde har dock inte hittats.

Skogslinden öster om vallarna

En enorm, planterad skogslind står öster om vallarna. På denna plats låg tidigare Korsholms trädgård, landshövdingens egen park. Linden kan ha planerats i samband med trädgårdens restaurering i mitten på 1700-talet. I så fall är linden ett av Vasas äldsta träd.

Strandstenarna på vallarna

På 1300-talet var Korsholms vallar en ö. Sedan dess har landhöjningen gjort att vallarna i dag ligger rätt långt från strandlinjen. Enligt de geologiska undersökningar som har gjorts på vallarna finns det dock fortfarande synliga spår av hur det en gång var. Framför allt på sydöstra sidan av vallarna kan man se relativt stora samlingar av knytnävsstora, runda stenar. Det är gamla strandstenar, som vågorna har slipat runda för knappt tusen år sedan.

Minnesmärken

Minnesmärke över stupade i krig

Snett till höger om Kursgården står en minnesstod i sten framför nya internatet. Minnesmärket restes 1925 av skolans elevförbund över de av skolans elever som stupade i krig. Det finns två omgångar av inskriptioner på stenen. Överst finns en äldre inskription över de fyra namngivna elever som stupade i inbördeskriget 1918. Nedanför finns inskriptionen "Åren 1939 – 40 och 1941–44 offrade 65 forna elever vid Korsholms lantmannaskola livet för fäderneslandet". Denna inskription gjordes alltså efter andra världskriget.

Korset på vallarna

Korset restes i samband med Folkupplysningssällskapets VIII sång- och musikfest 1894. Korset har planerats av Magnus Schjerfbäck på uppdrag av Arkeologiska Kommissionen och texten har skrivits av Zacharias Topelius. Helhetsplanen för området gjordes av trädgårdsmästare O. Willy Nykopp från Vasa. Korset minner om att kristendomen enligt folklig tradition infördes i Österbotten av de korsfarare som först kom till Korsholms vallar. Detta överensstämmer inte med historisk forskning. Man vet dock att ett stort träkors verkligen fanns uppe på vallarna tills på 1640-talet, då borgerskapet i Vasa beordrades att ta ner det.

Orsaken till att Arkeologiska Kommissionen ville ha ett minnesmärke på vallarna var att under järnvägsbygget till Vasa/Vasklot 1879 försökte entreprenörerna få tillstånd till att använda vallarna som fyllnadsmassor. Den gången lyckades Finska fornminnesföreningen stoppa initiativet och senaten fattade ett fredningsbeslut 1884. Arkeologiska kommissionen ansåg dock att fredningsbeslutet inte var tillräckligt omfattande och vidtog andra åtgärder. Genom att placera ett minnesmärke uppe på vallarna, till åminnelse av kristendomens införande, förhindrade man ytterligare ingrepp. Under invigningen av

monumentet talade huvudtalarna C. E. Estlander och J. R. Aspelin mer och vallarnas samband med Sveriges historia, lagstiftning och folkfrihet än om korsfarare. Indirekt blev alltså invigningen kritik mot den ryska regimen.

Plakett till minne av arméns musikkår

Till vänster om burspråket på Gamlia sitter en plakett fäst på väggen. På den står "Korsholm militärmusikinstitut 1918 Korsholman sotalaissitto-opisto". Redan från mars 1918, alltså under inbördeskriget, verkade militärmusikinstitutet inom Finlands armé i Korsholms skolors utrymmen. Institutet verkade endast under två månader och tränade frontmusikkårer för den vita armén. Man annonserade efter elever, instrument och noter. Ingen egentlig musikundervisning gavs, utan eleverna förväntades kunna spela, så att de övade på repertoar och samspel. I musikböckerna som de använde fanns 30 musikstycken: marscher, fosterländska sånger och psalmer. Avsikten var att snabbt få ut musikkårer till trupperna. I maj 1918 flyttades verksamheten till Helsingfors. Då hade 15 musikkårer grundats och i institutets rullor fanns 480 musikanter. Plaketten sattes upp 1981 i samband med Vasagarnisonens 100-årsjubileum.

Arkeologiska lämningar

OBS! Enligt finländsk lagstiftning är det inte tillåtet att söka fram och ta vara på fornfynd för egen räkning. Man får varken gräva eller söka föremål med metalldetektor utan sakkunnig vägledning. Det är landskapsarkeologen på Österbottens museum som är kontaktperson i dylika frågor.

Murar på vallarna

Man kan fortfarande se spår av murar uppe på vallarna. Det bör vara resterna av landshövding Pipers residens, framför allt källargrunderna, som finns kvar. Pipers residens byggdes 1748 och revs på 1770-talet. Det bestod av en huvudbyggnad, placerad i öst-västlig riktning, med framsidan mot norr och staden, och två mindre flygelbyggnader placerade vinkelrätt mot huvudbyggnaden. År 1851 hade man också påbörjat grundarbeten på vallarna och planen var att bygga ett nytt residens åt guvernören i Vasa län.

Tegel på vallarna

Då staden brann 1852 övergavs planerna och byggmaterialet användes till återuppbyggnad. En del tegel sägs dock ha rasat ner i de gamla källargroparna på vallarna. Det är troligtvis dem som man i dag kan se i groparna uppe på vallarna

Arkeologiska fragment på vallarna

Uppe på vallarna finns det en hel del spår av mänsklig aktivitet som är synliga med blotta ögat. Under växtligheten kan man se bland annat benbitar, kritpipor och djurtänder. Vallarnas höjd sänktes med ca 2-3 meter i samband med att man började arbeta med ett nytt guvernörsresidens i mitten av 1800-talet. Vallarnas topp fraktades bort, och med den det mesta av de arkeologiskt intressanta lämningarna. De spår av mänsklig aktivitet som man kan se idag har därför troligtvis lämnats där senare än 1850. Vallarna var länge en mytomspunnen plats, som alla småpojkar som läst om platsen i "Fältskärens berättelser" drömde om och där ungdomar "svärmade" om kvällarna. Precis som i våra tider har de lämnat spår efter sig.

Utanför Söfuks ägor (men synliga från vallarna)

Södra tullhuset

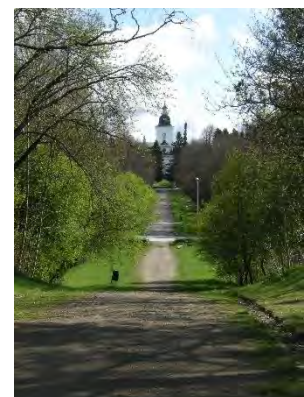
Stadens södra tullhus var ursprungligen placerat precis nedanför vallarna. Det var en del av stadens "staket", det vill säga tullmur. Ett tre meter högt staket skulle enligt lag omge alla städer (i dåtidens Vasa gick det längs Staketgatorna). I Vasa hade man fyra portar i staketet, en i varje väderstreck. Vid södra tullhuset låg följaktligen södra tullporten. Vid tullhusen var man tvungen att betala skatt för alla varor som transporterades in till och ut ur staden – och dessutom var det förbjudet att bedriva handel på landsbygden. Det här systemet kallades "lilla tullen" och var i kraft 1622–1809.

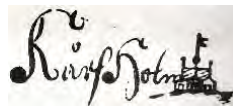

Då lilla tullen slopades togs tullstugorna i bruk av armén. År 1828 byttes de gamla tullstugorna ut. Dagens "södra tullhus" planerades av arkitekt C. L. Engel 1820. Efter stadens brand 1852 flyttades det till ändan av Kyrkoeshplanaden i den nya staden, där man var tvungen att betala broavgift för att få använda Brändö bro. Senare fungerade huset som bårhus vid Klementsö frihem. Tullhuset flyttades tillbaka till Gamla Vasa någon gång efter 1935 för att fungera som regnskydd vid busshållplatsen och återgå till sin historiska kontext.

Korsholms kyrka, f.d. Vasa hovrätt

Vasa hovrätt grundades 1775 av Gustav III. Byggnaden ritades av C. F. Adlercrantz. Den byggdes på mark som brutits ut från Korsholms kungsgårds ägor. Efter Gamla Vasa brand 1852, då dåvarande kyrkan i staden totalförstördes (= nuvarande Gamla Vasa ruiner) flyttades staden. Hovrätten gjorde då om till kyrka och är i dag Korsholms församlings kyrka.

Hovrättsallén planerades 1776, också den av Adlercrantz. Den är Finlands äldsta ibrukvarande allé. Allén bestod ursprungligen av fyra rader med aspar, som planerades 1781. 1836–48 ersattes asparna med lindar, som klarade sig från Gamla Vasa brand 1852. Kyrkan syns mycket bra från vallarna, där den ligger i andra ändan på Hovrättsallén.

Gamla Vasa sjukhus, f.d. Vasa länslasarettet

Gamla Vasa sjukhus syns bra från vallarna, det ligger på andra sidan åkrarna nordväst om vallarna. Gamla Vasa sjukhus är ett statligt sjukhus, som är stängt för allmänheten. Dagens sjukhusbyggnad är klassad som byggnadshistoriskt värdefull och representativ tegelbyggnad i nyklassisk stil, ritad av C.L. Engel 1837-1844. Innan dess låg Vasa länslasarett på samma plats som ursprungligen var en del av Korsholms kungsgårds marker. Det är oklart när länslasarettet flyttade till sin nuvarande plats, men innan dess verkade Korsholms kronobränneri på tomten.

Vasa länslasarettet inledde verksamheten 1768 i hyrda lokal efter ett kungligt påbud. Då hade man två vårdplatser. Lasarettet fick en egen byggnad 1769 och då kunde man vårda 30–50 patienter per år. Lasarettets första läkare var distriktsläkare B. R. Hast. Hast var också intresserad av hälsobad. År 1750 öppnade han Gustafs brunn – allmänt kallad ”surbrunn” – som låg just sydost om staden. Vasa länslasarett var det andra länslasarettet i Finland – Åbo länslasarett var det första. Länslasarettet var en av få byggnader som inte förstördes i Vasa brand 1852. Från och med 1931 är Gamla Vasa sjukhus specialiserat på vård och undersökning av s.k. kriminalpatienter och patienter med svårbehandlad sinnessjukdom. I dag erbjuder Gamla Vasa sjukhus nationella rättspsykiatriska tjänster på specialnivå i samarbete med sjukvårdsdistrikten

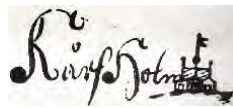
F.d. länsfängelset

Det före detta länsfängelset låg precis invid vallarna på nordvästsidan, ungefär där Gamla Vasa ungdomsföreningslokal finns i dag. En serie olika byggnader fanns på platsen fram till flyttningen till nya Vasa. 1656 bestod länsfängelset av en nedre våning av sten samt en övre våning av trä. Länsfängelset brann inte vid Vasa brand 1852. På fängelsets gård fanns stadens skampåle, men avrättningsplatsen låg längs Lillkyrovägen.

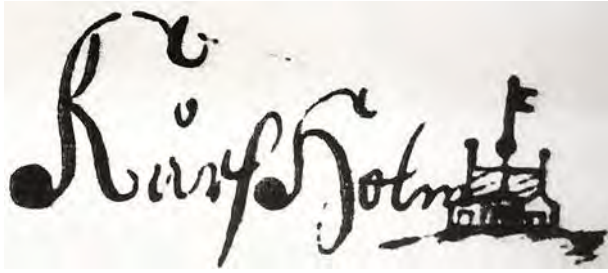
Minnesstenen över skärmytslingen 1918

Då skyddskårerna i trakten avväpnade de ryska trupperna i Vasa natten till den 28 januari 1918 samlades de i Gamla Vasa sockenstuga för ett ”möte för frivilliga brandkåren” – skyddskårerna var förbjudna. Största delen av männen tågade in till Vasa för att överrumpla samtliga ryska garnisoner i Vasa kl. 3 på natten. En liten trupp på ca 10 man stannade dock kvar i Gamla Vasa med uppgiften att stoppa eventuella ryska soldater på väg mot Vasa. Efter att de övriga givit sig av mot staden kom ett telefonsamtal från Toby – en rysk trupp bestående av 30 beridna kosacker var på väg från Laihela mot staden. De vakter som ställts upp vid stenbron i Toby hade öppnat eld mot ryttarna, men de stannade inte.

Skyddskåristerna som stannat kvar i Gamla Vasa gick i ställning vid Runsorvägen och de såg ryssarna redan vid Bockholmsbacken då det var en månljus natt och hörde hästar i galopp. De beslöt att skjuta de första hästarna, eftersom ryttarna hade vägrat att stanna tidigare och det var lättare att träffa en häst än männen på deras ryggar. Strategin var att skapa oreda bland ryttarna, och den lyckades – hästar föll och stegrade sig och truppen stannade upp. Skottlossning följde, men de överlevande ryssarna gav snart upp och togs tillfånga. Inga uppgifter om antalet skadade eller döda har påträffats, men nog att det var viktigt att fånga in alla hästar för att inte väcka misstankar. Minnesstenen står precis på Runsorvägens östra sida, lite söder om Kungsgårdsvägen – ungefär 300 meter från södra tullhuset. Stenen restes 1931 till minne av skärmytslingen. Den syns egentligen bäst från vattenreningsverket vid Kungsgårdsvägen.

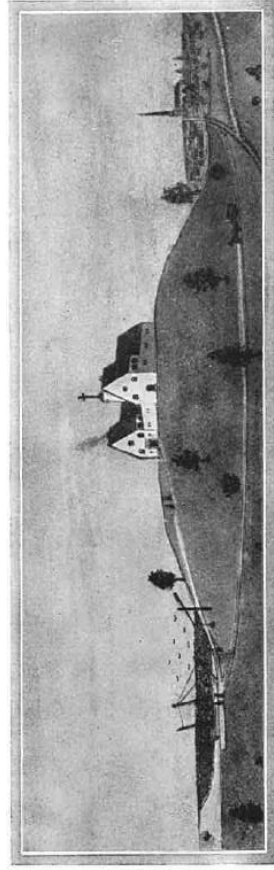
Kulturpaketet 2015

Husen på Korsholms vallar

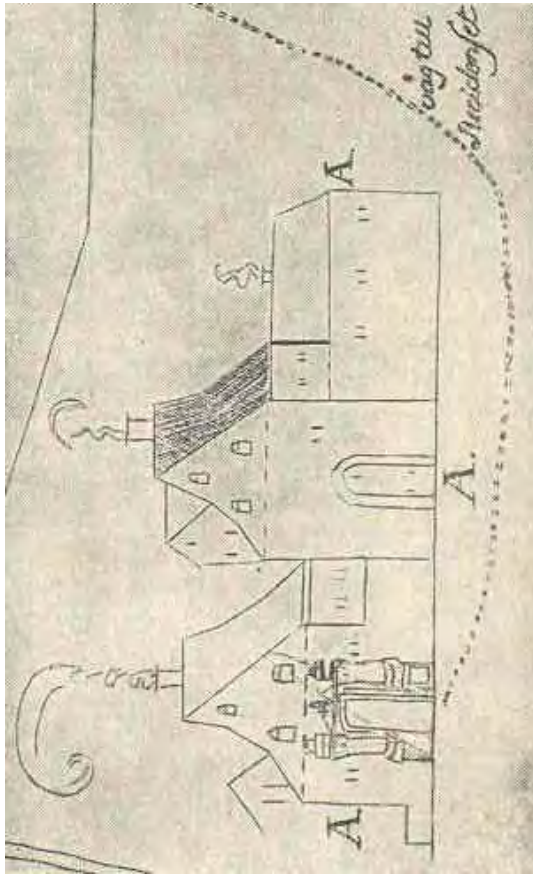
Administration, försvar och boende

Korsholms slott

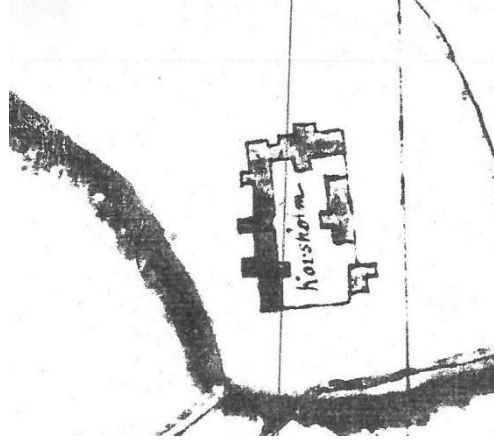
- Låg uppe på Korsholms vallar
 - Vallarna var då 2–3 meter högre än i dag
- Troligen en träbyggnad
 - Inga samtida avbildningar existerar
- Nämnns första gången 1384
 - Bo Jonsson Grips testamente
- Slottet förlorade militär betydelse på 1500-talet
 - Blev i stället Korsholms kungsgård
- Medeltida byggnaderna revs i mitten av 1500-talet

Rekonstruktion av August Lassell

1750-tal, urklipp ur stadskarta

1652, urklipp ur stadsplan

Korsholm och landhöjningen

- På 1300-talet var Korsholms vallar en ö.
 - Mustasaaris hamn, Österbottens största, låg på stranden nordost om vallarna
 - Sydost om vallarna fortsatte en havsvik långt upp i Kyrolandet
- Landhöjningen blev snart ett problem, främst för handelsmännen.
 - Dagens Gamla Vasa kanal var tidigare känt som "Stadssundet" och muddrades upprepade gånger
 - Mindre båtar seglade upp till Stadsbron vid nuvarande Torggatan ännu i början av 1900-talet.
- Korsholms slott förlorade sin militära betydelse bland annat p.g.a. den förändrade strandlinjen.

”Tidigare hade malaxborna båtbodar vid Söderfjärden. Mellan byarna i Malax och Söderfjärden fanns en gammal körväg upprädd. Denna begagnades sedan som vinterväg. Ifrån Söderfjärden reste malaxarna med båt till Gamla Vasa.”

Ur Finlands Svenska folkdiktning, Kulturhistoriska sägner s. 317

Landhöjningen: De vita områdena låg över havsytan på 1300-talet, de grå områdena var fast mark på 1900-talet. Bild av Henrik Renqvist ur "Vasa. Den gamla och den nya staden"

Folklig tradition: Korsfarare och kristendom

- Enligt folktron: Korsholms vallar var platsen för kristendomens införande i Österbotten
 - Äldre uppfattningar: Birger Jarls män landsteg vid vallarna under andra korståget på 1240-talet, tågade mot Tavastland.
Detta stämmer inte. Inga trovärdiga källor från medeltiden talar om korståg till Österbotten.
- Folklig uppfattning: ett stort kors har funnits på vallarna sedan urminnes tider
 - I ett rättsprotokoll från 1649 befaller Vasaborna att ” att jämna Korsholmsplatsen, såsom ock att nedertaga korset”.
 - Historiker: korset var endast två år gammalt – man planerade att bygga Vasas nya kyrka på vallarna.

”Då svenskarna först kommo till Vasa, seglade de upp till Korsholms vallar, där de anlade en fästning. Hedningarna skulle ha besegrat dem, om de inte skickat efter mera manskap till Sverige. Sedan togo de ihop med finnarna. Slaget stod på Laihela ängar mellan Karpnoby i Mustasaari och Laihela. Till slaget hade samlat sig finnar från alla håll, såsom från Laihela, Ilmola och Kyro. De voro nära att vinna, men blevo till slut slagna.”

Ur Finland Svenska folkdiktning, Historiska sägner, s. 3-4

Österbottens tidigaste administration

- 1348: kung Magnus Eriksson grundar handelsplatser Mustasaari, Närpes och Pedersöre
 - Kyrksocknarna: Pedersöre, Mustasaari och Närpes
- 1360-talet Korsholms slott
 - Administrativt centrum för "Bottnen" – Österbotten, Västerbotten och Lappland
- 1556 avelsgårdarna Korsholm och Pinnonäs
- 1600-talet förläningar till adelssläkter

Klaudios Ptolemaios & Sebastian Münster (1540)

Urklipp ur karta över Norden

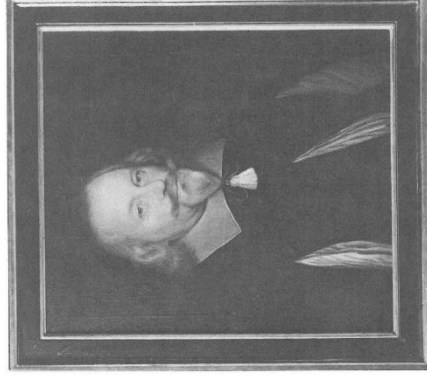
Korsholm på medeltiden

- Stridigheter med Novgorod och Moskva på 1300-talet
 - Östgränsen var oklar, gick snett över dagens Finland mot Bottniska viken
 - Ryssland existerade inte, men Sverige ville hålla de östliga grannarna borta från Bottniska viken
 - Korsholms slott tros ha byggts delvis för att bevaka vem som rörde sig längs kusten.
- Valkungadöme – de många bytena av kungar syns bland slottets ägare
 - Förlänningssystemet gjorde att slott och borgar innehades av kungens favoriter
- Vitaliebröderna – sjörövare som intog slottet 1396–99
 - En del av maktkampen mellan unionsdrottningen Margareta och hennes företrädare Albrekt av Mecklenburg
 - Vitaliebröderna stred på kung Albrekts sida
 - Korsholms slott var den sista befästningen som de gav upp då Albrekt besegrades

”Oxenstiernska palatset”

- Mustasaari och Vasa var ett grevskap under perioden 1651–74.
 - Även Korsholms kungsgård ingick
- Släkten Oxenstierna af Korsholm och Wasa innehade förläningen
- Grevarna byggde ett nytt ”palats” uppe på vallarna
 - Oxenstiernska palatset 1662–1746
- Inga samtida avbildningar har hittats, men uppgifter om byggnaden finns
 - En L-formad byggnad med huvudingång på stadssidan (mot norr). Stockstomme.
 - Trädgård på östra sidan av vallarna
 - Ladugård på södra sidan nedanför vallarna

Gabriel Bengtsson Oxenstierna,
greve av Korsholm och Vasa
Porträtt målat ca 1640–50 av
David Beck. Svenska
porträttarkivet Stockholm

Skiss ur Karl Hedmans ”Bidrag till Vasa
stads historia I” (1912)

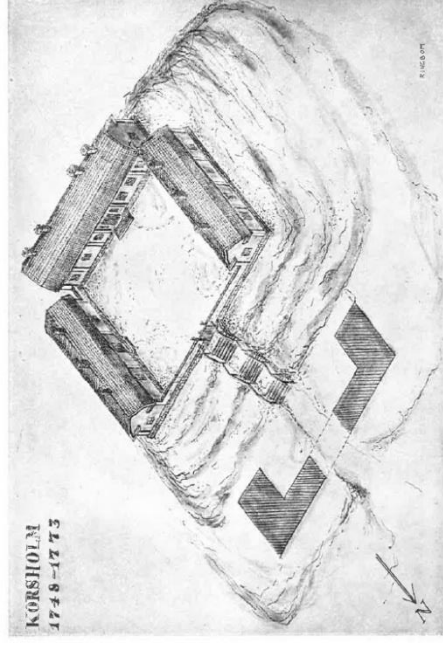
Landshövdingens residens

- Grevskapet indrogs 1674 och Oxenstiernska palatset blev länshövdingens bostad
 - I mitten av 1700-talet var palatset i mycket dåligt skick
- Landshövding Gustaf Piper lät bygga ett nytt landshövdingsresidens på vallarna 1748–52
 - Ritningarna till Pipers residens har bevarats
 - Murar och tak av tegel, röda ytterväggar och knutarna vita, stenfot av granit, flera källare. Envåningshus med brutet tak, rymliga vindsammare.
- 1773 förklarades Pipers residens odugligt och revs
 - Landshövdingen bodde på hyra inne i staden
- 1851 påbörjade grundarbeten för att bygga ett residens uppe på vallarna åt ryske guvernören i Vasa län.
 - Vallarnas höjd sänktes med 2–3 meter.
 - Vasa stad brann 1852 och arbetena övergavs.

Skiss ur Karl Hedmans "Bidrag till Vasa stads historia I" (1912)

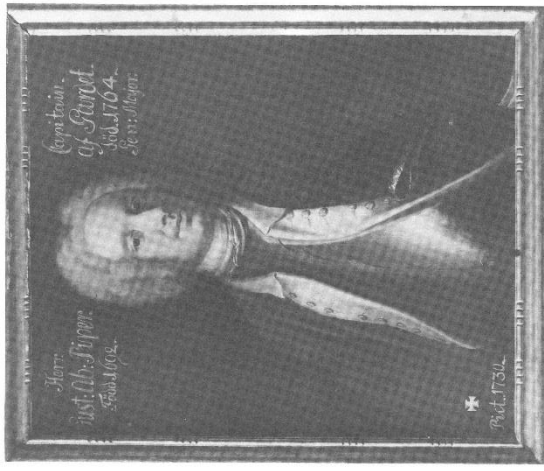
Landshövding Pipers residens

Teckning av Ringbom, ur "Vasa. Den gamla och den nya staden".

Landshövdingar och administration

- Korsholms slottslän omfattade t.o.m. 1441 dagens Österbotten, Västerbotten och Lappland
 - Dåtidens Norrbotten, kallades även "Bottnen"
- 1634 inrättades länsstyrelserna och landshövdingeämbetet
 - Österbotten och Västerbotten hade ännu tidvis gemensam landshövding
- Korsholms kungsgård blev landshövdingens bostad 1642
 - Vräktes 5 år senare då kungsgården först gavs åt staden, sedan åt greven
- 1674 återflyttades landshövdingsresidenset till Korsholm och Oxenstiernska palatset
 - Palatset revs 1773 och landshövdingen bodde sedan på hyra
- 1776 skapades Vasa län

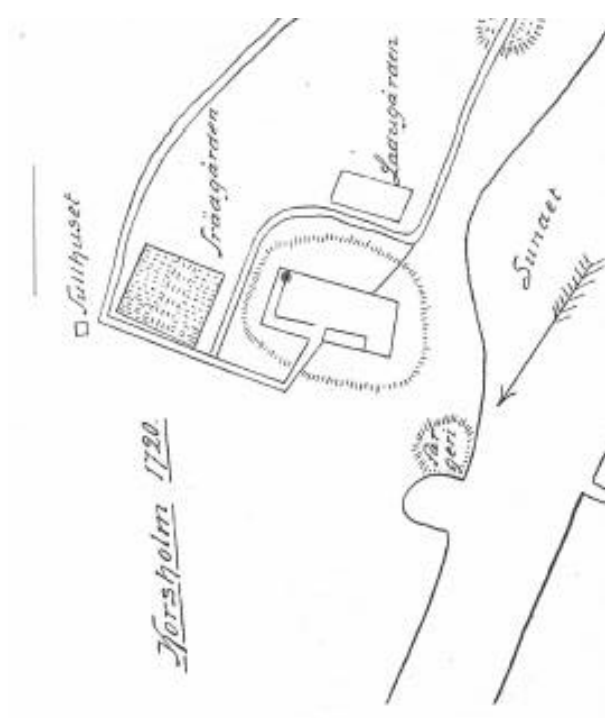

Gustaf Abraham Piper,
landshövding i Österbotten
1746–61.

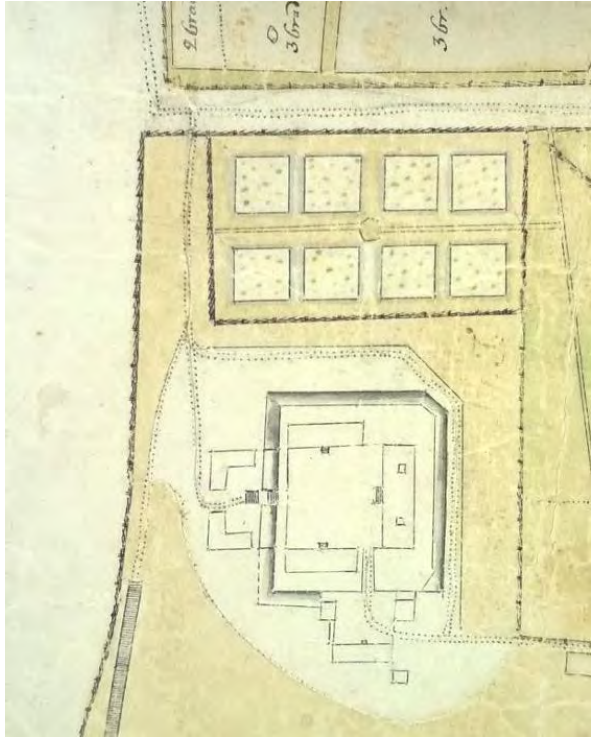
Korsholms trädgård

- 1650-talet: greve Oxenstierna lät anlägga en trädgård vid vallarna.
 - ca 1/3 ha stor, öster om vallarna
 - Äpplen och päron odlades första gången på Korsholm. Tidigare fanns källand för slottets behov.
- Trädgården gjordes om till en fransk, geometrisk trädgård indelad i åtta kvarter 1748 av landshövding Gustav Piper.
- 1780-talet: landshövding Bo Cederström lät förstora och restaurera trädgården.
 - Runda träd- eller buskantade områden, syrenbersåer och spaljéstödda trädgårdshyddor
 - Beskrivning 1785: "Trädgårdsskötseln har härtills, förnämligast i anseende till Climatets hårdhet, ej haft synnerlig framgång [i Wasa]. Få fruktträn äro ännu så långt komne, att de bära någon frukt, utan gå gemenligen dessförrinnan aldeles ut. Herr Baron, Gen. Majoren och Landshöfdingen Cederström har dock nyligen med mycken kostnad anlagt en ganska wacker och stor trädgård wid södra tullen å Korsholms ägor [...]"
- 1837 hade trädgården förstorats och var 2,24 ha stor.

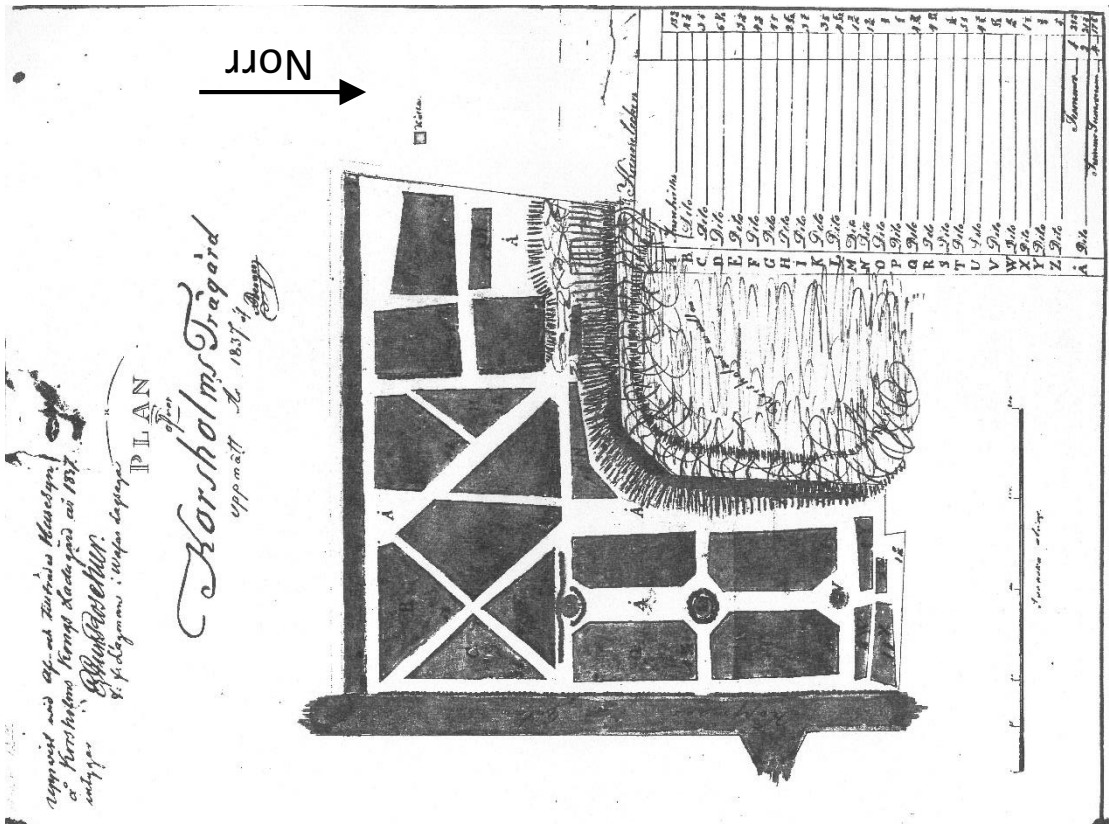
Korsholms trädgård

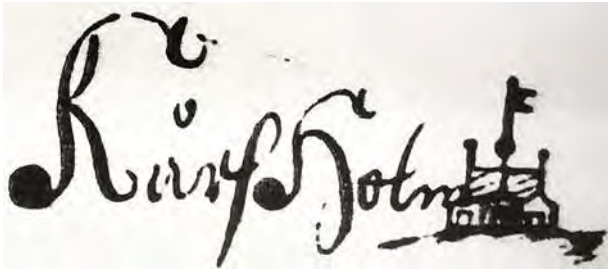
Oxenstiernas trädgård, klipp ur "Bidrag till Vasa stads historia I" Hedman (1912)

Pipers trädgård. Utklipp, "södra ladugården" avmätt 1752 och 1757, VLA

Cederströms trädgård. Felvänd ritning från 1837, ÖTA 203

Kulturpaketet 2015

Korsholms kungsgård

Om området och verksamheten

Korsholms kungsgård

- Kungsgård = större gård i svenska kronans ägo.
 - Beståndet ökade kraftigt genom reduktionen av kyrkans gods fr.o.m. 1527.
 - Många kungsgårdar donerades till adeln fram till 1680, men flertalet återtogts vid karolinska reduktionen.
- Korsholm omtalas som kungsgård (kronans gods) från 1505
 - Korsholms slott var en militära befästning, som då förlorade sin funktion
 - Byggnaderna förblev i kronans ägo och fick andra funktioner
- Kungsgården fick sina marker genom att Mustasaari ”prästbol” indrogs och övergick till kronans egendom.
 - Enorma markområden från Kapellbacken till Laihela, skiften i skärgården som Vallgrund och Långskär i Sundom.
 - Kyrkoherden Mickel Olsson fick några mindre områden i ersättning.

Korsholms kungsladugård och avelsgård

- Avelsgård = egendom med storskalig driftsform
 - Ordet "avel" betydde förr bl.a. tillverkning, produkt(er), avkastning
- Kungsladugård = kungsgård som bedriver jordbruk, kungen får avkastningen eller gårdens arrende
- Ladugårdarna på Korsholm
 - "Södra ladugården" inklusive Korsholms kungsgård (=vallarna)
 - Stora markområden, inklusive Toby och Långskär i Sundom
 - "Norra ladugården"
 - Sträckte sig upp till Kapellbacken, emellanåt inklusive Haga hemman
- Korsholm var kungsgård, kungsladugård och avelsgård

Korsholms avelsgård

- Korsholms avelsgård inrättades år 1556 av Gustav Vasa
 - En ny form av produktionsenhet – krav på hög produktivitet
 - Syftet var att producera förnödenheter åt armén
- På Korsholm bedrevs både djurhållning och jordbruk
 - Kraven på produktivitet öppnade upp för nya arbetsmetoder
- Fogdens ansvar att de fastställda kvoterna levererades
 - Korsholms fogde Joen Bagge hade vid sin död en skuld inestående till kronan då han inte hade levererat tillräckligt. Skulden efterskänktes till änkan.

Inventarium
på Korsholm
(1561)

Räkenskaper
förda under
slottsfogden
Hans

Ingessons tid
på Korsholm.

Skannade
dokument
från
Arkivverkets
hemsidor.

3910

34

Inventarium på Korsholm
som bliff öfverfett af de bestånd
af tillfällige affgifter in gode anten som är
Peder Ingesson fogte ibidem Per Jacob
Pindstrup ibid och anders iöms
igen 24 Maj 1561
och i dinstill opband sig and 1561
först

Spannmål

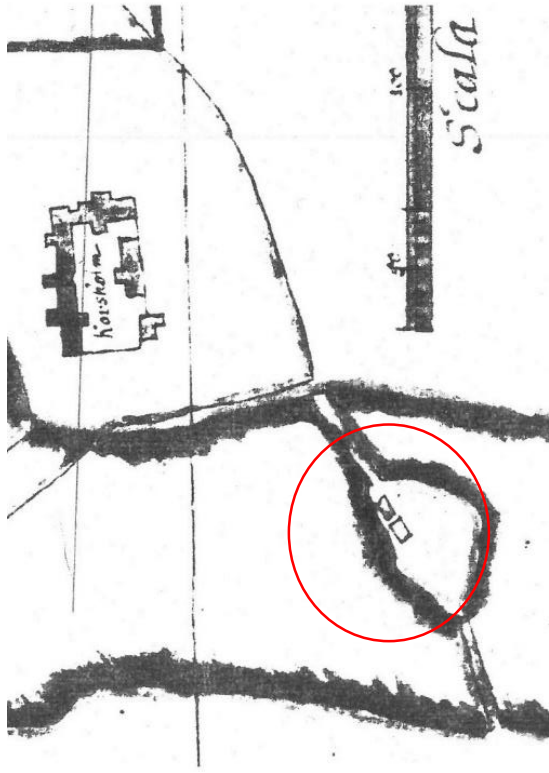
Rogge 76 4 p 7 p
Öfverst mält 4 p 5 1/2 p
Korn 36 5 p 6 1/2 p
Malt 10 p 9 2 1/2 p
Öfverst mält 3 p 9 3 1/2 p
Öfverst mält 3 p 9 3 1/2 p

Öfverst mält 3 p 9 3 1/2 p

Öfverst mält 3 p 9 3 1/2 p

Öfverst mält 3 p 9 3 1/2 p

Området: Korsholms södra ladugård

Klipp ur stadsplan 1652.
Husen står ungefär vid
dagens Gamlia. ÖTA 203

Klipp ur karta "Södra ladugården avmätt
1752 och 1757" VLA

SECHSTZIGSTE, Aufzeichnung vom Königs-Siege Ladangards Eger, 1480, unter Knecht-
Karschboms i. d. Eiboth, von Blase, Niels Rogvaldsonne Herrs Skonen General
Majors u. Landeshauptmanns, Herrs Knecht Willehelm von Esen vorseheger.

[illegible][illegible]

Lantbruk på 1500 och 1600-talen

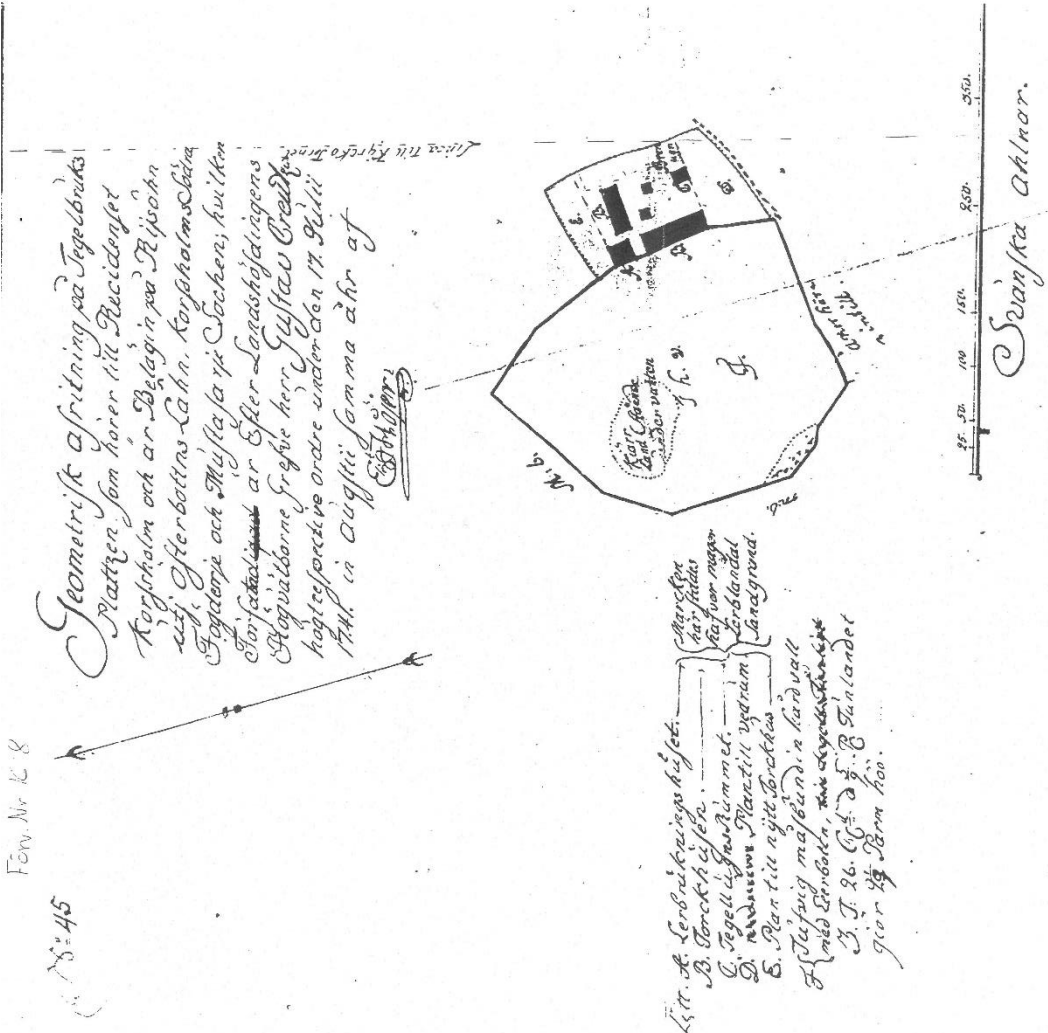
- Djurhållning
 - Stor besättning, t.ex. 79 kor och 151 får år 1559
 - Djuren ”uppbars” av rikare sockenbor
 - 1610–13 ingick renar i djurbesättningen
- Jordbruk
 - Tidig sädesodling: korn och råg
 - Humle och ärter
 - Kungsgården hade egen kvarn från 1557
- Gårdsfolket
 - Bestod år 1558 av 38 personer
 - Bl.a. fogde, skrivare, knekt, legodräng, mjölkdeja och ”bagerska”
 - Lönen varierade mellan 60 mark för fogden och 1 mark för legopigan
- Dagsverken
 - Bönderna i Mussor, Vörå, Kyro och Ilmola skyldiga 3 dagsverken / år
 - Bl.a. dyngkörning, vedhugning, byggnadsarbete, dikning, skörd och tröskning

Fiske och jakt på 1500 och 1600-talen

- Vid kungsgården var fiske en mycket viktig näringsgren.
 - Fiskevatten som i dag är fastland, bl.a. vid "Kyröskäret", Risö sund, Hästholmen.
 - Håvfiske på id. Nätfiske på abborre, mört och gädda, braxen fiskades med katsor.
 - Dessutom laxfiske bl.a. "i Wåiteby fors i Kyrobo åminne".
 - Man saltade redan i mitten på 1500-talet in fisk för vinterns behov.
 - Problem: landhöjningen förstörde kungsgårdens fiskevatten
- Jakt bedrevs av gårdens folk, dessutom köptes skinn upp
 - Ett stort antal sälar skjutna av "gårdzens sielekarlar". Sälskinnen såldes i Stockholm.
 - 1559 sköt kungsgårdens dräng "2 timber gråskinn", d.v.s. 80 ekorrar.
 - Kungsgården var mellanhand för bönderna, så att slottsfogden köpte upp skinn och pälsar, som transporterades till lämplig försäljningsort.

Övrig verksamhet

- Tegelbruket (1734 – ca 1755)
 - Producerade upp till 100 000 tegelstenar per år
 - Stor efterfrågan vid renoveringar efter Lilla Ofreden i slutet av 1740-talet
- Malmbrytning
 - Man grävde efter kopparmalm på kungsgården fr.o.m. 1651
 - Dagsverken användes
 - Fiasko, investeringar till trots

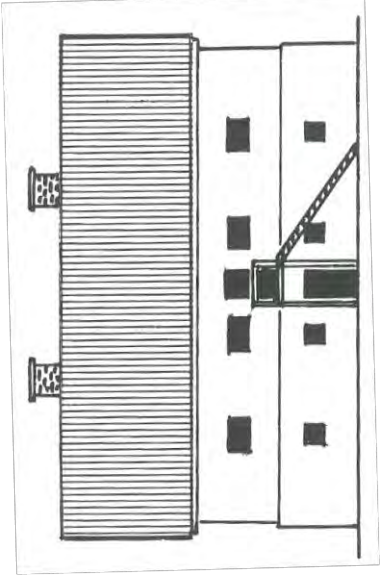

Korsholms tegelbruk 1741
ÖTA 203

Kronobrännieriet

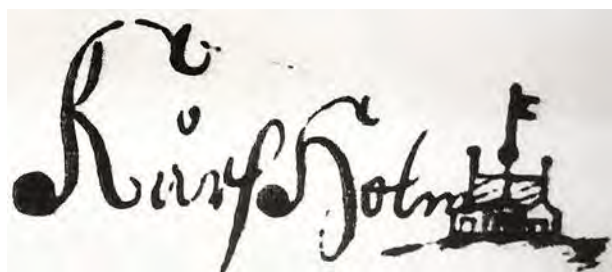
- 1557 finns i kungsgårdens räkenskaper en post för utgifter då man låtit upptimra ett brygghus ”meltte och tårcke stugur”.
- Det egentliga kronobrännieriet skapades dock av landshövding Bror Cederström år 1776
 - brännieriet inrättades på den nordligaste delen av södra ladugårdens marker (precis invid bron över Stadssundet), där Gamla Vasa sjukhus ligger i dag.
 - Brännieriet arrenderades ut från och med år 1780.
- Beskrivning 1785:
 - ”Krono Brännieriet, anlagt straxt utanför västra tullen å Korsholms Kungsgårds ägor, är uppbyggt af gråsten; men öfwerbyggnaden, hwarest tillmäskningen sker, så wäl som boningsrummen, och alla öfriga husen äro af träd. Hela byggnaden kostar Kronan 21553 R:dal, utom Koppar redskap och andra Inventariepersedlar, til et wärde af ca 1000 R:dal.”

Kronofängelset

Korsholms kronofängelse
på 1750-talet, illustration
av Aulis J. Alanen ur Vasa
stads historia II

- Österbottens länsfängelse
- På 1400-talet placerades fångar i kungsgårdens källare och förråd
 - I kungsgårdens inventarieförteckning 1571 ingår en "fångbult" med fem länkar, två "fångpåsar" och "bojor med 5 länkar".
 - År 1590 nämns 4 stycken "båjår", ett halsjärn och en "rättare yxe" – betyder att även bödeln var knuten till kungsgården.
- På 1650-talet byggdes ett fängelsehus av stock med två rum på Korsholm
- En tillbyggnad gjordes tidigare än 1800
- Vid branden 1852 var häktet placerat genast på norrsidan av vallarna.
 - Inne på fängelsegården fanns också en spöpåle
 - Fängelset klarade sig från branden, men verksamheten flyttades till Klementsö.

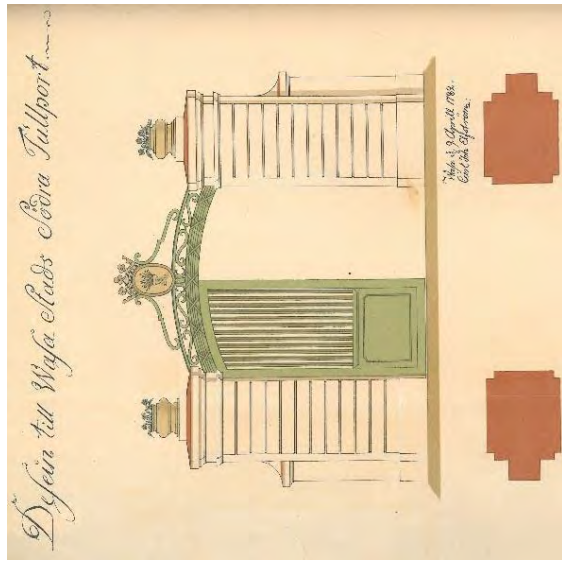
Kulturpaketet 2015

Kungsgården och staden

Om tullar, handel och Vasa stad

Kungsgården och staden

- Staden Mustasaari grundades 1606, fick 1611 namnet Vasa
- Stadsrättigheter innebar att handel fick bedrivas – det var förbjudet på landsbygden.
- Hantverkare fick inte bedriva verksamhet utanför staden
 - Runt staden måste ett 4,8 meter högt tullstaket byggas.
 - Det fanns fyra tullportar med tillhörande tullhus – södra tullhuset är ett av dem.
 - För alla varor som fördes in och ut ur staden måste man betala tull
- Städerna var antingen stapel- eller uppstäd
 - Vasa var uppstad t.o.m. 1765, stapelstad 1766–1808
 - Uppstäder fick enbart bedriva inrikes handel och sjöfart
- Korsholm stod på sätt och vis utanför systemet
 - Kungsgårdens uppdrag var att producera överskott åt kungen
 - Egna hantverkare anställda
 - Mellanhand åt allmogen vid t.ex. pälshandel

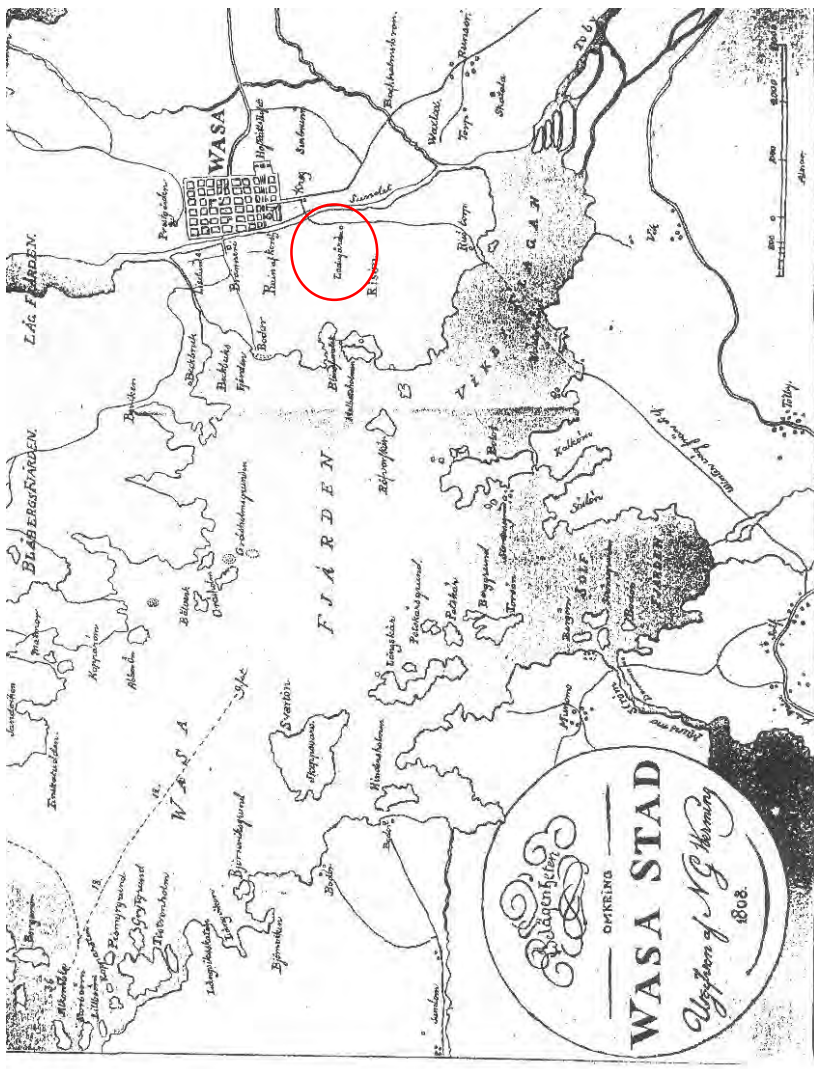

Carl Elfströms ritning till ny tullport från 1782.

Bild ur Vasa stads historia (1892).

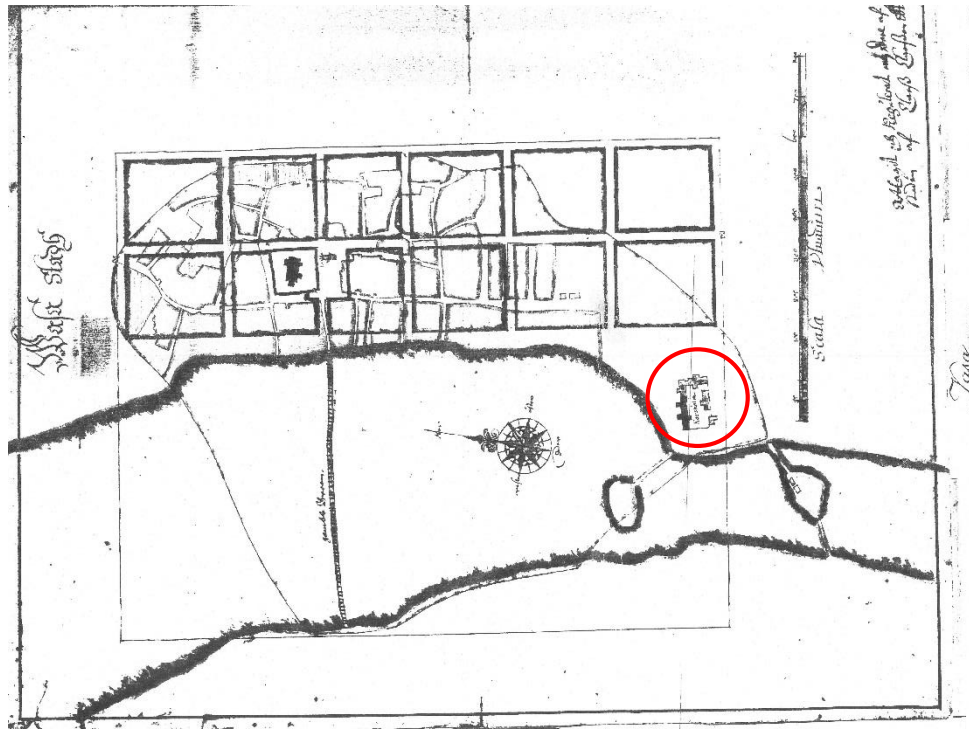
Vasa – Korsholm - Mustasaari

- Mustasaari socken (omnämnd 1348), Korsholms slott (omnämnt 1384), Vasa stad (namnbyte från Mustasaari/Mussar 1611), Korsholms kommun (namnbyte från Mustasaari 1927)
- Korsholm(s kungsgård) var inte en del av Vasa stad, förutom några decennier på 1600-talet

ÖTA 203

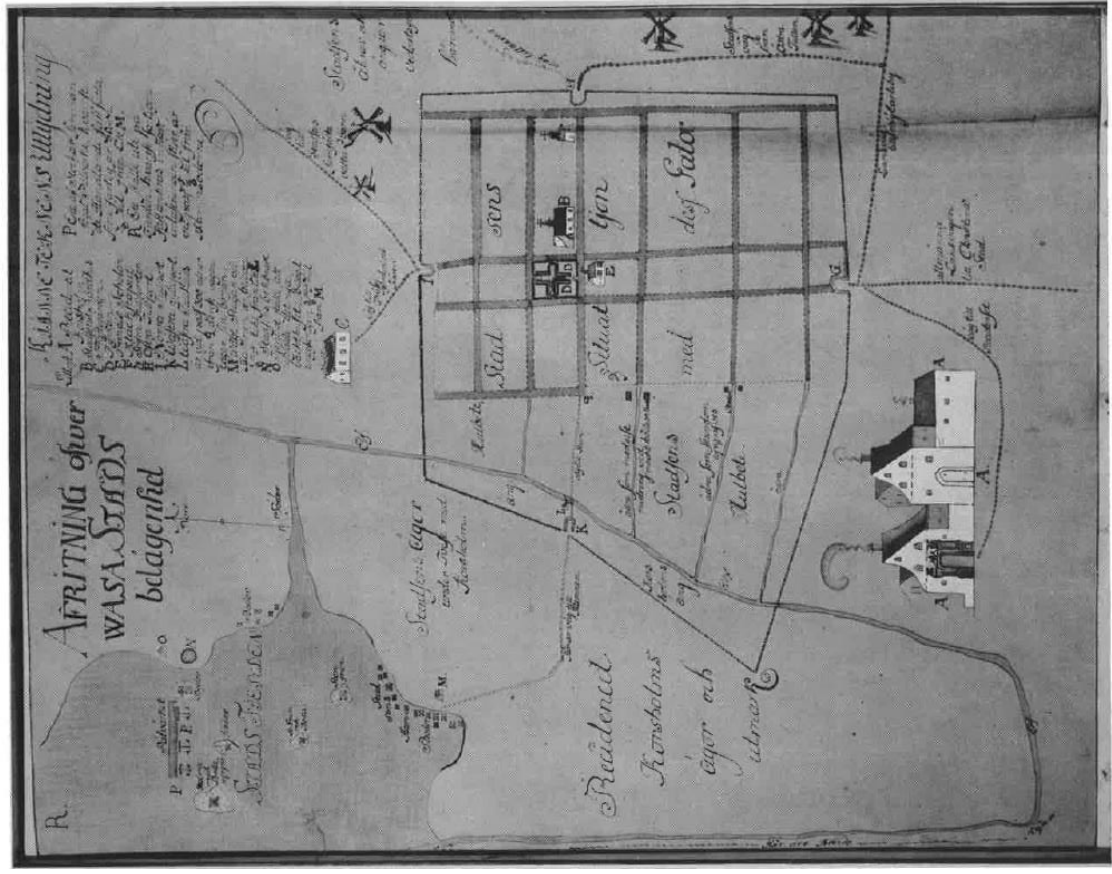
Korsholm på stadskartan

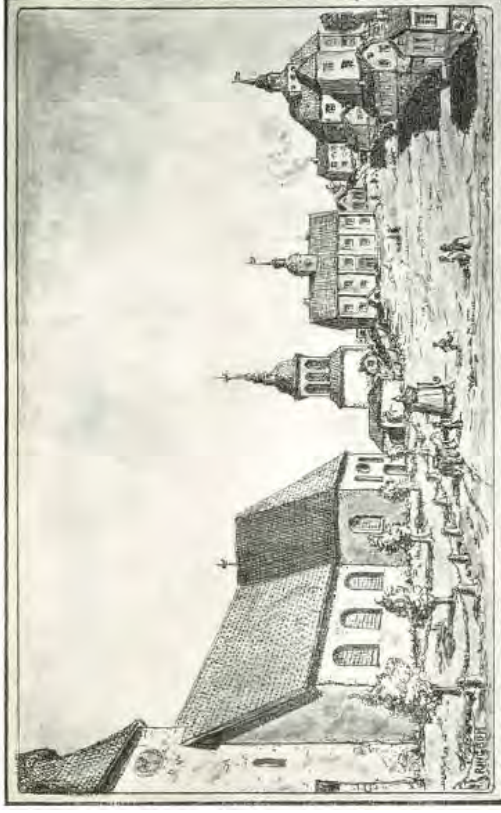
T. v.: Planritning från 1652, då Vasa skulle få regelbundet gatunät. Kungsgården ligger sydväst om staden. ÖTA 203

T. h. Stadsritning från första halvan av 1700-talet. Tullstaketet med de fyra portarna är tydligt utmärkt. Kungsgården ligger utanför staketet.

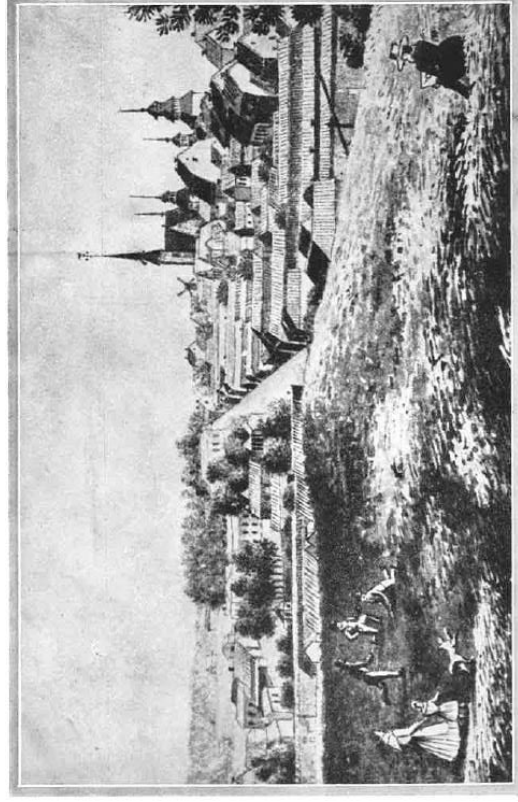
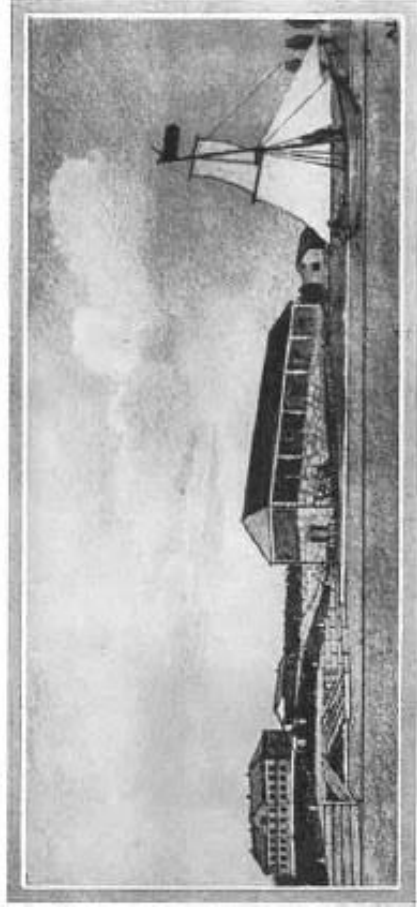
Den här avbildningen av kungsgården sägs ofta föreställa Korsholms slott, men det stämmer inte med årtalen. Vid den här tidpunkten låg Oxenstiernska palatset på Korsholms vallar. Karta ur Vasa stads historia (1892)

Gamla Vasa före branden

Uppe t.v. Vy från Korsholms vallar mot hovrätten, teckning av J. G. Hedman. T.h. Torget, kyrkan och trivialskolan, rekonstruktion ur "Vasa. Den gamla och den nya staden".

Nere t.v. Stadssundet = Gamla Vasa kanal, kronomagasinet och lasarettet, rekonstruktion av August Lassell. T.h. Vy från Korsholms vallar mot torget, teckning av J. G. Hedman 1840-tal.

Kungsgården under ryska tiden

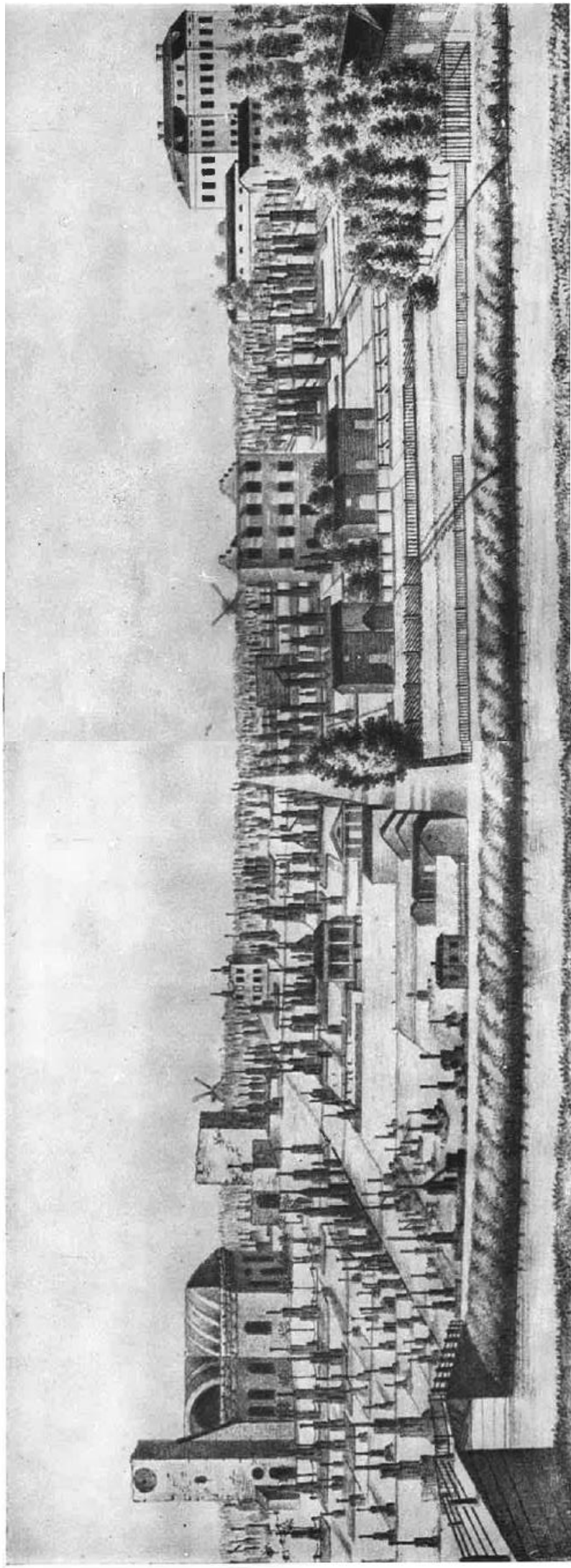
- Under ryska tiden fortsatte verksamheten på Korsholms kungsgård
 - Förändrad administration, långa arrenden
 - Kungsgårdarna övervakades av kammarexpeditionen, en avdelning inom senaten och länsguvernörerna
 - 1845 annonserades arrendet för Korsholms f.d. kungsgård ut för 25 år, men ändrades sedan till ett år

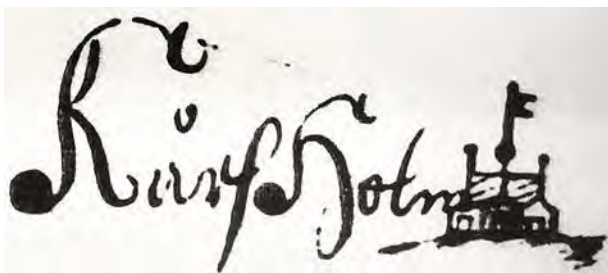
Nymanssons berättelser 1814
ÖTA 203

Efter Gamla Vasa brand 1852

Hela stadskärnan förstördes. Falanders hus, dagens Gamla Vasa museum var ett av enstaka boningshus som räddades. Hovrätten låg i utkanten av staden och klarade sig, liksom kronofängelset nere vid Sundet (Gamla Vasa kanal). Modellfarmen på andra sidan Sundet tycks inte ha drabbats av elden.

Kulturpaketet 2015

Modellfarm och skolverksamhet

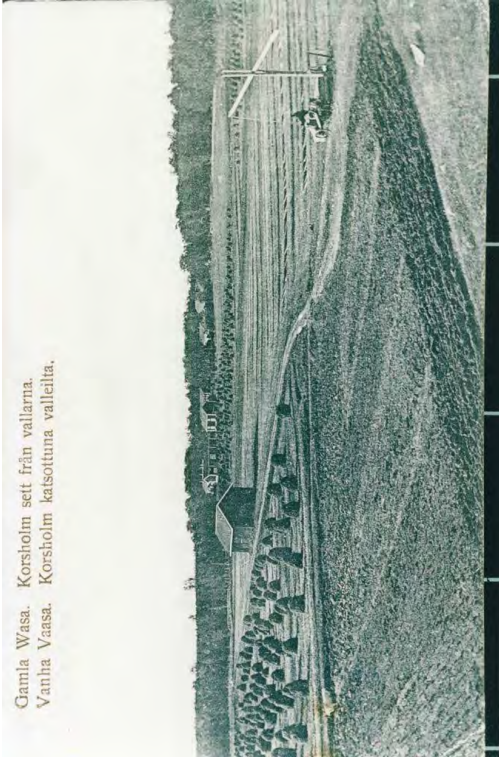
Om ny verksamhet på f.d. kungsgårdens område

Agronomisk modellfarm 1846–59

- Tsaren lät inrätta en agronomisk modellfarm på kungsgårdens område
 - Kallades allmänt ”modell-fermen”
 - Vasa läns guvernör var ansvarig för modellfarmens verksamhet
- Skulle fungera som förebild för traktens bönder
 - Demonstrera växelbruk
 - Tillverkning och försäljning av nya arbetsredskap och maskiner
 - Sprida ”ädlare häst och boskaps racer”
- Tsaren beviljade ett räntefritt lån på 7000 silverrubel för att starta upp modellfarmens verksamhet
 - Man arrangerade ofta auktioner på modellfarmen. Man sålde också bl.a. Mjolk ”för Modell-Fermens räkning” år 1847
- 1846–53 var Karl Georg Geordie förvaltare för modellfarmen
 - Han ansågs inte klara av dess skötsel och österbottningsarnas förtroende för ”fermen” var lågt

Korsholms skolor

- Modellfarmen blev lantbrukarskola 1859 på tsarens befallning
 - Vasa stad flyttades till sin nuvarande plats efter branden – Gamla Vasa var länge så gott som öde.
 - Lantbruksskolans utbildning inriktades på storbruk – inte anpassat för Österbotniska förhållanden.
 - I juni 1860 anordnades skolans första examen. Det var en offentlig tillställning, som utannonserades i dagstidningarna.
- 1905 grundades en lantmannaskola
- 1927 grundades husmodersskolan, med utbildning i hushållning och trädgårdsskötsel

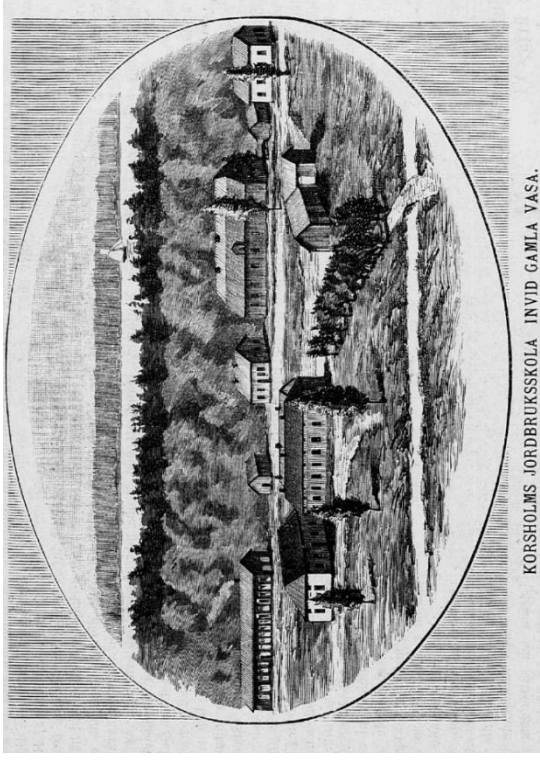
Odaterat vykort. ÖTA 203

Vykort poststämplat 1905. ÖTA 203

Lantbruksskolan 1890

- Land och stad 1890:
 - ”[Korsholms svenskspråkiga jordbruksskola] ligger inbäddad mellan lummiga björkar med en tätgranskog i fonden, och längre bort öfver granarnas toppar synes ett band af Bottnenhafvet; bakom detta skymta konturerna af Solf-landet.”
 - ”Stället med sina prydnadsväxter, gräsmattor och blomster-rabatter ser mycket inbjudande ut [...] De prydliga välordnade byggnaderna äro visserligen icke så synnerligen gamla, men de stå på gammal grund, ty gårdtomten på Korsholm räknar sina år i hundratal.”
 - ”Korsholms jordbruksskola har funnits till i 30 år och hör till en af de sju landtbruksskolor, som på regeringens befallning trädde i verksamhet den första november 1859.”
 - ”Huru litet dock [Österbottens svenska] befolkning sträfvat att förkofra sitt vetande på lantbrukets område bevisar den omständigheten, att jordbruksskolan härstädes vissa år, af brist på sökande, till och med haft frilevsplatser obesatta. [...] Sanning till ära måste dock medgifvas, att intresset bland den svenska talande befolkningen, att döma af ansökningarnas antal under senare år, är i ständigt stigande trots den äfven enormt tillagande emigrationslusten.”

Ur ”Land och stad” 11 juni 1890. Vy från Mustasaari kyrktorn. Theodor af Reeth

Korsholms skolor och krigen

- Första världskriget:

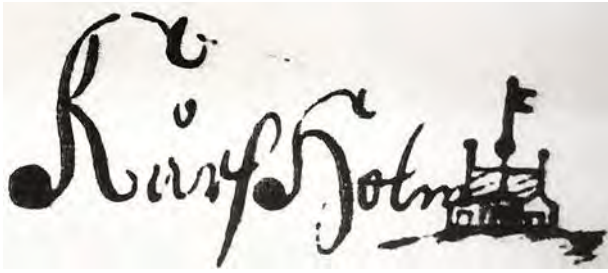
- paus i undervisningen på grund av inbördeskriget från och med januari 1918. En ny kurs skulle ha inletts i oktober, men den inhiberades eftersom så många av de tilltänkta eleverna hade stupat.
- militärmusikinstitutet inom Finlands armé verkade under två månader från mars i Korsholms skolors utrymmen. Institutet tränade frontmusikårer för den vita armén. Eleverna förväntades kunna spela, så att de övade på repertoar och samspel. Avsikten var att snabbt få ut musikkårer till trupperna. I maj 1918 flyttades verksamheten till Helsingfors.
- skärmytsling mellan skyddskåren och ryska kosacker ute vid Runsorvägen 28 januari 1918 då ryska trupperna i Vasa avväpnades. Minnessten rest vid platsen för händelsen.

- Andra världskriget:

- 1941 inställdes lantmannaskolans tredje termin på grund av de många inkallelserna. Den 19 juni utrymdes skolbyggnaderna för inkvartering av reservister.
- 1943–44 användes skolbyggnaderna av Fångläger No 24 som var beläget i Hovrättsskogen, på andra sidan Köpmansgatan. Lägre var ett disciplinläger för ryssar och ”röda” fångar. Internerade har berättat att man kunde höra skrik från Kursgårdens källare, där tortyr användes vid förhör.

De olika skolorna på Korsholm

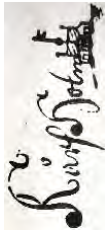
- 1962 flyttade kreaturhushållningsskolan och utbildningen av kontrollassistenter från Kyrklätt till Korsholm
- 1967 grundades lantbrukstekniska skolan
- 1968 grundades pälsdjurssköterskolan
- 1979 inledde trädgårdsskolan sin verksamhet
- 1981 inledde Korsholms forstläroanstalt sin verksamhet
- 1993 slogs de tre skolorna på området samman till Korsholms skolor.
- 1995 övertogs Korsholms skolor av samkommunen Svenska Österbottens förbund för utbildning och kultur – Svenska yrkesinstitutet. Fram till detta år ägdes skolorna av staten.
- 1996 slogs skolorna samman med förbundets övriga yrkesläroanstalter till Svenska yrkesinstitutet.
- 1999 överfördes hantverks- och konstindustriutbildningen vid Kvevlax hantverks- och konstindustriskola till Svenska yrkesinstitutet. Musikutbildningen vid Jakobstads konservatorium uppgick i Svenska yrkesinstitutet.
- 2009 bildades Yrkesakademin i Österbotten av Svenska yrkesinstitutet, Korsnäs Kurscenter och Vocana
- 2014 invigdes Campus Kungsgården

Kulturpaketet 2015

Temapaket

Texter med anknytning till Korsholms kungsgård

Kulturpaketet 2015

Temapaket: Kungsgårdens område

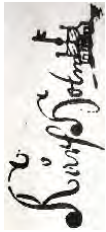
Jordbruksskolans byggnader i början av 1900-talet

Material ur Vasa landsarkivs samling Lantbruksskolan Ib L/53

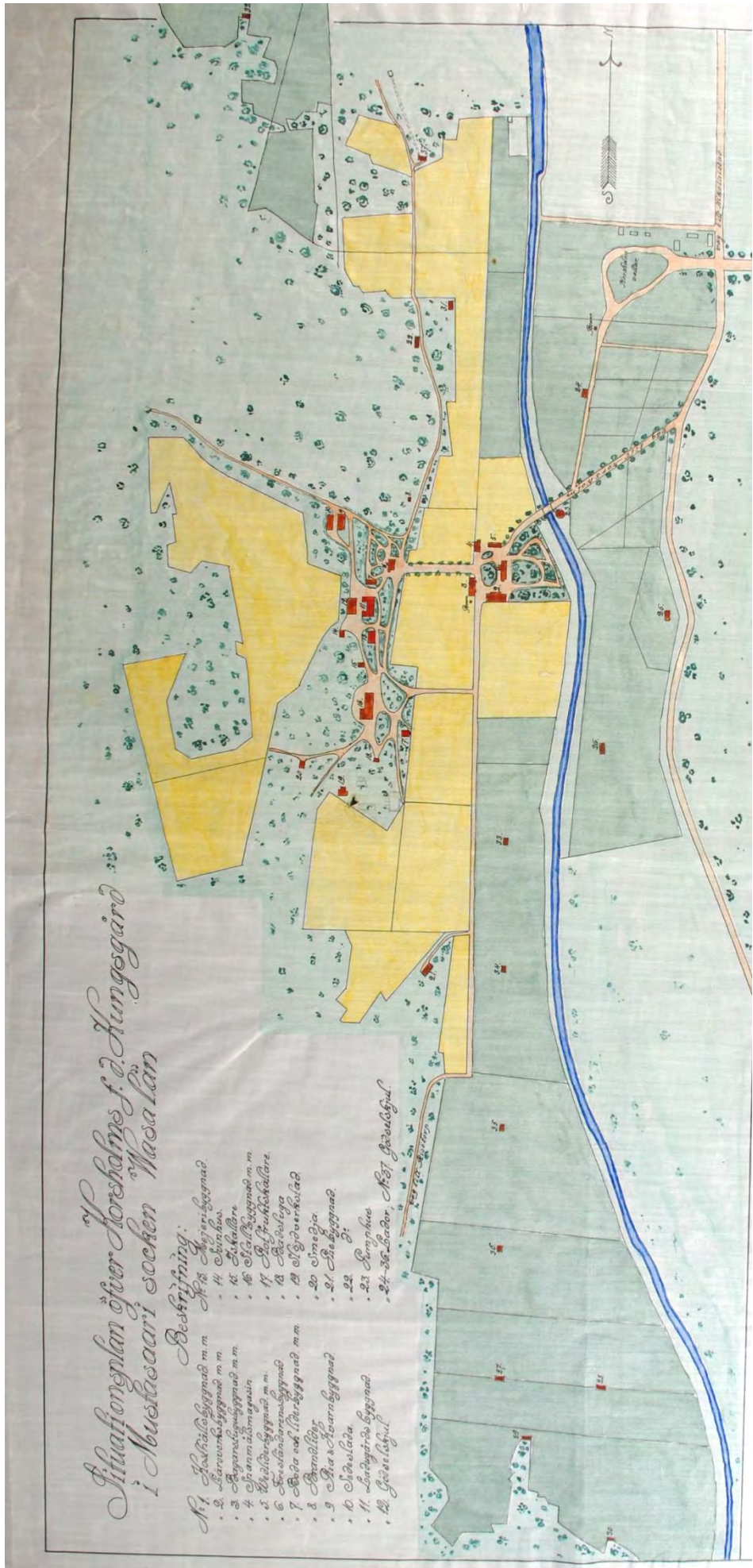

1. Kosthållsbyggnad (=Gamla)
2. Läroverksbyggnad (nu Kursgårdens plats)
3. Bagarstugubyggnad (nu radhus)
4. Spannmålmagasin (nu internat)
5. Wedlider m.m. (nu internat)
6. Föreståndarens byggnad
7. Bod med lider m.m.
8. Brandlider (nu ungefär rektorsbostaden)
9. Riebyggnad (nu ungefär mejerimuseet)
10. Sädeslada (nu ungefär C-huset)
11. Ladugårdsbyggnad (=Gamla fähuset)
12. Gödselskjul (nu A-huset)
13. Mejeribyggnad (=Mejeriet)
14. Svinhus
15. Iskällaren
16. Stallbyggnad m.m. (nu traktorhallen)
17. Rotfruktskällaren (=jordkällaren)
18. Badstuga (nu verkstad och maskinhall)
19. Slöjdverkstad m.m. (ungefär dagens grönsaksförråd)
20. Smedja (nu fähuset)

Vid användning av bilderna måste bildkällan uppges: Vasa landsarkiv, och samlingens beteckning.

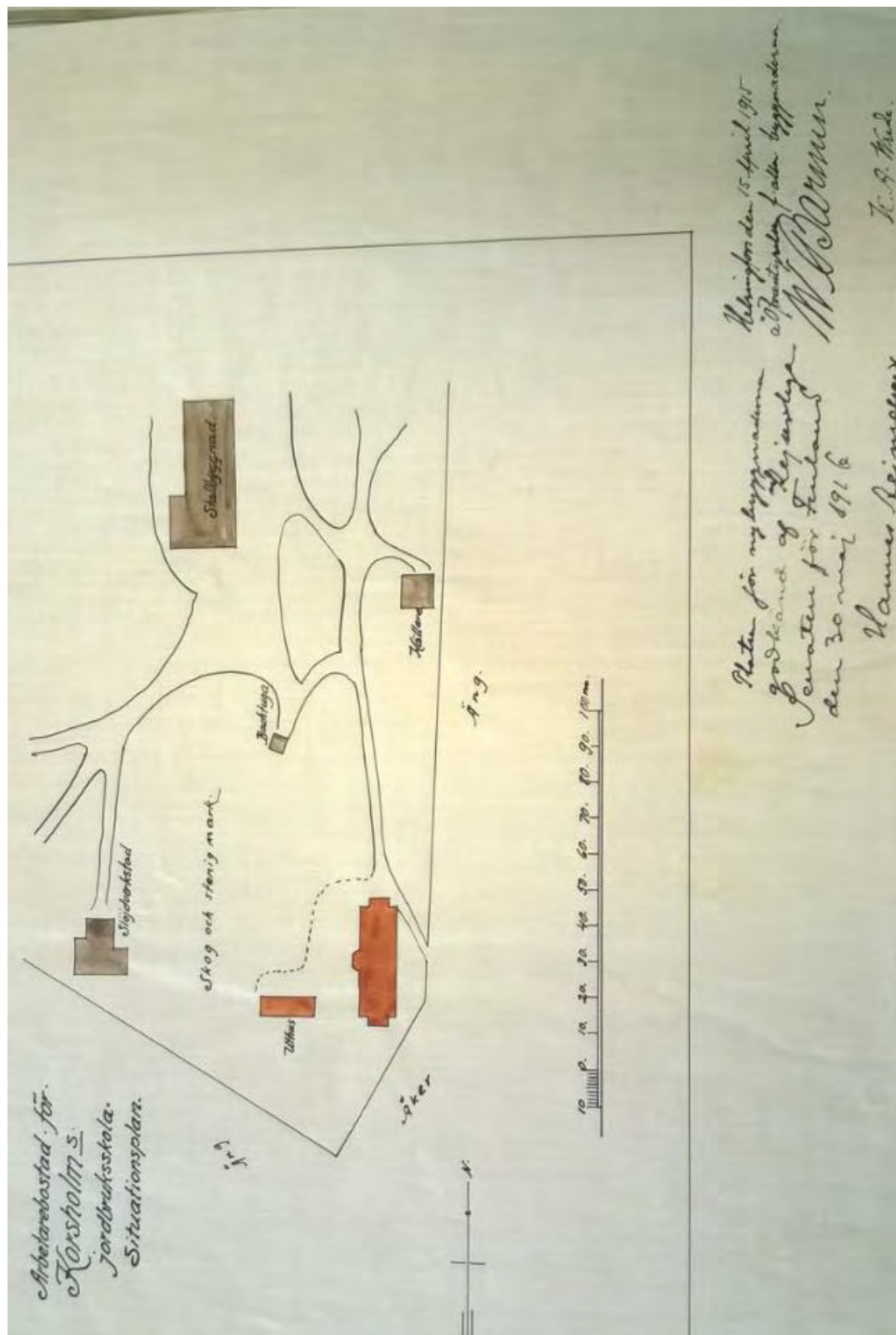

21. Riebyggnad 22. Riebyggnad 23. Pumphus (nu vattenreningsverket) 24–36. Lador 37. Gårdsskjul

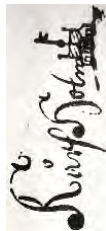
Kartorna gjordes av A. Manninen

Vid användning av bilderna måste bildkällan uppges: Vasa landsarkiv, och samlingens beteckning.

Tillbyggnad: Röda längan, situationsplan 1915. Enligt anteckningen på planen godkände kejsrerliga senaten den 1916. Ritningen ingår i samling Lantbruksskolan Ib L/53.

Vid användning av bilderna måste bildkällan uppges: Vasa landsarkiv, och samlingens beteckning.

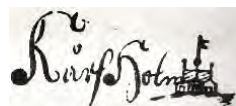
Kulturpaketet 2015

Material ur Vasa landsarkivs samling Lantbruksskolan Ia:1 L/297

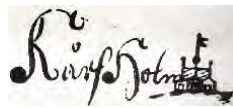

År 1923 ritade Timo Franssila en karta över Korsholms kronohemmans alla ägor. I hjärtat av kronohemmanet låg Korsholms skolor. Bilden ovan är ett klipp ur en större karta, med fokus på det område som i dag utgör Campus Kungsgården. I nedre högra hörnet syns Korsholms vallar.

Vid användning av bilderna måste bildkällan uppges: Vasa landsarkiv, och samlingens beteckning.

Kulturpaketet 2015

Temapaket: Kungsgårdens område

Byggnaderna på Korsholms vallar

Det här är en sammanställning av hur olika historiker och författare beskriver byggnaderna uppe på Korsholms vallar: Korsholms slott, Korsholms kungsgård, Oxenstiernska palatset och landshövdingens residens. En del av uppgifterna är motstridiga, vilket visar att de uppgifter som finns är knapphändiga och måste tolkas. Bilder på de olika byggnaderna finns i den allmänna historiska genomgången.

1360-talet

Korsholms slott placerades vid den skyddade hamnen invid Mustasaari kyrkby. Slottsön bestod av en moränkulle nära stadssundet, ungefär sju meter över det omgivande havet.

Slottet byggdes på moränkullens utjämnade krön, ca 50 x 100 meter och omgavs av en kvadratisk fästningsvall och en ännu lägre vall samt en vallgrav, som i slutet av 1600-talet ännu var fylld med vatten. På vallarna fanns en pålkonstruktion av stock. Då slottet grundades omgavs det ett skärgårdshav som låg mellan nuvarande Vasa och Gamla Vasa, och som sträckte sig långt inåt landet. Huvudbyggnaden var antagligen en timrad stuga med små fönstergluggar, överspända med pergament.

C.J. Cardbergin anser att Kastelholms slott hela tiden var en träbyggnad. Bland annat i en text från 1398 där Krytzeborg nämns används inte ordet *hus*, som på medeltiden används om stenbyggnader. Också i räkenskapsböcker från 1557 och 1564 nämns enbart timmerbyggnader. De enda murade delarna av slottet var då ugnar och skorstenar.

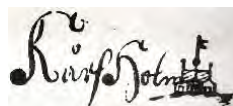
1500-talet

Från början av 1500-talet förföll slottet helt. Samtidigt försvann benämningen Korsholms slott ur de offentliga handlingarna, och i dem talades endast om Korsholms kungsgård, gård eller "krongård". Slottet hade förlorat sin militära betydelse.

En borgstuga, en fogdestuga, en skrivarstuga, en knektstuga samt ytterligare två byggnader revs 1557. Byggnaderna formade en sluten gårdsplan med två portar. I stället byggdes fyra sovstugor, en bagarstuga, en maltbastu, ett torkhus och ett brygghus på borgkullen. De fyra första skorstenarna murades, som också hade spjäll – rökpörtena gjordes om till stugor. 1564 byggdes ytterligare fyra stugor. Då fanns 13 stugor (= rum) och tre loftsbyggnader på vallarna. Man använde ännu pergament i fönstren och taken var täckta av näver. Uppgifter från 1600-talet tyder på att bostadshusen var parstugor.

1600-talet

Bland annat följande byggnader uppfördes: mälthus, bryggstuga, bagarstuga, knektstuga. 1610 fanns 10 byggnader på vallarna med sammanlagt 15–20 varma rum. Ungefär samtidigt började man använda fönsterglas. Fogden Augustinus Larsson hade uppfört "Nya byggningen ofvan på Gården", som hade sex rum och var den största byggnaden på vallarna.

Oxenstiernska palatset

1662–64 uppfördes en ny, stor bostadsbyggnad, det vill säga Oxenstiernska palatset. Stock flottades från skärgården och man köpte in tiotals lass näver. "Greve Oxenstierna lät uppföra ett palats i den gamla kungsgårdens ställe. Han uppehöll sig ej sällan på Korsholm." Äldre historiker har ansett att palatset var byggt av tegel. Oxenstierna lät anlägga en trädgård vid vallarna. Tidigare fanns ett kålland för slottets behov. Äpplen och päron odlades för första gången på Korsholm.

1675–76 renoverades Oxenstiernska palatset grundligt av landshövding Wrangel. Salen i den västra byggnaden och hela östra byggnaden fick murad stenfot. Fönster byttes, ny bastu byggdes, taken på fähus och stall täckts och fängelset reparerades. Samtidigt utsmyckades byggnaderna, bland annat inköptes guldfärg, "Aurum pigment". Länsstyrelsen verkade "på Korsholm" och länsarkivet fanns också där.

1690 brädfodrades huvudbyggnaden, "stora byggningen", på vallarna, samtidigt målades den röd.

Under Stora ofreden blev residenset mycket skadat. Landshövding Lorentz Clerck skrev redan 1714 att ryssarna hade slagit sönder, förstört och rövat bort "allt vad som på Korsholm var".

1724 reparerade landshövding von Essen byggnaderna på vallarna och lät bygga en länsskattekammare av tegel. Från 1730-talet valde landshövdingarna att inte längre bo i Oxenstiernska palatset, eftersom det var i så dåligt skick.

Landshövding Pipers residens

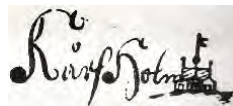
Pipers residens byggdes 1748–52. Huvudbyggnaden (= landshövdingens bostad) och flygelbyggnaderna (= länsstyrelsens ämbetsverk), hade murar och tak av tegel, väggarna var röda och knutarna vita, stenfot av granit. Den hade flera källare. Husen var byggda i en våning med brutet tak, som tillät rymliga vindskammare. Huvudbyggnaden hade en sammanlagd yta på 952 kvadratalnar, eller 342 m². Gårdsplanen var kvadratisk och sidorna mätte 56 alnar eller 33,6 m. Inne i huset fanns blåvita och gröna kakelugnar samt ugnar av vanligt tegel i de olika rummen. Innertaken var av gips. Fönstren bestod av 24 rutor.

Från gårdens norra port ledde tredelade ledstångsförsedda trappor ned till stallgården där uthusen fanns. Till gårdsplanen kom man genom tre grönmålade portar. Trädgården gjordes om till en fransk, geometrisk trädgård indelad i åtta kvarter. Trädgården låg öster om vallarna, snett mitt emot dagens södra tullhus. Piper arrenderade också södra ladugården och lät där uppföra ett stort fähus av tegel. Länets invånare fick lov att betala hälften av kostnaderna för dess uppförande. Han utökade åkermarken, bland annat med hjälp av arbetsfolk från sina hemtrakter i Dalarna. Han fick dock avslag då han begärde att få använda dagsverken för arbetet.

1773 förklarades byggnaderna odugliga och revs. Landshövdingen flyttade in till staden, tog med sig landshövdingearkivet, som senare förstördes i Gamla Vasa brand.

Planer på 1800-talet

Ca 1850 gjordes ritningar och grundarbeten på vallarna för en ny tjänstebostad åt landshövdingen, men Vasa brand år 1852 gjorde att planerna övergavs.

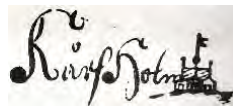

1851 sänktes slottskullen i samband med arbetena. De byggnadsmaterial som blev kvar på vallarna användes för att bygga ämbetsverk i den nya staden. Slottskullen – Korsholms vallar – är därför idag betydligt lägre än vad den ursprungligen var, höjden reducerades med 2–3 meter. De arkeologiskt intressanta jordlagren på slottskullen är alltså till stora delar försvunna.

Dåvarande länsguvernör Berndt Federley lär ha ansett att det blåste alldeles för mycket uppe på den höga kullen, så man var tvungen att sänka den. Genom sänkningen ökades också ytan på kullens plana krön.

J. R. Aspelin lämnade 1879 uppgifter om vad som hände med vallarnas topp: jordmassorna som schaktades bort användes som fyllning för de tre vägar som samtidigt byggdes i olika riktningar från vallarna – mot Hovrättsallén, mot källan (dammen) och mot kanalen. Vägen mot kanalen togs senare bort och gruset användes för modellfarmens behov.

Ritningar till det planerade guvernörsresidenset finns bevarade i Riksarkivet, Helsingfors.

Temapaket: Kungsgårdens område

Verksamhet på Korsholms kungsgård

Verksamheten på Korsholms kungsgård var varierande och omfattande. Under årens lopp påbörjades och avslutades diverse aktiviteter. Kungsgården var mycket större än det nuvarande Campus Kungsgården, bland annat hörde Långskär i Sundom och Karlsö i Vallgrund till ägorna.

Kungsgårdens ägor sträckte sig ända till strandlinjen i västerled. Så sent som 1864 bytte dåvarande jordbruksskola bort Bossar och Norrgran hemman i Solv sant utmark på Långskär i Malax skärgård. 1882 avträdde skolan ängsmark åt Laihela reservkompani samt mark där en skjutbana anlades för Wasa skarpskyttebataljons räkning. Länslasarettet och kronobränneriet hade tidigare anlagts på mark som hade hört till kungsgården, och också hovrättens tomt (dagens Korsholms kyrka) bröts ut från kungsgårdens ägor.

Kungsgård, kungsladugård och avelsgård

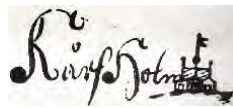
Kungsgård betyder en större gård i svenska kronans ägo. Det var alltså kungens egen gård och han som fick gårdens avkastning. Beståndet ökade kraftigt genom reduktionen av kyrkans gods med början 1527. Många kungsgårdar donerades till adeln fram till 1680, men flertalet återtogs genom den karolinska reduktionen. Den här bilden stämmer precis in på det som hände vid Korsholms kungsgård.

Under Gustav Vasas tid lanserades på 1550-talet ett mera storskaligt avelsgårdsprojekt. Avelsgårdar skulle upprättas i varannan eller var tredje socken och inriktas på överskottsproduktion för den växande krigsmaktens behov. Avelsgårdarna skulle både vara mönstergårdar och fungera som förläggningar för trupperna. Samtidigt ville man öka skatteintäkterna. Projektet började avvecklas redan efter ett par decennier, då resultaten inte motsvarade förväntningarna. En kungsladugård var i sin tur ett slags driftsenhet för jordbruket vid kungliga slott och andra större kungsgårdar.

Det är lätt att tänka sig att avelsgårdar sysslade med djurhållning, medan kungsladugårdar höll på med jordbruk. Riktigt så enkelt är det dock inte. Ordet "avel" har använts länge i svenska språket, med lite olika betydelser. Det betydde förr bl.a. tillverkning, produkt(er) och avkastning. Det är den här betydelsen som det har då man talar om avelsgårdar – det handlar alltså om att man på de här gårdarna var tvungna att ha en ovanligt effektiv produktion.

Faktum är att kronan fastställde kvoter av olika produkter, som avelsgårdarna var tvungna att producera. Det var fogdens ansvar att de fastställda kvoterna levererades, och han skulle personligen avlämna avelsgårdens räkenskaper vid räknekammaren i Stockholm varje år. I Korsholm var det alltid problem med att leverera tillräckligt mycket smör, talg, ister och fårost. Det verkar som om djurhållningen inte riktigt fungerat som den borde. Korsholms avelsgårds förste fogde Joen Bagge hade vid sin död 1559 en personlig skuld till kronan som uppgick till 418 mark då han inte hade levererat tillräckligt från avelsgården. Hans änka bad konungen om nåd, och skulden efterskänktes till sist.

Korsholm, och dagens Campus Kungsgården, var alltså samtidigt en kungsgård, en avelsgård och en kungsladugård. På Korsholm pågick den egentliga avelsgårdsverksamheten endast till och med 1571, då kungsgården blev en förläning. Detta innebar att länsinnehavaren, som hette Gustaf Banér, hade rätt till områdets avkastning. Eftersom avelsgårdarna skulle producera överskott åt kungen måste

man då sluta med den verksamheten – även om Banér och hans arrendatorer naturligtvis var intresserade av att Korsholms kungsgård var så lönsam som möjligt. Man kan säga att den egentliga kungsladugårdsverksamheten avslutades 1622. Efter detta var Korsholm utarrenderat, tillhörde staden, var förläning eller fungerade som landshövdingens löningslän. Korsholm var fortfarande ett kronogods, som formellt tillhörde kronan, men det var inte längre kungens män som bedrev verksamheten för hans egen räkning.

De tidiga åren

Området som blev Korsholms kungsgård utgjorde 1556 Mustasaari prästbol, det vill säga sockenprästens boställe. Mustasaari prästbol innehades av kyrkoherden Mickel Olsson, som i stället fick några mindre områden i ersättning. Vid den här tiden pågick den s.k. karolinska reduktionen, då kronan indrog kyrkans mark – grundandet av kungsgården bör ses som en del av reduktionen.

På 1540-talet inrättades en ladugård för att trygga livsmedelsförsörjningen för landshövdingen och personal på slottet. Detta var den så kallade **södra ladugården**. Till denna hörde ängs- och åkermark dels invid slottet, dels vid östra sidan av Risö.

Kung Gustav Vasa förde krig mot Ryssland 1554–57 – Stora ryska kriget. Han vistades då ett helt år i Finland, och vidtog samtidigt åtgärder för att stärka ekonomin i riksdelen och bevaka kronans intressen. Som en insats befallde han sina slottsfogdar att inrätta avelsgårdar och kungsladugårdar. Idén var att de förråd som kungsgårdarnas besättningar utgjorde skulle kunna användas till försvar av riket. Vid gårdarna skulle också krigsfolk anställas, som i fredstid skulle bistå fogdarna och i krigstid ingå i trupperna.

Korsholms slottsfogde Joen Bagge sammanträdde med Gustav Vasa under hans besök i Åbo i februari 1556 och fick en muntlig order om att upprätta en avelsgård. Den erkänt otålige kungen skrev redan i april till fogden och påminde honom om ordern. Så skapades den **norra ladugården** som en del av avelsgårdsprogrammet.

Kungsladugårdens verksamhet

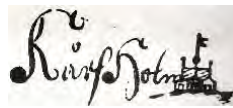
Bönderna i gårdslänet som bestod av Mussor, Vörå, Kyro och Ilmola ålades att utföra tre dagsverken om året på Korsholms kungsgård från och med 1556, men under de följande åren utkrävdes vanligtvis endast ett dagsverke per bonde.

Ett exempel på den verksamhet som utfördes genom dagsverken år 1557: trädesbruk 155 dagsverken, dyngkörning 319, dikning 210, gärdesgårdar 61, skörd och tröskning 259, höbärgning 632, svedjebbruk 32, vedhuggning 436, byggnadsarbeten 348, "uppdragning av katzor" 3.

1558 bestod Korsholms kungsgårds manskap av 38 personer. Bland tjänstetitlarna återfinns fogde, skrivare, hovmän, "knecker" redsvenn, kock, fiskare, legodrängar, "legekånor", mjölkdeja, bagerska och "fateburshustru". År 1557 varierade deras löner mellan 60 mark för fogden och 1 mark för legopigan. Dessutom ingick en summa för kläder och måltider.

Det bör ha funnits ett "kålland" i anslutning till Korsholms kungsgård redan på 1550-talet. På 1560-talet började man odla kummin, bockrot och stillfrö. De enda sädesslagen som odlades på kungsgården i mitten av 1500-talet var råg och korn.

Ladugårdens besättning skapades genom "uppbörd" på gårdarna i trakten. Till exempel uppbars 1556 av kyrkoherden Mickel Olsson i Mustasaari hela 10 kor. Då avelsgården påbörjade verksamheten

uppbär man även inventarier av rikare sockenbor, till exempel prästerna. Dessutom passade dåvarande fogden Joen Bagge på att uppbära böter i form av indragen egendom, till exempel då någon i trakten dömts för äktenskapsbrott.

1559 hade gården 79 kor, 2 tjurar, 6 dragoxar, 151 får, 66 svin och 37 hönor – det var väldigt mycket djur på den tiden.

På konungens räknekammare var man dock inte imponerad av Korsholms kungsgårds avsättning. Gården producerade mindre än vad som krävdes och från 1557 antecknades underskottet som slottsfogden Joen Bagges personliga skuld. Vid Bagges död 1559 anhöll hans hustru att konungen skulle efterskänka skulden, som uppgick till 418 mark, vilket han också gjorde.

På kungsgården fanns också en kvarn placerad vid Ladugårdsbäcken. Den nämns första gången 1557 i handlingarna. Från och med 1561 förstörades kvarnen, så att bönderna i trakten kunde mala där mot avgift.

1568 odlade Erik Nilsson för första gången ärter på Korsholms kungsgård. Han började också odla humle i små mängder. 1569 anskaffade han de första gässen till kungsladugården. 1570 hölls sammanlagt 600 djur i kungsladugården. Man sådde råg och ärter, men inget korn detta år

1602 fick Hans Jäger order att jaga vildren för hertig Karls räkning. 300 renar skulle slaktas och saltas in i tunnor, 50 renar skulle sjöledes fraktas till Stockholm och för att i framtiden lätt ha tillgång till renkött skulle 40–50 renar skickas till Korsholm och Närpes, där de skulle skötas av ”en eller två Lappar eller Lappehustrur, som med Renerne umgås och sköta kan”. I Korsholms inventarieförteckning från 1610 upptas 21 renar. Gården höll renar i fyra år.

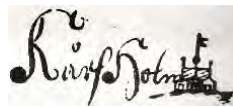
1602 och framåt hade man problem med rovdjur i trakten. Fogden Larsson angav att sex av kungsgårdens får och hade rivits av varg, medan två stutar och en oxe hade slagits av björn. 1616 uppgav fogden Henriksson att hela 67 kalvar skulle ha dött på kungsgården. Detta trodde myndigheterna i Stockholm inte på, utan de krävde bevis. 1619 uppgavs åter problem med rovdjur i trakten. Åtta lokalinnevånare intygade att björnar och vargar hade decimerat antalet djur på Korsholms kungsgård.

1608 vid den här tiden visar kungsladugårdens räkenskaper att verksamheten minskades drastiskt. Antalet djur blev mindre och dagsverken fick inte längre inkrävas. På Korsholms kungsgård odlades en allt större andel råg. Från och med 1611 odlades inte alls korn. Man slutade småningom helt och hållet med svinavel. Antalet anställda minskades också. 1614 klagade till exempel bönderna i trakten över att de måste leverera så mycket hö till kungsladugårdens stodgång (=stuteri). Nästa år minskades kungsladugårdens antal hästar från ca 30 till tre.

Fiske och jakt

Vid Korsholms kungsgård var fiske en mycket viktig näringsgren på 1500-talet. Man fiskade flitigt, till stora delar på fiskevatten som landhöjningen har omformat till fastland, bland annat fiskade man vid ”Kyröskäret”, i Risö sund och vid Hästholmen.

Bland annat fångades id med håvar i bäckarna kring kungsgården, men även nätfiske på abborre, mört och gädda var viktigt. Med hjälp av katsor fiskade man braxen. Dessutom bedrevs laxfiske ”i Wåiteby fors i Kyrobo åminne”. Man saltade redan i mitten på 1500-talet in fisk som sparades för vinterns behov.

Redan i slutet på 1500-talet blev fisket allt sämre på Korsholms kungsgård. Landhöjningen gjorde att de fiskevatten som man hade använt blev allt grundare. Särskilt laxfisket fortsatte dock ända fram till 1622, då kungsgården arrenderades ut till privatpersoner och räkenskaperna upphör.

I räkenskaperna nämns ofta på 1500-talet att ett stort antal sälar skjutits av "gårdzens sielekarlar". Sälskinnen såldes i Stockholm. Också annan jakt bedrevs, 1559 uppgavs till exempel att kungsgårdens dräng skjutit "2 timber gråskinn", det vill säga 80 ekorrar.

Kungsgården fungerade som mellanhand för bönderna i Österbotten, så att slottsfogden köpte upp skinn och pälsar, som sedan transporterades till lämplig försäljningsort.

Malmbrytning och tegelbruk

Slottsfogden Hans Ingesson hade på något sätt fått för sig att det kring kungsgården skulle finnas rikligt med kopparmalm. Han lät bygga vattenkvarn vid Molnträsket, och försökte också öppna koppargruva i skogen nordost denna. 1561 påbörjade han förberedelser genom att mila kol. 1562 användes hela 150 dagsverken till att mila kol och bryta malm. Dessutom anställdes smeder för att tillverka "bergsredskap" till "hyttobruk". 1563 begärde han dubbla dagsverken från bönderna för malmbrytningen. Projektet blev ett fiasko, men följdes av åtminstone två senare försök till malmbrytning i trakterna kring Vasa.

1733 anhöll borgarna i Vasa om tillstånd att grunda ett tegelslageri, eftersom de tegelstenar som de köpte bl.a. från Karkmo och Laihela ansågs vara för små. Landshövding Karl Frölich (1734–39) var dock snabb i vändningarna och inrättade ett tegelbruk på "Korsholms ladugårds" mark innan borgarna hunnit börja med någon verksamhet.

Tegelbruket var i användning fram till lilla ofreden 1742–43, då verksamheten avbröts på grund av "förluster".

Landshövding Gustav Piper (1746–61) återupptog tegelslagningen i slutet av 1740-talet. Vid den här tiden pågick stora renoveringsarbeten på "Korsholms gård" (bör syfta på landshövdingens residens), länsfängelset och Sankta Maria Kyrka. Efterfrågan på tegel var stor, och under några år producerade kungsgårdens tegelslageri ca 100 000 tegelstenar per år.

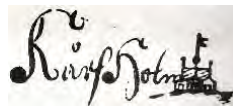
Då renoveringsarbetena var gjorda sjönk efterfrågan på tegel betydligt. Landshövding Piper rapporterade i mitten av 1750-talet att försäljningen låg omkring 10 000 tegelstenar per år. Han anmärkte att bönderna slog "små och odugliga" tegel för eget bruk, så att et tydligen enbart var stadsborna som köpte tegel från kungsgården.

Verksamheten blev då olönsam och tegelbruket avvecklades i mitten av 1750-talet.

Kronobränneri

Redan 1557 finns i Korsholms kungsgårds räkenskaper en post för utgifter då man låtit upptimra ett brygghus "meltte och tårcke stugur".

Det egentliga kronobränneriet skapades dock av landshövding Bror Cederholm, som år 1776 inrättade bränneriet på den nordligaste delen av kungsgården (precis invid bron över Stadssundet). Bränneriet arrenderades ut från och med år 1780.

Beskrivning 1785: "Krono Bränneriet, anlagt straxt utanför västra tullen å Korsholms Kungsgårds ägor, är uppbyggdt af gråsten; men öfwerbyggnaden, hwarest tillmäsningen sker, så wäl som boningsrummen, och alla öfriga husen äro af träd. Hela byggnaden kostar Kronan 21553 R:dal, utom Koppar redskap och andra Inventariepersedlar, til et wärde af ca 1000 R:dal."

Korsholms kronohäkte – länsfängelset

På 1400-talet placerades fångar i "Österbottens slottslän" i källarna och förrådslokalerna på Korsholms kungsgård.

I inventarieförteckningen från 1571 ingår en "fångbult" med fem länkar, två "fångpåsar" och "bojor med 5 länkar". År 1590 nämns 4 stycken "båjår", ett halsjärn och en "rättare yxe".

På 1656 byggdes ett fängelsehus av stock med två rum på Korsholm precis norr om vallarna. Nedre våningen av sten, övre av trä.

Landshövding Gustav Piper avböjde 1752 förslag om att fångarna skulle spinna garn mot betalning av fabrikörer. Han motiverade beslutet med rummen i Österbottens fängelser var för trånga.

1807 skedde den sista avrättningen av fångar som dömts för mord i Korsholm. Länsmannen kallade en man från varje hemman i socknen att infinna sig på morgonen med "fyra alnars Träd Stänger spetsig åt båda ändarna". De skulle bevaka fången på väg från Korsholms port till avrättningsplatsen på Värnebacken nära Höstves by genom "att hålla wanlig Spetsgård".

En tillbyggnad gjordes tidigare än 1800. Fängelset klarade sig från branden 1852, men verksamheten flyttades till Klementsö.

Ur "Österbotten. Tidning för svenska allmogen i Finland" 18 januari 1868, "Österbotten och dess svenska inbyggare" s. 11:

"Korsholms sista historia är den sorgligaste. Den gamla kungsgården förvandlades till länehäkte för Wasa län, och har som sådant, inom sina lås och riglar, inneslutit de talrika Österbottniska slagsbultarne och mördarne, intill dess nya länehäktet inwid nya staden kunde herrbergera dessa. De ännu till en del qwarstående gamla byggnaderna wittna om att Österbottens namnkunnigaste ort och enda fäste snart skall tillhöra endast historien och sagan."

I början på 1800-talet var fängelset den enda byggnaden som fanns i stadens sydvästra del. [??]

Landshövdingensresidenset

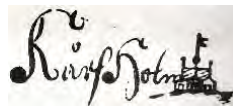
Fr.o.m. 1651 "Greve Oxenstierna lät uppföra ett palats i den gamla kungsgårdens ställe. Han uppehöll sig ej sällan på Korsholm."

1675 renoverades kungsgården. Vid den här tiden vet man att länsstyrelsen var förlagd "på Korsholm" och att ett arkiv också fanns där.

1746 var oxenstiernska palatset så förfallet att landshövdingen Gustav Creutz flyttade in till staden.

1748 uppförde byggmästaren Johan Wissman ett nytt residens på vallarna åt landshövding Gustaf Abraham Piper. Samtidigt revs äldre byggnader på området.

Huvudbyggnaden, landshövdingens bostad och flygelbyggnaderna, ämbetsverk, hade murar och tak av tegel, väggarna var röda och knutarna vita, stenfot av granit. Husen var en våning höga och hade

brutet tak av tegel. Österut på kullen fanns landshövdingens privata trädgård. Från gårdens norra port ledde tredelade ledstångsförsedda trappor ned till stallgården där uthusen fanns. Man kan i stora drag rekonstruera residenset med hjälp av bevarade, enkla ritningar.

1773 förklarades byggnaderna odugliga och revs. Landshövdingen flyttade in till staden, tog med sig landshövdingearkivet, som senare förstördes i Gamla Vasa brand.

1802 skrev Carl P. Hagström: "Korsholm en Kungsgård mitt emot Kongl. Hofrättens Residence huset, på vänster om gatan då man kommer från Söder och far in i staden, mycket väl beläget på en hög och rund kulle. – Här har Landshövdinge Residencet varit, och dertill et ganska vackert grundmurat Stenhus med tvenne lika flyglar uppbyggde, som år 1752 blef färdigt; men som det säges, under någon Landshövdinge vacanse, så vanvårdat, at det aldeles förfallit och efter 16 års bruk, redan obrukbart. Byggnaderne som voro tillreckelige och hederlige för en Landshövdinge med anständiga ämbetsrum för Cancellie och Contoir m. m. jämte tillräckelige uthus af trä för Landshövdingens behof, blevo sedermera på auction försålde. Det är jämmerligt att se et så vackert ställe af en så prydelig bygnad, efter så få år, så i grund ödelagd."

Korsholms trädgård

1650-talet: greve Oxenstierna lät anlägga en trädgård vid vallarna. Den var ca 1/3 ha stor och låg öster om vallarna, snett mitt emot södra tullen. Äpplen och päron odlades för första gången på Korsholm. Tidigare hade ett källand funnits för slottets behov.

På 1720-talet, efter Stora ofreden, inleddes "Nyttans tidevarv". Landshövdingarna främjade särskilt odling av potatis, fruktträd och bärbuskar.

1748: Trädgården gjordes om till en fransk, geometrisk trädgård indelad i åtta kvarter av landshövding Gustav Piper. Trädgården låg öster om vallarna, snett mitt emot tullhuset.

1780-talet: landshövding Bo Cederström lät förstora och restaurera trädgården. I gångarnas korsningar fanns runda träd- eller buskantade områden, som kan ha bestått av syrenbersåer och spaljéstödda trädgårdshyddor.

Beskrivning 1785: "Trädgårdsskötseln har härtills, förnämligast i anseende till Climatets hårdhet, ej haft synnerlig framgång. Få fruktträn äro ännu så långt komne, att de bära någon frukt, utan gå gemenligen dessförinnan aldeles ut. Herr Baron, Gen. Majoren och Landshövdingen Cederström har dock nyligen med mycken kostnad anlagt en ganska wacker och stor trädgård wid södra tullen å Korsholms ägor [...]"

1837 hade trädgården förstörats och var 2,24 ha stor.

Temapaket: Kungsgårdens område

Kungsgården och staden

Då Korsholms slott förlorade sin militära betydelse övergick det till bli kronogods. Den gamla slottskullen, det vill säga Korsholms vallar, låg utanför Mustasaari by, men precis invändigt byns medeltida handelsplats. Slottskullen var bebyggd av träbyggnader.

Korsholms kungsgård anlades 1556 på order av kung Gustav Vasa. Det var kyrkoherdens gård, "Mustasaari prästbol", stort som en by, som indrogs till kronan. Där anlades en avelsgård och även en kungsladugård. Vid den tiden är det som i dag är känt som Gamla Vasa en by, som var känd under namnet Mustasaari, eller på dialekt Mussar. Först år 1606 fick Mustasaari stadsrättigheter, och några år senare fick man tillstånd att börja använda det kungliga namnet Vasa. 12 av 13 bönder stannade kvar i området blev stad och blev på så sätt borgare. Deras ägor blev stadens "donationsjord".

Lilla tullen och stadens tullstaket

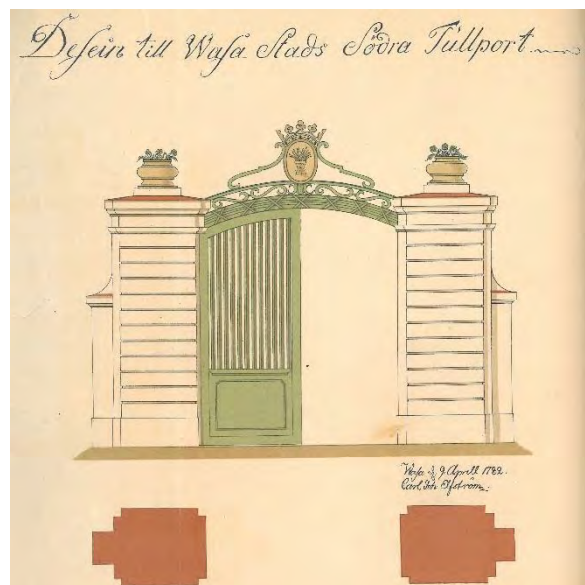
Enligt lagen skulle en stad ha en tydlig gräns, ett "staket", så att man var tvungen att betala tull för alla "ätliga, slitliga förnötliga" varor som fördes ut och in. Detta var den så kallade "lilla tullen", som infördes 1622. Ett tullstaket skulle vara 8 alnar, det vill säga 4,8 meter högt.

Det var meningen att bönderna i trakten skulle bygga staketet, och att borgarna sedan skulle underhålla det. Varje socken skulle ansvara för att en viss del av staketet byggdes. I Vasatrakten var bönderna inte alls intresserade av något staket, och det tog 40 år innan det var så pass färdigt att det överläts till staden. Särskilt besvärligt ansågs vara att det länge saknades staket kring hamnområdet, så att det där bedrevs svart handel. De gator som låg närmast tullstaketet fick namn av det – Norra, Södra, Östra och Västra staketgatan.

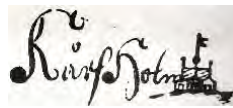
I Vasa fanns det fyra öppningar i staketet, med varsitt tillhörande tullhus som låg innanför staketet. Tullhusen var öppna dagligen, och där skulle lilla tullen betalas. Också över Stadssundet gick en bom, som fungerade som tullport. Då tullhusen var stängda så stängdes också stadens portar. Sommartid skulle tullportarna öppnas klockan 4 på morgonen, vintertid klockan 6. Tidvis ordnade stadsborna också illegala grindar i staketet för att lättare kunna ta sig till sina ägor utanför staden.

I dag finns Södra tullhuset bevarat i Gamla Vasa, men det låg ursprungligen längre norrut, snett mittemot Korsholms vallar. Södra staketgatan låg precis norr om Korsholms vallar, så att kronogodset och senare landshövdingens residens var beläget utanför stadens gränser. Också Korsholms kungsgård, som låg ungefär där Gamla och internaten finns i dag, låg utanför staden.

I mitten av 1600-talet räknades Korsholms södra ladugård, det vill säga vallarna och markägorna söder om dem mot Risö, under en tid som en del av staden efter drottning Christinas beslut 1647. Detta ledde bland annat till att stadens markareal

Vasa stads södra tullport 1782. Bild ur Aspelins Vasa stads historia (1892).

ökade. Detta var dock ett undantag. Under den absolut största delen av historien har dock Korsholms kungsgård / Korsholms slott formellt inte varit en del av Vasa stad. Det här innebär att också landshövdingsresidenset på Korsholms vallar låg utanför staden och dess staket.

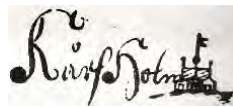
Korsholm och infarten till staden

Den södra tullporten var stadens huvudsakliga ingång. Precis invid den låg Korsholms vallar och landshövdingens residens. Trafiken längs infarten till Vasa var livlig, eftersom det var förbjudet att handla på landsbygden. Idén med lilla tullen och staketet var alltså att tvinga bönderna att resa in till städerna för att kunna sälja och köpa varor – och på så sätt kunde man uppbära tull av alla varor som köptes och såldes genom att enbart bevaka in- och utförseln från städerna. Det här ledde också till att hantverkare i princip borde bosätta sig i städerna för att på ett lagligt sätt kunna sälja sina varor. Städerna var i sin tur indelade i upp- och stapelstäder, vilket innebar att de flesta enbart fick handla med Stockholm och Åbo, medan utrikeshandeln var ett privilegium. Allt för att kontrollera handeln.

Korsholms kungsgård befann sig i en ovanlig position i detta system. Genom gårdens status som kungsladugård och avelsgård hade gårdsfogden direktkontakt med kronans administration i Stockholm på ett helt annat sätt än övriga boende utanför tullstaketet. Gårdsfogden stod i direktkontakt med kronans räknekammare, och gårdsfogden agerade emellanåt mellanhand för landsbygdsbefolkningen, åtminstone vad gällde pälsverk.

Korsholms avelsgård var en del av ett särskilt produktionssystem inrättat av Gustav Vasa, med målsättningen att producera så mycket livsmedel som möjligt för arméns räkning. Med hjälp av ett stort antal anställda och dagsverken utförda av traktens bönder bör kungsgården ha haft relativt stor självhushållning och på sätt och vis rätt långt stått utanför systemet för handel och tull. Till exempel hade kungsgården i slutet av 1500-talet en egen skomakare anställd, i en tid då Vasa inte ens hade fått stadsrättigheter ännu.

Under Stora ofreden i början av 1700-talet förstördes stadens tullstaket, samtidigt som många byggnader skadades. Vasa fick tillfällig skattefrihet för att invånarna skulle kunna åtgärda skadorna efter fredsslutet 1721. De bofasta menade dock att det var onödigt att ha bråttom med tullstaketet, eftersom så få invånare hade återvänt efter flykten från staden. Tullstaketet blev inte helt återuppfört för 1720-talets sista år. Också under Lilla ofreden förstördes tullstaketet av ryssarna. Landshövding Gustav Creutz beordrade 1744 att tullhusen, staketet och tullbommarna skulle repareras. Då var tullstaketet 1124 famnar, det vill säga 2000 meter, långt.

Temapaket: Korsholm i historien

Korset på vallarna och korsfararna

I dag står ett stenkors uppe på Korsholms vallar, det vill säga på den plats där Korsholms slott låg under medeltiden. Man kan tycka att det är lite märkligt, men det finns en historisk förklaring. Enligt äldre tradition restes ett kors på Korsholms vallar av de svenska korsfarare som införde kristendomen i Österbotten. Det finns dock inga tillförlitliga historiska uppgifter om att något korståg skulle ha gjorts till Österbotten, utan det här är folkliga föreställningar utan historiskt stöd.

Folklig tradition

2299. Namnet Korsholm skall ha uppkommit på följande sätt. På den tiden, då vattnet stod så högt, att kullen bara var en holme, hade ett fartyg förlorat[s] i närheten, men besättningen räddade sig på holmen. Till minne av sin räddning uppreste de där på holmen ett kors, varigenom namnet Korsholm uppkom.

Ur: *Finlands svenska folkdiktning. Kulturhistoriska sägner.* (1928) s. 423–424.

Slaget i Laihela

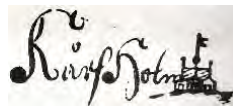
Då svenskarna först kommo till Vasa, seglade de upp till Korsholms vallar, där de anlade en fästning. Hedningarna skulle ha besegrat dem, om de inte skickat efter mera manskap till Sverige. Sedan togo de ihop med finnarna. Slaget stod på Laihela ängar mellan Karpnoby i Mustasaari och Laihela. Till slaget hade samlat sig finnar från alla håll, såsom från Laihela, Ilmola och Kyrö. De voro nära att vinna, men blevo till slut slagna.

Ur: *Finlands svenska folkdiktning. Historiska sägner.* (1924) s. 3-4

Faktauppgift om korset i historisk tid

Den 3 september 1649 upplästes i rådstugurätten landshövding Hans Kyles befallning till borgerskapet "att de jämna Korsholms platsen, där Kyrke grundvalen nerlagd är och att nertaga korset". Man vet alltså att i mitten av 1600-talet fanns det ett kors uppe på vallarna och att det antingen var så stort eller så symbolladdat att landshövdingen tog till officiella befallningar för att få det borttaget.

En möjlig tolkning är att korset endast var två år gammalt. År 1647 gav nämligen drottning Cristina Korsholms kungsgård till Vasa stad. Rådet i Vasa satte då genast igång med planering för att bygga ny kyrka uppe på Korsholms vallar. Landshövding Hans Kyle var upprörd och klagade, eftersom han dittills varit innehavare av Korsholms kungsgård. 1649 besökte Per Brahe staden. Borgerskapet framlade då frågan om ägarskapet till Korsholms vallar, och Brahe fastslog att "Korsholms gård [= vallarna] skall vara till landshövdingens accidens och kålgården där sammastädes skall utvidgas en famn, men de andra ägorna skola höra staden till, enligt H.K.M:s nådiga resolution". Armas Luukko har tolkat händelserna som att korset endast skulle ha varit två år gammalt och rests då kyrkoarbetena påbörjades uppe på vallarna. I så fall var landshövding Kyles befallning ett sätt att återta kontrollen över Korsholms kungsgård och vallarna.

Användning i historiska texter

"Denna orten är under den namnet Mustasari [sic] sockn i Hedendomen och förr än Christendomen i Storfustendömet Finland blef införd bekant; hwarföre de förste Chrisendomens Plantatorer i Österbotten sig til denne (såsom den förnämste och folkrikaste ort) begifwit, där fattat säte, så och där först begynt, at förkunna Gudz ord, begynandes dersammastädes Slåttet och Fästningen Korsholm, hwar uthur de sig emot de omkringliggande hedeningars anfall kunde försvara, upprättandes derstädes et stort och högt Träkors, eftersom Korset i alla tider varit ett Symbolum Religionis Christianae, til hwilket Kors alla de närwarande hedningar, som Christi Namn antogo och bekiände, haft såsom et Asylum och tilflycht, der de öfrige med undergång och swärd blifwit eftersatte oh förföljde. Ifrån den tiden har Korsholm, som af ofwannämnde Kors fått sitt namn, alltid varit ett tillhåld och säte för de Myndigaste Herrar och Männ i Riket, hwilka dels ag Konungarne haft Landet i förläning, dels och som Gouverneurer och Landzhöfdingar Landet regerat."

Ur "Relation om Wasa stads begynnelse", av Elias Brenner 1701. Citat enligt "Blandade Afhandlingar, såsom et bihang til de af et Sällskap i Åbo utgifne Tidningar, för år 1785".

"Historien och traditionen beteckna Korsholm såsom den första punkt i Österbotten, der Kristendomens banér för omkring 600 år sedan restes. Stället war då en kringfluten holme i Mustasaari skärgård och sannolikt befästes holmen redan då till ett wärn för den nya läran."

Ur: "Korsholms wallen". *Åbo Posten* 13.12.1879, s. [2] – utdrag ur Finska fornminnesföreningens utlåtande mot Wasa jernvägsbyggnadskomités begäran om att använda Korsholms vallar som "ballasttägt" vid järnvägsbygget i Vasa.

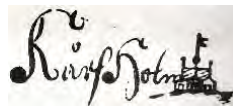
"Korsholms vallar äro de enda numera återstående resterna af Österbottens urgamla höfdingesresidens. Säggen vet förtälja, att de svenska korsfararna hade först anländt till Korshamn utanför Korsnäs och där rest sitt kors, men en häftig storm hade drifvit flottan till den hamn som finnes i norra delen af Korshamns fjärden invid Mustasaari. Härifrån kommo korsfararna till den kulle i n.v. gamla staden som nu nämnes Korsholm."

Ur: "Några Fornminnen i Syd-Österbotten". *Wasa tidning* 9.2.1895, s. 1

"Det var antagligen under fäjder mellan kristna och hedningar som det fäste bygdes, som i historien är känt under namnet *Korsholm*. På en liten höjd, fordom omfluten af vatten, ej långt från nordöstra stranden ag Sundomfjärden uppkastades väldiga vallar, och innanför dem bygdes ett litet fäste, troligen af trä. Sitt namn fick borgen af det stora träkors, som där upprests af kristendomens första förkunnare, och som ännu på 1600-talet stod kvar. [...]

År 1894 restes där ett vackert stenkors till minne af de forna korsfarne, som här för 600 år sedan planterade korsets och bildningen fana midt i hedendomens mörker."

Ur *Österbottens svenska kommuner*. (1900) s. 63–64

”Korsholms vall, såsom slottskullen numera kallas, var sannolikt fordom en af vatten omsluten holme, på hvilken svenskarne vid sin bosättning reste ett kors, den heliga kristna kyrkans sinnebild under medeltiden. Några säkra data om den tid, när detta skett, hafva vi icke, men torde det hafva varit i det 14 seklets förra hälft. Korsets sinnebild synes hafva blifvit nejdens bebyggare och sedan äfven stadens invånare så kärt, att de under århundraden underhöllo träkorset å vallen.”

Ur Hedman, Karl (1912): *Wasa och omnejd*. s. 34

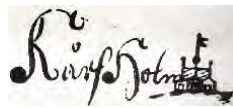
”Då kristendomen var allmän i Sverige vid ingången av 1200-talet, kunna vi antaga, att de kolonister, som västerifrån inflyttade till Sydösterbotten, bekände sig till den kristna läran. Men också de finska inbyggarna voro väl åtminstone till största delen kristna, varför bebyggelsen i Österbotten inte varit förknippad med strider mellan olika trosbekännare. Vid folktraditioner, som burit fram motsatt uppgift, behöver intet avseende fästas, så sentida som dessa äro. Fornforskaren Elias Brenners berättelse från 1701 att svenska korsfarare landstigit i Mustasaari för att förkunna Guds ord och att de där grundat Korsholms fäste till värn mot hedningarna samt upprest ett högt träkors, vid vars fot den hedningar, som ville mottaga kristendomen, fingo skydd, står sig inte inför den historiska kritiken.

Det kors, som dock måste ha funnits på den holme, där sedan Korsholms slott sedan uppfördes, har troligen haft en alldeles särskild uppgift att fylla: dels som känningsmärke för sjöfarande, dels som vägvisare till en offerkyrka. Här och var vid de större farlederna plägade man nämligen bygga små kapell, i vilka offer kunde förrättas som tack för lyckosam resa eller för räddning ur någon fara. Korset på Korsholm kan för sjöfarande ha varit just en sådan skylt, som pekat på förekomsten av Mustasaari första kyrka på Kapellbacken, nära den hamn som funnits här sedan mycket gamla tider.”

Ur: Appelgren & Ringbom 1948: *Vasa. Den gamla och den nya staden*, s. 10

Det nuvarande korset på vallarna

- Korset planerades av arkitekt Magnus Schjerfbäck på uppdrag av Arkeologiska Kommissionen.
- Initiativtagare till projektet var kommissionens medlem Kustavi Grotenfelt. Han var medlem av det ungfinska partiet och en central aktör inom Kagalens verksamhet.
- Området på vallarna helhetsplanerades av trädgårdsmästare O. Willy Nykopp i Vasa. Korset är rest på ett kummel av mindre naturstenar.
- Det tre meter höga korset tillverkades av Granit Ab i Hangö. Zacharias Topelius har planerat den inhuggna texten. På framsidan står ”Här restes Kristi kors i hednisk nord”, på baksidan ”Tähän Pohjan pakanoille pyhä risti rakettihin [sic!]”.
- Korset avtäcktes under Folkupplysningssällskapets VIII sång- och musikfest i Vasa den 19.6.1894.
- Festtalare vid avtäckningen var bland annat professor C G Estlander och statsarkeolog J R Aspelin – mycket separatistiska tongångar.
- Korset överlämnades i Mustasaari kommuns (nuvarande Korsholm) vård.
- 1957 fästes en trespråkig metallplakett på korset med följande svenska text: ”Korsholms vallar, här byggdes cirka 1370 ett fäste”. Initiativ till plaketten togs av Sydösterbottens turismförening och Vasa stad slutförde det.

Utdrag ur C G Estlanders tal enligt Wasa tidning, "Festen i G:la Wasa" s. 20 juni 1894:

"Vi befinna oss här på en hälgad ort, hälgad genom de stora och dyrbara minnen, som gömmas i dess sköte. Denna kulle var det som till först i dessa bygder belystes af kristendomens ljus, och kring korset, som restes på holmens stenkummel, samlade sig i nödens tider den nya lärans bekännare. [...] Med kristendomen följde en annan sed och en samhällsordning, som icke fans [sic!] förut. Kring kyrkorna uppväxte församlingar med sina lärare, omkring slottet, som uppfördes här, där korset först blifvit planteradt, växte ett höfdingsdöme. [...] Så kommo domare i landet, som skipade rätt efter allmän svensk landslag, en urgammal odalsmannarätt blev bofast i denna landsdel, som i hela Svea rike, och när nu Svea konung svor att värna tingets frid, blefvo dessa lagar uppehållna också här, men medelpunkten i denna samhällsbyggnad, där en så härlig folkfrihethugnades och utvecklades, hvari Österbotten här på denna kulle, och äfven därför är den minnesvärd och orten en hälgad ort. Se, det är hvad korset här i andra rummet skall vitna om."

Utdrag ur J R Aspelins tal enligt Wasa tidning 20 juni 1894:

"För att rätt kunna uppfatta Korsholms betydelse i vår kulturhistoria böra vi ihågkomma, hvilket omätligt af förfäderna ärft kapital vi åtnjuta.[...]

Men framgången har icke ensamt berott på de med folkets svett och möda uppnådda förutsättningarna, utan äfven på det samhälleliga husbondevälde, på den nationella styrelse, som hade förstått att skydda, leda och lifva de växlande släktens outtömliga arbetskrafter och använda de af dem alstrade frukterna till folkets egen utveckling och bestående nytta. Och en sådan styrelse har Gud i sin nåd beskärt det finska folket, ty i femhundra år har folket själf haft lyckan att genom sina ombud modifiera regeringens förslag och arbeta för sitt väl.

Detta husdondevälde [sic!], denna styrelses medelpunkt i Österbotten var under århundraden Korsholm, hvars minne vi i dag fira."

- Historisk kontext: Lantdagen i Finland sammankallades inte alls mellan åren 1809 och 1863. Tsaren var den ende som fick sammankalla lantdagen.
- 1899 inleddes förryskningen genom Februarimanifestet, som bland annat medförde att riksdagar inte längre stiftades av lantdagen, utan av ryska riksrådet.

Temapaket: Korsholm i historien

De medeltida kungarna och Korsholm

Korsholms slott och maktkamperna

I Sverige infördes arvkungadöme av Gustav Vasa i mitten av 1500-talet. Innan dess är historien om Sveriges kungar stökig – de regerade i korta omgångar och krigade mot varandra. Och som kronogods befann sig Korsholms slott och senare Korsholms kungsgård i direkt anknytning till förvecklingarna.

Magnus Eriksson, Håkan Magnusson och Albrekt av Mecklenburg

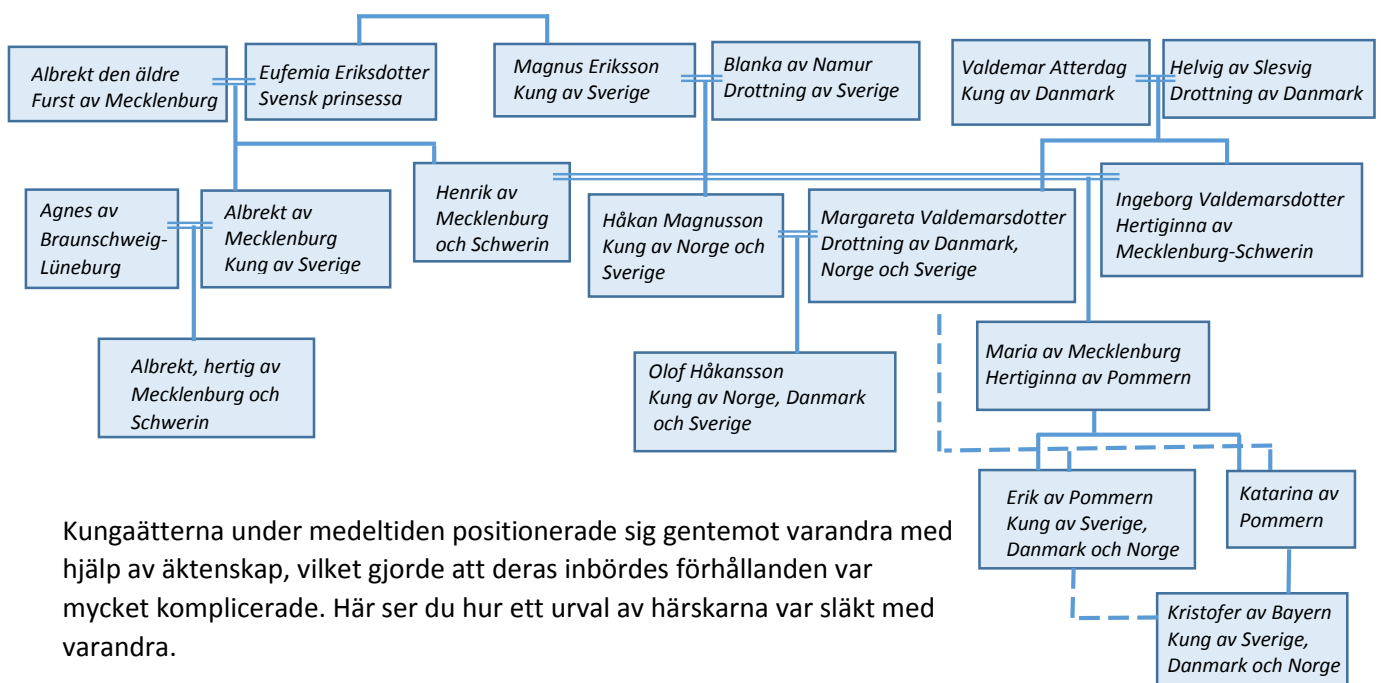
Det pågick en maktkamp om Sveriges krona på 1360-talet. Sveriges kung Magnus Eriksson var gift med drottning Blanka av Namur (hästen Blanka i ramsan "rida rida ranka"). Deras son Håkan Magnusson hade utsetts till kung av Norge av de norska stormännen. Far och son började nu kriga sinsemellan i omgångar. År 1361 lät Håkan fängsla sin far på grund av oenighet om ett fredsfördrag. Håkan valdes till kung också över Sverige 1362, då Magnus avsattes. Far och son försonades dock, och samregerade. Samtidigt bedrev de krig mot kung Valdemar av Danmark. Håkan valde att gifta sig med den Valdemars dotter prinsessan Margareta, som då bara var 10 år gammal, under fredsförhandlingar.

Kung Magnus Eriksson, avbildad på hans landslag.

Bildkälla: Wikimedia Commons

Det här ledde till problem i relationerna med den svenska adeln. Stormännen hade för Håkans räkning redan ingått en förlovning med tyska grevinnan Elisabet av Holstein. Protester utbröt bland stormännen och spänningen steg tills flera ledande stormän, bland dem Bo Jonsson Grip, fördrevs. De landsflyktiga vände sig nu till kung Magnus systerson och Håkans kusin Albrekt (namnet stavas även Albrecht och Albert) av Mecklenburg i Tyskland och erbjöd honom den svenska kronan.

Albrekt valdes till kung 1364 av Sverige efter stridigheter mot sina släktingar, där Magnus Eriksson togs till fånga. De förvisade stormännen återvände till Sverige och belönades av den nye kungen. Kung Albrekt blev dock impopulär i Sverige, bland annat för att han gärna tillsatte tyska fogdar, som ansågs regera med hårda metoder. Albrekt var dessutom enväldig.

Albrekt och Korsholms slott

1365 kom Albrekt av Mecklenburg till Finland och Åbo för första gången. Han uppmanade Satakuntas fogdar att övervaka vitahavskarelarna, så att de inte skulle kunna segla söderut från Bottenhavet. Albrekt befälde att karelarnas handelsseglatser på Bottniska viken ska begränsas och att de inte längre skulle tillåtas ta sig från Kvarken till Finska viken. För att övervaka förbudet behövdes en befästning – som kom att bli Korsholms slott.

En bakgrundsförklaring är att en maktkamp utspelades mellan Novgorod och Sverige om inflytande över det som i dag är Finland. Sverige hade redan befästningar i Viborg, Tavastehus, Åbo och Kumo, men novgoroderna – det vill säga karelarna – kunde kringgå dem genom att ta sig ut till Bottniska vikens kust och segla söderut. Gränsen mellan Sverige och Novgorod som gällde sedan freden i Nöteborg 1323 var oklar, den är beskriven på olika sätt på svenska respektive ryska. En av de möjliga tolkningarna ses nedan – enligt denna version hade karelarna rätt till Bottenvikens stränder.

Bildkälla: Wikimedia commons,
Jniemenmaa

1367 besökte kung Albrekt av Mecklenburg Finland för andra gången. Han besökte bland annat marknaden i Vörå hamn, vilket har tolkats som Karvat. 1369 skrev han till sina anhängare i Österbotten och uppmanade dem att fortsätta med sitt arbete och att vid behov vända sig till Åbo slottsfogde för råd. Arbetet i fråga var troligen uppförandet av Korsholms slott. Korsholms slott placerades vid den skyddade hamnen invid Mustasaari kyrkby. Slottsön bestod av en moränkulle nära stadssundet, ungefär sju meter över det omgivande havet.

Österbotten hörde tidigare till Satakunta, men nu skickade kung Albrekt en egen fogde till Korsholms slott, som blev administrativt centrum. Slottsfogde var en medeltida titel inom statsförvaltningen för en fogde för en befästning. Slottsfogden ansvarade både för försvar och administrativa frågor för slottet och landet omkring. Korsholms slottsfogde styrde över hela dåvarande Norrbotten – över dagens Österbotten, Västerbotten och Norrbotten. Under 1300-talet infördes skyldighet för invånarna att utföra dagsverken vid kronans slott och borgar förutom att betala skatter.

1372 fick drotsen Bo Jonsson Grip hela Finland som förläning och Philippus Karlsson blev hans fogde på Korsholm. Ägandeförhållandena i det dåtida Sverige var till stor nackdel för kung Albrekt. 1374 innehades Skara stift av kung Håkan av Norge, medan så gott som hela resten av landet ägdes av Bo Jonsson Grip. Albrekt var formellt fortfarande kung av Sverige men styrde i praktiken endast över Stockholm och några kungsgårdar.

1384 omnämns Korsholms slott första gången i skrift i Bo Jonsson Grips testamente. Namnet står då i formen Crysseborgh. Bo Jonsson Grip avled 1386 och kung Albrekt försökte kontrollera hans änka för

att återta delar av den avlidnes enorma ägor. Försöken misslyckas dock, och Albrekt styrde i praktiken fortfarande enbart över Stockholm.

Albrekt av Mecklenburg och Margareta

Kung Håkan Magnusson av Norge dog 1380 och sonen Olof ärvde Norges krona. Fyra år tidigare då Olofs morfar kung Valdemar Atterdag av Danmark dog hade han också i egenskap av en av få manliga ättlingar valts till kung av Danmark. Olof dog dock redan 1387, endast 17 år gammal och ogift, och hans mamma Margareta blev då drottning av Danmark och Norge. Svenska stormän valde 1388 drottning Margareta till Sveriges "fullmäktiga fru och rätta husbonde". Samma år omnämns Korsholms fögderi för första gången i skrift i samband med att Korsholms slott och län avträdde från Bo Jonsson Grips arvingar till drottning Margareta.

Drottning Margareta förde sedan krig mot kung Albrekts trupper, som besegrades 1389 vid slaget vid Falköping. Kung Albrekt togs till fånga av drottning Margareta. Albrekt av Mecklenburg hade dock fortfarande makten i Stockholm, och en orolig tid med maktkamper mellan Albrekts anhängare och drottning Margareta följde.

Samma år, 1389, skickade drottning Margareta och ärkebiskopen i Lund ett brev till fogden på Korsholms slott, där de sammanfattade kärnan i den kristna tron och krävde att slottslänets befolkning, framför allt lapparna, antog den som sin religion. Fogden på Korsholm hade fortsättningsvis ansvar för hela "Bottnen", det vill säga Österbotten, Västerbotten och Norrbotten – inklusive Lappland.

Kung Albrekt av Mecklenburg, gravmonument. Bildkälla: Wikimedia Commons

Vitaliebröderna

1392–1402 härjade tyska sjörövare, s.k. vitaliebröder, på Östersjön. I kampen mellan Albrekt av Mecklenburg och Margareta understödde vitaliebröderna Albrekt, bland annat genom att smuggla mat till Stockholm under drottning Margaretas belägring av staden 1392 (lågtydskans vitalie = proviant). Då Albrekt av Mecklenburg tillfångatogs 1389 utfärdade mecklenburgarna kaparbreve, som gav skeppare rätt att kapa danska fartyg – Margareta var ju drottning av Danmark. Rövad gods kunde säljas i hamnarna i Rostock och Wismar.

År 1392 anses det ha funnits över 2000 sjörövare på Östersjön, antalet kapningar ökade drastiskt och drabbade inte enbart danska fartyg. Vitaliebröderna började också härja längs kusterna, de plundrade och brände. 1394 gick Hansan till motattack. Sjørövarna flyttade då sin bas till Visby.

1395 frigavs Albrekt av Mecklenburg av drottning Margareta mot löfte att han skulle betala 60 000 mark i lösensumma inom tre år eller överlåta Stockholm åt Margareta. Albrekt gav då Stockholm som pant till Hansan, som fungerade som mellanhand.

1396–99 övertogs Korsholms slott av vitaliebröderna, som seglade norrut från Gotland och erövrade städer och borgar. Philippus Karlsson var då fogde på Korsholm. Det finns inga uppgifter om huruvida övertagandet av slottet föregicks av strider. Enligt den lokala traditionen har holmen Rövarskäret i Vasa skärgård fått sitt namn efter vitaliebröderna.

Man började småningom få nog av vitaliebröderna längs Östersjöns kuster. Kastelholms slottsfogde Tord Rörriksson Bonde skrev till Revels råd 1396 och begärde att de skulle agera för att de sex laster råg (ca 15 ton) och 18 bepansrade män som pirater på Gotland hade rövat från Raseborgs slott skulle återfås. Till sist angreps vitaliebröderna på Gotland av Tyska orden 1398. Sjörovarna flydde norrut med en betydande flotta, bland annat till Korsholms slott.

1398 stod det klart att Albrekt av Mecklenburg inte klarade av att betala lösen för Stockholm och Hansan överlämnade staden till drottning Margareta i utbyte mot handelsrättigheter. Albrekt av Mecklenburg förlorade samtidigt sitt sista landområde i Sverige och kunde inte längre kräva dess tron. Samma år ingick vitaliebrödernas ledare Sven Sture en förlikning med drottning Margareta och kung Erik av Pommern där han avstod övriga vapenplatser, men behöll Korsholms slott tills efter påsken följande år.

Sven Sture hade varit drottning Margaretas befälhavare på Gotland, men då Albrekts vitaliebröder erövrade ön bytte han sida. Då Albrekts son Erik dog i pesten år 1397 utnämnde dennes hustru Sofia av Pommern Sven Sture till hövitsman på Gotland, och han samarbetade med vitaliebröderna. Då ön anfölls av Tyska orden 1398 lämnade Sven Sture ön och anslöt sig till Vitalianerna på Korsholms slott.

1399 återställde drottning Margareta ordningen på Korsholms slott. Hon installerade den före detta vitaliebrodern Otte Peccatel som befallningsman på slottet, det vill säga slottsfogde. Hans dotter Birgitta Ottessedter Peccatel gifte sig 1428 med Nils Gustafsson Båt av Rossviksätten, som blev näste hövitsman på Korsholms slott.

Kalmarunionen

1397 grundades Kalmarunionen. Unionens kung var officiellt Erik av Pommern. Han var drottning Margaretas systerdotters son, som hon adopterade tillsammans med hans syster Katarina av Pommern. I praktiken var det ändå drottning Margareta som regerade fram till sin död 1412. Hon dog ombord på ett fartyg utanför Flensburg, Tyskland efter att ha smittats av pesten under besöket i staden. Kalmarunionen bestod till och med 1523.

Som kuriosas kan nämnas att Kung Erik av Pommern med tiden blev allt mer impopulär, men gavs flera chanser att bättre sköta sina plikter. Han avsattes slutgiltigt 1442, och hans systerson Kristofer av Bayern, som han adopterat, blev i stället unionskung. Erik av Pommern drog sig tillbaka till borgen Visborg på Gotland och påstås därefter ha blivit ledare för de resterande vitalianerna fram till 1449.

En av de större oroligheterna under Erik av Pommerns regeringstid var Engelbrektupproret. Upproret fick sin början i Bergslagen, där malmbrytningen led av de dåliga relationerna med de tyska handelskompanierna. Till sist gjorde bergslagsmännen uppror under Engelbrekt Engelbrektssons ledning.

1434, under Engelbrektupproret, innehades Korsholm av riksrådet Nils Gustafsson Båt, men förvaltades av styvsonen Erik Puke. Erik Pukes underbefäl Johan Folkesson intog hursomhelst i början av hösten Kastelholms slott. Puke uppmanades av fadern att ta de nordliga landskapen i besittning för upprorsmännen räkning. En del historiker anser att Erik Puke organiserade ett bondeuppbåd och

Drottning Margaretas gravmonument. Bildkälla: Wikimedia Commons

intog några kungatrogna fästen i dagens Västerbotten. Detta är dock omstritt. Erik Puke lämnade Korsholm för att försvara Kastelholm.

1436 var Erik Puke Engelbrekts närmaste man. Efter Engelbrekts död startade Puke ett nytt uppror, Pukefejden. Pukes motståndare där var Karl Knutsson Bonde. Erik Puke togs tillfånga i samband med förhandlingar, trots löften om fri lejd undertecknade av biskopar, och avrättades i Stockholm 1437.

Karl Knutsson Bonde var Sveriges kung i flera omgångar. Han regerade 1448–57, 1464–65 och 1467–70. Han samarbetade med Engelbrekt under upproren. Hösten 1438 valdes Karl Knutsson till riksföreståndare och ledde riksrådets kamp mot kung Erik av Pommern. Kungen stöddes dock bland annat av drotsen Kristiern Nilsson Vasa, som fick korsholm i förläning 1441. Sedan Erik av Pommern definitivt avsatts och Kristofer av Bayern 1440 blivit svensk kung fick Karl Knutsson stora förläningar framför allt i Finland som kompensation. Han bodde på Viborgs slott till våren 1448, då han efter kung Kristofers död återvände till Stockholm.

Karl Knutsson Bonde, eller Karl VIII, blev då Sveriges kung, men hans regeringstid blev orolig. Tidvis gick han i landsflykt efter uppror, för att senare återkallas till Sveriges kung. 1465 avsade sig kung Karl Knutsson Bonde, kronan och erhöill i stället Raseborgs och Korsholms län i förläning. 1467 kallades han åter till kung och länet återgick till kronan som en del av konungens så kallade fatebursandel.

Erik Puke rider ut till Engelbrektupproret från Korsholms slott. Relief på Österbottens museums dörrar av Emil Wikström 1929.

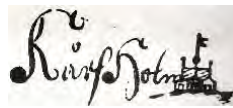

Kung Karl Knutsson Bonde, skulptur från 1480-talet.
Bildkälla: Wikimedia Commons

Korsholm vid sekelskiftet 1500

I slutet av 1400-talet befann sig Kalmarunionen i kris. I Danmark och Norge regerade kung Hans, men Sverige hade valt Sten Sture den äldre till riksföreståndare och man väntade länge på att välja Hans till kung. Sten Sture var systerson till kung Karl Knutsson Bonde. Då Hans äntligen valdes till kung också i Sverige fick Sten Sture den äldre samma år alla Finlands slott i förläning. Korsholm innehade han som han som förläning 1497–1499. 1503 dog Sten Sture och hans änka Ingeborg Åkesdotter Tott ärvde Korsholms slott.

Samtidigt blev läget längs östgränsen oroligare, eftersom kung Hans av Danmark och Norge slutit förbund med moskoviterna. 1489 jagade Hans Reen, fogde för Korsholms slottslän, karelska köpmän som kommit till Bottniska vikens kust utan tillstånd. Detta var hämnd för att moskoviter och karelare

hade dödat bönder som fiskat kring Oulujärvi i Kemi härad. Sveriges regering förbjöd alla karelare och novgorodiska köpmän att resa längre söderut än ön Turkansaari i Ule älv – mitt i dagens Uleåborg.

1496 trängde moskovitiska trupper under befäl av furstarna Uschatoj ända fram till Österbotten. Korsholm blev centralort för försvaret för den nordöstra riksgränsen. Fogden Hans Reen blev ryktbar för sitt djärva handlingssätt. I slutet av 1400-talet bemannades Korsholm av en styrka på 6 man. Med fogden, familjer och tjänstefolk inräknat bodde 20–30 personer på Korsholm.

Inom Kalmarunionen fortsatte stridigheterna. Svante Nilsson (Natt och Dag) var motståndare till Sten Sture den äldre. Konflikten förvärrades under 1490-talet efter att Sten Sture behandlat av Svantes far Nils Bosson dåligt. Svante Nilsson deltog på kung Hans sida vid störtandet av Sten Sture 1497. 1501 medverkade Svante Nilsson dock i upproret mot kung Hans och understödde motvilligt Sten Sture intill dennes död 1503, varefter Nilsson valdes till riksföreståndare. 1504–1512 innehades Korsholms slott av riksföreståndare Svante Nilsson Sture efter att fru Ingeborg Tott avträtt länet åt honom.

Svante Nilssons regeringstid blev också den turbulent. Efter att han 1505 hade saboterat förhandlingar med Danmarks och Norges kung Hans utbröt krig. Kung Hans krävde bland annat att antingen han eller hans son Kristian skulle erkännas som kung av Sverige.

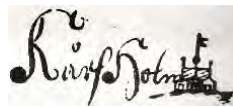
1509 sände dåvarande fogden Kettil Skrivare ett brev till Svante Nilsson tillsammans med en summa pengar. Han beklagade att han inte fått ihop mer ”på grund av folkets stora hunger och fattigdom”. 1510 Svante Nilssons fogde Kjell Pålsson utrustade en österbottnisk flotta för att delta i kriget mot Danmark och seglade i september till Raumo, där den fick order att återvända. Oppositionen mot Svante Nilsson ökade dock, och 1511 avsattes han av riksrådet. Svante Nilsson avled kort därefter, och hann inte göra allvar av sin protester.

1512–1517 innehades Korsholm av Jöran Hansson till Norrnäs. Vid hans död 1517 trädde Finlands sista katolska biskop Arvid Kurck in och verkade för att Hanssons änka Ingeborg Sparre skulle få behålla länet. Hon förlorade det då hon gifte om sig med Krister Horn till Åminne.

Efter Svante Nilssons död blev hans son Sten Sture den yngre riksföreståndare i Sverige. Ungefär samtidigt avled kung Hans av Danmark och Norge och hans son Kristian efterträdde honom som Kristian II, i Sverige kallad Kristian Tyrann och i Danmark Kristian Bondekär. Hans krav på den svenska kronan kvarstod och han gjorde flera försök att erövra den genom krig. Efter Sten Sture den yngres död 1520 blev han till sist krönt till kung av Sverige. Fyra dagar efter kröningen genomfördes massavrättningar utan rättegång, kända som Stockholms blodbad. Som resultat inleddes ett svenskt uppror, som leddes av Gustav Eriksson – senare med efternamnet Vasa.

1522 under det sista unionskriget mellan Gustav Vasa och Kristian II av Danmark intogs Korsholm på våren av danske amiralen Severin Norrby. Severin Norby hade av kung Kristian II blivit lovad Korsholm och hela Bottnen (Norrland) som förläning. Eftersom Gustav Vasa vann kriget gick dock löftena om intet.

Gustav Vasa blev svensk riksföreståndare 1521 och kröntes som Sveriges konung två år senare. Detta var den definitiva slutpunkten för Kalmarunionen. Gustav Vasa införde arvkungadöme i Sverige, vilket innebar slutet för det medeltida systemet med valda kungar – och de invecklade maktkamper som det medförde.

Temapaket: Korsholm i historien

Intressanta besök på Korsholm

Ett antal besök av intressanta historiska personer gjordes på Korsholm. Främst innebar detta att gästerna inkvarterades i landshövdingens residens på Korsholms vallar. Korsholms kungsgård engagerades dock i besöken, bland annat genom att bistå med förnödenheter.

Vintern 1602 – besök av regerande arvfursten Karl

Den 14 februari anlände hertig Karl, dåvarande riksföreståndare och senare kung Karl IX, söderifrån till Korsholm. Han hade med sig sin hustru Kristina av Holstein-Gottorp samt prinsarna Gustav Adolf (senare Gustav II Adolf) och Karl Filip.

Korsholms slottsfogde Anders Larsson redogjorde noggrant för de livsmedel som använts under besöket, bland annat kött, smör och mjölk – samt att råvarorna överlämnats av hans ladugårdsfogde till kungens köksmästare.

Anders Larsson nämner också att hertig Karl arrangerade att en bondhustru i Smedsby fick en tunna spannmål, eftersom hennes man "för sin svaghets skull inte kunde hjälpa henne.

Det kungliga sällskapet bröt "hasteligen" upp och fortsatte till Uleåborg och Sverige. Besöket kan ha inspirerat Karl IX till att fyra år senare grunda staden Vasa.

Vintern 1614 – besök av kung Gustav II Adolf

Kung Gustav II Adolf och hans bror hertig Karl Filip anlände mitt i vintern till Korsholm. De kom norrifrån, från Torneå.

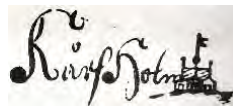
Korsholms dåvarande slottsfogde Erik Andersson väntade besöket och lät snygga till Korsholms ägor – "lappande i alla byggningar". Enligt hans förteckningar användes bland annat tegel, kalk, dörrhakar och dörrjärn vid reparationerna.

Bönderna i de närliggande socknarna var tvungna att bistå de kungliga gästerna – de behövde bröd, kött, harar, fåglar och öl – dessutom behövdes hö för "betesmålet".

Under besöket gavs allmogen möjlighet att lägga fram ärenden hos kungen – många klagomål framfördes. Bland annat klagade bönderna i trakten över att de är tvungna att leverera så stora mängder hö till kungsladugårdens stodgång (=stuteri). Nästa år minstas kungsladugårdens antal hästar från ca 30 till tre.

Gustav Adolf beviljade skattelättnader och delade ut spannmål åt nödlidande under besöket. Bl.a. kyrkoherden i Limingo "fallen i dödlig sjukdom och stor eländighet" fick full skattefrihet, den förlamade f.d. hövitsmannen Grels Jönsson fick åtta tunnor spannmål och f.d. kvartersmästaren (=brandvakt och polis) Sigfrid Mattsson från Vasa hade blivit oförmögen att sköta sin tjänst och fick hjälp. Också ett antal knektar som blivit sårade i krig mot Ryssland fick understöd.

Bröderna stannade på Korsholm i två dygn och fortsatte sedan mot Tavastehus.

Hösten 1616 – ”Finlands första historiker” Johannes Messenius

Johannes Messenius var anklagad för ”katolska stämplingar” och hade förvisats till Kajaneborg, som ansågs vara ett avlägset slott. Det var meningen att han skulle segla från Stockholm till Uleåborg, men skeppet han befann sig ombord på blev allvarligt skadat och sökte den 19 oktober 1616 nödhamn i Vasa. Skutan reparerades, och under tiden lade sig isen – men på land rådde svårt menföre. Messenius stannade därför på Korsholms kungsgård i över en månad. Hans följe bestod av nio personer, som alla fick kost och logi på Korsholm.

Vid avfärden skrev Messenius till kammarråden i Stockholm och bad dem ersätta fogden Anderss Henriksson för de ”persedlar” som han bistått sällskapet med: mjöl, gryn, smör, kött, fisk, humle m.m.

Vintern 1626 – eventuellt ett kort besök av kung Gustav II Adolf

Kung Gustav II Adolf var vintern 1626 på väg från kriget i Livland (Estland) till sin mors begravning i Stockholm. Han avreste den 10 mars från Reval (Tallinn), men vid den tidpunkten var havet runt Finland oframkomligt för fartyg. Gustav Adolf reste då runt Finska viken och sedan tvärs genom Finland på väg mot nordväst. Han passerade genom Tavastehus och vidare till Storkyro prästgård, där han fick besked om att Kvarkens isar var ovanligt starka. Kungen beslöt då att färdas över isen i stället för att åka runt Bottniska viken.

Gustav Adolf reste från Storkyro till Replot (Björkö?), där han övernattade hos bonden Gabriel Gammal. Det innebär att han passerade Korsholm. Dåvarande ”befallningsmannen” (=slottsfogden?) Daniel Wulfsson nämnde dock inget besök i räkenskaperna, så om kungen stannade till på kungsgården så måste det ha varit ett kort besök.

Replotborna skjutsade sedan kungen över till svenska sidan utan missöden. Detta är den enda gång som man vet att en svensk kung har använt sig av isvägen över Kvarken.

Vintern 1649 – besök av generalguvernör Per Brahe

Sent i februari 1649 besöktes Korsholms kungsgård av Finlands generalguvernör och riksdrotsen Per Brahe. Man hade förvarnats om besöket, och borgerskapet i Vasa uppmanades att hålla gevären i ordning vid gästernas ankomst och samlas ”när som trumbor höras”.

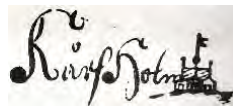
Borgarna skulle vara välklädda och se till att husen var i gott skick, så att folk ur guvernörens sällskap kunde inkvarteras i staden vid behov. Per Brahe själv bodde hos landshövding Hans Kyle i residenset på Korsholm ”såsom traditionen bjöd”. Staden stod dock för kostnaderna för förplägningen.

Under besöket höll Per Brahe möte med stadens beslutsfattare, uttalade sig om handeln och om fördelningen av stadens och kungsgårdens ägor – vid flera tillfällen hade det uppstått tvister om ägornas gränser.

Från Korsholm fortsatte Per Brahe och hans sällskap mot Åbo.

Sommaren 1752 – besök av kung Adolf Fredrik

Den 18 juli 1752 besökte kung Adolf Fredrik Vasa och Korsholm på väg norrut från södra Finland. Kungen inkvarterades hos landshövding Piper i det nybyggda residenset på vallarna. Borgmästare Zollin hälsade kungen välkommen i ett synnerligen underdånigt tal, där han bland annat uttryckte

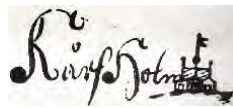

stadsbornas glädje över den höga och skattbara nåd som vederfarits staden då hans majestät trätt inom dess portar. Efter talet såg man en militärparad till kungens ära.

Adolf Fredrik var den sista regent som inkvarterades på Korsholm – senare besökare bodde inne i staden.

Hösten 1819 – besök av tsar Alexander I

Vid detta besök hade landshövdingens residens på Korsholms vallar rivits för länge sen. Det finns inte heller några uppgifter om att tsaren skulle ha besökt kungsgården. Det finns dock intressanta beskrivningar om hur han och hans son mottogs i staden. Man ordnade bland annat dans till hans ära, och damerna i Vasa var mycket nöjda eftersom tsaren och hans son såg till att dansa med så många som möjligt av dem. Det fanns dock inget hus i Vasa som var tillräckligt stort och fint för en kejserlig bal. Man löste problemet genom att tillfälligt bygga ihop trädgårdarna mellan två hus i närheten av hovrätten, så att dansen pågick i två olika salar.

Temapaket: Historiska personer

Gustav Vasas söner

Om händelserna vid Korsholms kungsgård efter Gustav Vasas död

Gustav Vasa var en energisk och nitisk kung, som styrde sitt rike i både stort och smått. Han var mycket engagerad i administrationen och gjorde sitt bästa för att öka kronans intäkter. Han var gift tre gånger. Hans första hustru var Katarina av Sachsen-Lauenburg. Med henne fick han sonen hertig Erik (född 1533), som med tiden blev kung Erik den XIV. Gustav Vasas andra hustru hette Margareta Eriksdotter (Leijonhufvud). De fick tillsammans tio barn, av vilka åtta uppnådde vuxen ålder. Bland dem fanns hertig Johan (född 1537), senare kung Johan den III, och hertig Karl (född 1550), senare kung Karl den IX. Efter drottning Margaretas död gifte Gustav Vasa sig ännu med den 40 år yngre Katarina Stenbock. Deras äktenskap blev barnlöst. Gustav Vasa avled 1560.

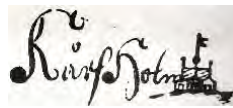
Vid Gustav Vasas död blev sonen Erik kung som Erik XIV. Han regerade åren 1560–68. Han erövrade bland annat delar av dagens Estland och deltog i Nordiska sjuårskriget mot Danmark och Lybeck. Erik var mycket misstänksam mot högadeln och drabbades också av sinnessjukdom. Detta kulminerade i de så kallade Sturemorden år 1567 då Erik XIV lät avrätta sex höga adelsmän innan någon rättegång hann hållas. Erik blev alltmer impopulär i Sveriges ledande kretsar

Erik gifte sig 1567 med den 17-åriga Karin Månsdotter, en föräldralös knecktdotter som arbetade som kammarjungfru åt hans systrar och frillobarn. Tillsammans fick de fyra barn, varav dottern Sigrid och sonen Gustav levde till vuxen ålder. Karin Månsdotter var Sveriges drottning i 87 dagar hösten 1568. Giftermålet, som innebar att sonen Gustav blev kronprins, och kröningen av en oadlig flicka till Sveriges drottning anses ha varit droppen. Kung Erik XIV och Karin avsattes av riksdagen och fängslades. Erik dog 1577, enligt sägnen efter att ha ätit förgiftad ärtsoppa. Karin fick sitt änkesäte på Liuksiala kungsgård nära Kangasala, medan sonen Gustav landsförvisades.

1560–66 var Hans Ingesson fogde på Korsholm. Han lät bygga vattenkvarn vid Molnträsket – troligen en skvaltkvarn, och försökte också öppna koppargruva i skogen nordost om Molnträsket. För kopparbrytningen fördubblade han egenmäktigt böndernas dagsverken, men företaget blev ett fiasko. Ingesson lät också bygga en egen skuta för att skeppa skatteuppbörden till Stockholm – det är troligt att den byggdes i Voitby, där en ”bankstad” (ett varv) fanns. Han var synnerligen nitisk med skatteuppbörderna – han uppbar större näbb- och komålsskatt än någon annan fogde, både före och senare.

Hans Ingesson kallades till Stockholm för att redogöra för sin förvaltning och anklagades för ”underslef” – ungefär trolöshet. Han anklagades för ett stort antal förseelser, de flesta ekonomiska, men också för att ha låtit polacker knutna till hertig Johan resa genom Österbotten 1563 – samma år som krig utbröt mellan Sverige, det vill säga Kung Erik XIV, och Polen som hertig Johan och Katarina Jagellonica ansågs understöda – med resultatet att hertig Johan fängslades.

I praktiken kunde man döma Hans Ingesson för landsförräderi, men enligt domen skulle han ”straffas som en veterlig tjuv i galgen”. Hans återfördes till Korsholm och domen verkställdes genom halshuggning på Mustasaari sockens galbacke, som låg längs Lillkyrovägen utanför stadens gränser, år 1567. Fyra år senare, då Erik XIV avsatts och hertig Johan blivit kung Johan III, besvärade sig fyra bönder och anklagade kyrkoherde Brenner i Mustasaari för att genom en falsk skrivelse ha förrått fogden Hans Ingesson.

Erik den XIV efterträddes år 1568 på Sveriges tron av sin bror Johan, hertig av Finland, som blev kung Johan III. Han gifte sig med polska prinsessan Katarina Jagellonica, och de fick två barn som levde till vuxen ålder: Sigismund (född 1566), senare kung Sigismund av Sverige och Polen, och prinsessan Anna (född 1568). Katarina Jagellonica var katolik, vilket var känsligt i ett Sverige som nyligen reformerats till lutherdomen. Johan lät sonen Sigismund få katolsk uppfostran, för att han skulle ha större möjligheter att arva den polska tronen. Katarina Jagellonica avled 1583, och kung Johan III gifte om sig 1585 med den 18-åriga Gunilla Johansdotter (Bielke af Åkerö). Tillsammans fick de sonen Johan (född 1590), hertig av Finland och senare Östergötland, som i praktiken blev fosterson till sin farbror hertig Karl. Kung Johan III dog nämligen 1592. Johan III hade också flera frilobarn.

Under sin regeringstid fokuserade kung Johan III uppmärksamheten på Baltikum. Han avslutade nordiska sjuårskriget, men påbörjade ett utdraget krig mot Ryssland, som pågick ännu efter hans död. Johan bodde tillsammans med Katarina Jagellonica länge på Åbo slott. Han gick balansgång mellan tidens lutheraner och protestanter. Han var mycket intresserad av byggnadskonst och lät bland annat restaurera Åbo domkyrka och Åbo slott. Efter Johans död levde änkedrottning Gunilla på ett livgedning, det vill säga ett änkesäte, som bland annat inkluderade Björneborg, Kumo och närliggande socknar.

1571–98 fick den 24-åriga Gustaf Banér Korsholm samt Mustasaari socken som förläning. En förläning innebar att en del av kronans skatter tillföll innehavaren. Den egentliga verksamheten vid kungsgården upphörde, eftersom Banér arrenderade ut Korsholm och ägorna vansköttes. Kung Johan III krävde tillbaka länet 1591, men vid kungens död återfick Banér förläningen. 1591 flyttades också landsfogdens residensort från Korsholm till Uleåborgs slott. På Korsholms vallar verkade då enbart två räkenskapsförare inom administrationen.

Vid kung Johan III död 1592 blev hans son Sigismund kung. Sigismund föddes som arvinge också till Litauens krona, men Litauen och Polen ingick union 1569 och då infördes valmonarki. Han valdes trots allt till kung i Polen-Litauen 1597. Sigismunds regeringstid i Sverige kom att präglas av religionskonflikter, eftersom Sigismund blev katolsk kung i ett rike där hans farfar Gustav Vasa hade infört lutherdomen. Hans främste motståndare blev hans farbror hertig Karl. Sigismund var gift med ärkehertiginnan Anna av Österrike, och av deras barn fem barn levde sonen Vladislav, senare kung Vladislav IV av Polen och under tre år också rysk tsar, till vuxen ålder. Efter Annas död gifte Sigismund om sig med hennes yngre syster Konstantia av Steiermark. De fick fem barn som levde till vuxen ålder, och av dem blev sonen Johan Kasimir kung av Polen under namnet Johan II Kasimir, efter sin halvbror Vladislavs död.

Sigismund uppehöll sig mest i Polen under sin regeringstid. Hans frånvaro öppnade upp för intriger bland de högre stånden, ledda av hertig Karl. Clas Fleming, hövitsman över Finland och Estland, anses ha varit hans närmaste allierade i maktkamperna. År 1598 hade Sigismund tappat kontrollen över Sverige, och samlade en flotta för att återta makten. I maktkampen som följde led han ett avgörande nederlag i slaget vid Stångebro och Sigismund lovade att snarast bege sig till Stockholm för att regera enligt lag och ed. I stället seglade han till Danzig, där han planerade ett nytt fälttåg till Sverige.

Riksdagen i Stockholm avsatte Sigismund 1599. Han var kung i Polen fram till sin död 1632.

Sigismunds halvbror hertig Johan, då 10 år gammal, stod näst i den svenska tronföljden. Hertig Johan avstod sina anspråk och hans fosterfar och farbror, hertig Karl.

1596 var Abraham Melkersson fogde på Korsholms kungsgård. Mustasaari kyrksöckens kyrkoherde Mårten Brenner avled och hans son Henrik var tilltänkt som efterträdare. Fogden Melkersson var dock katolik och försökte i stället få den katolske prästen Gabriel Trälod utnämnd till kyrkoherde. Enligt en lokal sägen skulle Trälod predika i Sankta Maria kyrka på juldagen 1596, men då bestämde

sig traktens bönder för att det fick vara nog. "Stor-Nils" bommade för dörren till predikstolen så att Trälod inte kunde predika. Bönderna fortsatte sedan under ledning av Stor-Nils till Korsholms kungsgård, där de fängslade fogden Melkersson och transporterade honom till Stockholm (för att ställas till svars?). Det dröjde ända tills 1599 innan saken var utagerad och Henrik Brenner blev utnämnd till kyrkoherde i Mustasaari.

Klubbekriget var en folkresning i dagens Finland år 1596–97. En bidragande orsak tros ha varit att Finlands hövitsman Clas Fleming inkvarterade sina soldater hos bönderna i så kallat borgläger från 1595. Bland annat österbottniska bönder, understödda av hertig Karl, gjorde uppror mot administrationen och i praktiken mot kung Sigismund. Oroligheter förkom bland annat kring Storkyro kyrka, men största delen av upprorets stridigheter försiggick i Egentliga Finland.

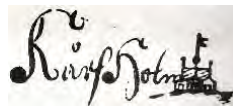
Gustaf Banér förlorade slutgiltigt sin förläning Korsholm 1598, då han anslutit sig till hertig Karls fiender. Han stred på kung Sigismunds sida vid slaget vid Stångebro – sista inbördesstriden i Sverige och sista religionsstriden – och blev tillfångatagen. Gustaf Banér avrättades i Linköpings blodbad år 1600, då hertig Karl gjorde upp med sina fiender. 1598 återgick Korsholm till kronan och förvaltades som kungsladugård. I ett brev daterat 16 juni 1600 skrev hertig Karl "Korsholms gård skall hållas vid makt eftersom det av ålder haver varit."

T. v. Gustaf Banér, Nordiska museet. T. h. Familjen Banér tar ett sista farväl av Gustaf inför verkställigheten av hans dödsdom, målning av Fanny Brate. Bildkällor: Wikimedia Commons

1598 var Hans Hansson till Monikkala fogde och häradshövding i Österbotten. Hansson var nära allierad med hertig Karl, som utnämnt honom. Då kung Sigismunds flotta anlände till Sverige blev Hansson dock nervös och undersökte möjligheten att ansluta sig till konungen. Clas Flemmings efterträdare, ståthållare Arvid Stålbom, litade dock inte på Hansson. Han sände ut en trupp, som anlände till Korsholms kungsgård mitt i natten den 7 september 1598. Hansson greps och fängslades i Åbo. I samband med gripandet sägs kungsgården ha plundrats.

Hansson transporterades från Åbo till Estland och kung Sigismund befallde att han skulle avrättas. Domen verkställdes dock inte. Då Hans Hansson frigavs 1599 stod han högt i gunst hos hertig Karl, och blev på nytt utsedd till häradshövding i Österbotten 1600–05. Han anklagades dock för oegentligheter med skatteuppbörden av österbottningarna och fängslades. Enligt Halvdan Ström krävde hertig Karl redovisningar, och detta fick Hansson att verka för att Finland skulle anslutas till

Sigismunds Polen. Då Hansson frigavs hade han kontakt med oppositionella anhängare av Sigismund, ställdes inför rätta, dömdes till döden vid riksdagen 1605 och avrättades. Eric Anthoni menar att Hans Hansson inte handlade av ideella motiv, utan han var krasst egoistiskt och bytte sida då han trodde att han hållit på den förlorande parten.

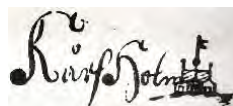
Hertig Karl utsågs 1599, efter att kung Sigismund avsatts, till Sveriges riksföreståndare. År 1604 kröntes han till kung som Karl IX av Sverige. Med sin hustru Maria av Pfalz hade han sex barn, varav endast dottern Katarina levde till vuxen ålder. Prinsessan Katarinas son Karl blev Sveriges kung Karl X, efter att hans kusin drottning Kristina hade abdikert år 1654. Hertig Karl gifte efter hustrun Marias död om sig med Kristina av Holstein-Gottorp år 1592. Tre av deras barn levde till vuxen ålder, bland dem prins Gustav Adolf, som blev Sveriges kung under namnet Gustav II Adolf.

1599 var läget i Finland oroligt efter klubbekriget. Slotten i Finland förblev trogna kung Sigismund även efter hans nederlag vid Stångebro. Hertig Karl erövrade bland annat Kastelholm, Viborg och Åbo och lät avrätta en rad befälhavare och adelsmän i vad som har kallats Åbo och Viborgs blodbad. Motsvarande massavrättningar skedde också i Linköping och Kalmar efter summariska rättegångar.

Augustinus Larsson blev hertig Karls befallningsman, det vill säga fogde, i Österbotten år 1599 efter Hans Hansson. Larsson skapade en österbottnisk flotta, som låg i Mustasaari hamn redo att segla söderut, antingen mot Sigismunds trogna i Åbo under ledning av Axel Stålbarm eller mot Kastelholm som nyligen intagits av dem. Stålbarm sände dock en styrka på hela 1500 man under Axel Kurcks ledning till Korsholm i maj 1599. De övermannade försvararna på Korsholm och kapade alla fartyg och kanoner. Augustinus Larsson lyckade dock fly.

För Axel Kurck gick det värre. I slutet av augusti samma år blev han besegrad av hertig Karls trupper i St Mårtens utanför Åbo. Han dömdes till döden av domstolen i Linköping – men benådades på avrättningsplatsen och undgick på så sätt Linköpings blodbad. Han frigavs 1602 och blev häradshövding i Österbotten 1603–04.

1602 fick Korsholms ladugård kungligt besök. Den 14 februari anlände hertig Karl, dåvarande riksföreståndare och senare kung Karl IX, söderifrån till kungsgården. Han fortsatte senare till Uleåborg och Sverige. 1606 fick Mustasaari stadsrättigheter av kung Karl IX. År 1611 fick den nya staden tillstånd att använda namnet Vasa och det kungliga vapnet med sädeskärven.

Temapaket: Historiska personer

Johan Björnsson Printz (1592–1663)

Arrendator på Korsholm och guvernör i Nya Sverige

Koppling till Korsholms kungsgård: År 1631–42 arrenderades kungsgården och södra ladugården av ryttmästaren Johan Björnsson. Arrendet var 160 daler silvermynt för tre år, senare 300 daler årligen. Uppgifterna om Björnssons rättgångar i Österbotten behöver kontrolleras.

Johan Björnsson, var en prästson från Småland som föddes 1592. Han studerade i omgångar, då pengarna räckte till. 1620 fick han ett stipendium av Gustav II och skrev in sig på universitetet i Helmstedt, Tyskland. Under 30-åriga kriget blev han tvångsrekryterad som legoknekt i ett venetianskt, flera tyska och även ett danskt förband. 1622 gifte han sig med Elisabet von Bock och paret återvände till Sverige där Björnsson 1624 tog anställning inom svenska armén. Det sägs att han först någon tid var befälöverbudare för ett kavallerikompani från Sydösterbotten. Han blev dock snart utnämnd till ryttmästare vid Åbo läns kavalleriregemente – han var alltså ansvarig för ryttarna från Egentliga Finland och skulle även värva folk i landskapet.

Björnsson valde från 1631 att arrendera Korsholms kungsgård som var en del av södra ladugården. Han köpte samtidigt hemman som brukades av bönderna i Höstves och en bonde i Runsor och fick mansrätternas av som inkomst. Vasaborna var inte nöjda med arrendesarrangemangen – de trodde att de friare skulle kunna använda kungsgårdens marker till mulbete än vid de hemman i Höstves och Runsor som staden ägde. De tog initiativet till ett markbyte.

1633 arrangerade landshövdingen Ernest Creutz för Vasa stads räkning ett ägobyte mellan kronan – drottning Kristinas förmyndarstyrelse – och staden, så att norra ladugården tillföll staden, som i stället avstod sin privilegierade jord Höstves by och delar av Runsor by. Vasa stad förlorade på bytet, eftersom ladugårdens ägor var dåliga och staden klagade till kronan. Norra ladugårdens arrendator Hans König förlorade sitt arrende. Björnsson lyckades i början av 1634 få markbytet som gjorts mellan staden och kronan föregående år upphävt. Vasas borgare gav sig dock inte och i augusti 1634 lyckades de återfå arrendet över norra ladugården igen.

Björnsson var en färgstark person, han var bl.a. inblandad i ett slagsmål i Närpes prästgård som blev tingssak 1634. Samma år krävde han i rådstugurätten i Vasa ersättning för "konungskvarnen vid Ladugården", som "var med eld afbränd" av "kaplanen herr Markus dräng" och för "fördärvande" av ägor medan Korsholm varit arrenderat på annat håll. Han yrkade också på att anlagda täppor på Korsholms mark samt fiskeri som bedrevs där av borgarna skulle ersättas samt att Långskär och Kåttöen skulle införlivas med Korsholm.

Hans fogde Lorens Ingevaldsson åtalade samma år bönder i Vallgund, eftersom Korsholms hästar sommaren 1633 gått i bete på "Vallgrund ö". En av hästarna hade brutit benet, och detta var enligt fogden böndernas fel. Senare stämde bonden Olof Nilsson, som hade skjutsat två av Korsholms drängar till Björkö och därför ansågs ha hjälpt dem rymma till Sverige.

Johan Björnsson återvände till kriget i Tyskland, han deltog bland annat i slaget vid Wittstock 1636. Henrik Schröder blev hans fogde på Korsholm. Det blev dock problem – 1637 krävde staden honom på 100 daler, som Pritz hade skänkt till Vasa kyrka, men Schröder hade inga pengar och erbjöd i stället andra varor. 1639 stämde Björnsson Schröder i rådstugurätten eftersom fogden då var skyldig

honom 1561 ½ daler. Efter detta anställde Björnsson sin tredje och sista fogde i Österbotten, Michel Olsson.

Björnssons karriär inom krigsmakten tog slut 1640 då han kapitulerade och uppgav fästningen Chemnitz, som Johan Banér intagit föregående år. Björnsson reste dessutom utan tillstånd hem till Sverige, där han blev fängslad. Ungefär samtidigt dog hans hustru Elisabet. Krigsrätten frikände honom i februari 1641 eftersom fiendens övermakt hade varit för stor i Chemnitz. Riksrådet krävde dock att Björnsson skulle "kasseras från regementet". Han blev nu sysslös och utan lön, och stannade på Korsholm i över ett år. Arrendet gick ut 1642, och han lyckades då inte få det förlängt. År 1642 gifte han sig för andra gången med Maria von Linnestau.

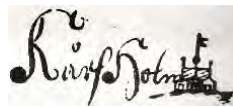
Den arbetslöse och hemlöse Johan Björnsson behövde börja om. Han lyckades 1643 bli vald till guvernör för kolonin Nya Sverige, som anlades längs floden Delawere – området är i dag uppdelat mellan flera delstater. Björnsson blev samtidigt adlad med namnet Prinz. Han anses ha värvat emigranter också i Österbotten. Ett av kolonins fort döptes till Fort Nya Korsholm (1647, på Province Island – där Philadelphia senare anlades), ett annat till Fort Nya Vasa. Fort Nya Korsholm övergavs år 1651 och hela kolonin erövrades av holländarna 1655.

Johan Printz fick då han blev adlad sex gårdar i förläning – det var de sex hemmanen i Runsor och Höstves som han hela tiden hade fått räntorna från. Också efter att han lämnat Korsholm hade Printz alltså kvar direkta band till Mustasaari. Man vet inte om han besökte förläningen efter 1642, men hans svägerska Elisabet von Linnestau skötte dess drift. I mantalslängden 1653 står hon skriven som "Wälb:ne Johan Printzes Swegerska welb:a Jungfru Elisabet Lijnstaf".

År 1659 kapade Prinz banden till Österbotten. Då hade han återvänt från Nya Sverige och blivit länshövding i Jönköpings län. Genom fullmakt sålde han då sin sätesgård i Höstves för 200 daler kopparmynt. Johan Printz avled 1663 efter ett fall från sin häst.

Johan Printz porträtt, ca 1650. Bildkällor: Wikimedia Commons, www.explorePAhistory.com

Printz var känd som en stor karl, och det berättas att indianerna i närheten av kolonin Nya Sverige gav honom namnet "Storbuken". "A huge man – he was reputed to be seven feet tall and more than 400 pounds."

Bilder från Wikipedia: "Nya Sverige" 1638; I.K. Inha - Maantiede ja löytöretket III (1923) s. 64

Bildkällor:

Nya Sverige - Original uploader was Tony92 at fr.wikipediaUSA_New_Jersey_location_map.svg:

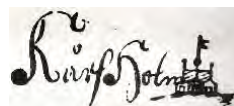
AlexrkUSA_New_York_location_map.svg: NordNordWestUSA_Delaware_location_map.svg:

Alexrk2derivative work: Arnapha (talk) -

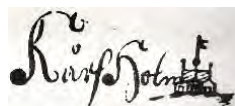
Nya_Sverige.pngUSA_New_Jersey_location_map.svgUSA_New_York_location_map.svgUSA_Delaware_location_map.svg. Licensierad under CC BY-SA 3.0 via Wikimedia Commons -

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nya_Sverige.svg#/media/File:Nya_Sverige.svg

<http://explorepahistory.com/displayimage.php?imgId=1-2-535>

Kulturpaketet 2015

Temapaket: Historiska personer

Grevens tid på kungsgården

Om greveätten Oxenstierna av Korsholm och Vasa

År 1632 dyker Gabriel Bengtsson Oxenstierna för första gången upp i Mustasaaris och Vasas historia. Då fick han i egenskap av riksskattemästare Mustasaari socken som löningslän. Han arrenderade ut socknen 1637 och 1644. Vid 1640-års riksdag klagade Erik Henriksson Glasmästar från Iskmo by i Korsholm, som var en av allmogens riksdagsmän för Österbottens södra prosteri, över hur arrendatorn uppbar extra skatter i Mustasaari. Klagomålet var indirekt riktat mot Gabriel Bengtsson Oxenstierna – det var inte tillåtet att arrendera ut ett löningslän. Arrendatorn var rådmannen Anders Jönsson Utterclo i Stockholm. Klagomålet 1640 tegs ihjäl. Erik Henriksson Glasmästar gav sig dock inte, utan 1650 tog han upp saken på nytt.

Den här gången framförde riksdagsmannen att fogdarna använde falska vikter och mått, så att bönderna måste betala mera skatt än det var meningen. Nu krävdes en förklaring av rådmann Utterclo. I stället stämde han Glasmästar till kämnersrätten i Stockholm. Glasmästar vägrade, blev fängslad och tvingad till rätten. Inga andra Mustasaaribor fanns på plats för att vittna, så det var omöjligt för Glasmästar att bevisa att Utterclo var skyldig. Per Brahe skrev följande vår i ett brev att rådmann Utterclo ”mycket hårt plägar angripa sina vederparter, det ännu klagas av en herredagskarl i Österbotten, den han lät där i Stockholm arrestera och mycket strängt på kämnersrätten med honom procederade”.

Gabriel Bengtsson Oxenstierna, som småningom fick titlarna greve till Korsholm och Wasa, friherre till Mörby i Fasterna socken och till Lindholmen i Strö socken, föddes den 18 mars 1586. Han studerade vid universiteten i Griefwald, Wittenberg och Rostock i Tyskland. Han blev ståthållare i Reval, riksråd, rikstygmästare, hovrättsråd och lagman. Han fick också diplomatiska uppdrag och förhandlade i omgångar om krigsstillestånd och gränsdragningar med Sveriges grannländer. 1631 blev han guvernör i Finland och 1634 Sveriges riksskattemästare. Samtidigt blev han medlem i förmyndarregeringen för drottning Kristina, som bestod av fem personer – tre av dem från släkten Oxenstierna. Han blev senare generalguvernör i Livland och riksamiral

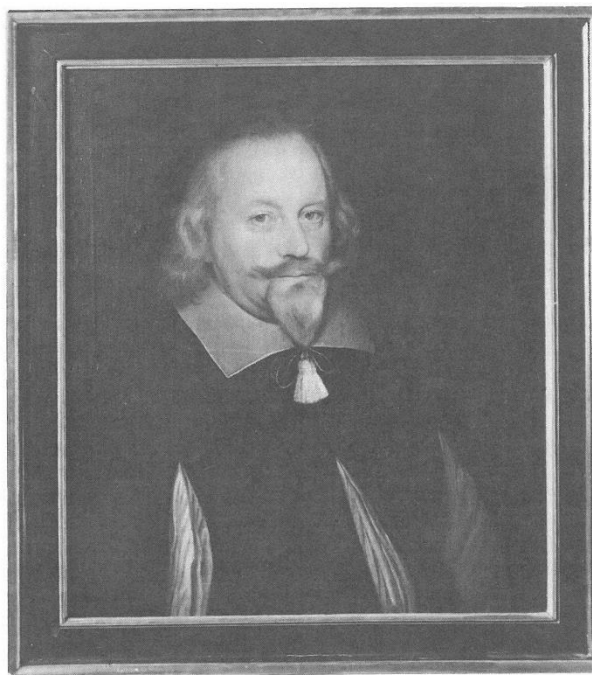
Senare bedömare menar att Oxenstierna inte var särskilt lämpad som riksskattemästare. Han har ansetts vara alltför upptagen av privata intressen. Ett stort problem var bristande kontroll över kronans tillgångar, vilket ledde till att stora bedrägerier förekom under hans förvaltning.

Gabriel Bengtssons familjeliv

Gabriel Bengtsson Oxenstierna gifte sig med Anna Banér 1610. Anna Banér var dotter till Gustaf Axelsson Banér, som hade Korsholm som förläning i slutet av 1500-talet och som avrättades vid Linköpings blodbad år 1600. De fick 11 barn tillsammans, av vilka 9 levde till vuxen ålder. Deras tre söner gjorde karriär inom den svenska administrationen och tre av döttrarna gifte sig adligt – de övriga tre döttrarna förblev ogifta.

Sonen Gabriel Gabrielsson (1619–73) blev riksråd och -marskalk. Han var bland annat häradshövding i Lappvesi och Nedre Satakunda. Han gifte sig 1644 med Maria Christiana von Löwenstein och Scharffeneck, och de fick 8 barn. Sonen Bengt Gabrielsson (1623–1702) blev högt uppsatt diplomat och var bland annat riksråd, kansliråd, Sveriges kanslipresident och generalguvernör i Warszawa och

Livland, samt ambassadör i Wien. Han blev Åbo Akademis kansler år 1681. Bengt Gabrielsson var gift två gånger, först med Eva Juliana Wachtmeister af Björkö, och efter hennes död med grevinnan Magdalena Stenbock. Han fick sammanlagt 18 barn under de två äktenskapen. Sonen Gustav Gabrielsson (1626–93) blev riks- och krigsråd samt lagman. Han reste runt hela Europa tillsammans med Karl X. Han var gift två gånger, först med Augusta Maria Babezin, drottning Kristinas hovjungfru, och efter hennes död gifte han sig Barbro Cruus af Edeby, friherrinna Cruus af Gudhem. Gustav fick fyra barn tillsammans med sin första hustru.

Gabriel Oxenstierna af Korsholm och Wasa, 1586–1656, riksskattmästare, första innehavare av grevskapet 1651. Oljemålning tillskriven David Beck, Wärnberg. Svenska porträttarkivet Stockholm.

Gabriel Bengtsson Oxenstierna. Porträtt, Museiverket.

Bild ur Svenska Österbottens historia I

Bengt Gabrielsson Oxenstierna af Korsholm och Wasa. T.v. porträtt av Anselmus van Hulle/Pieter de Jode II, bild från Wikimedia commons. T.h. målning av Kristoffer Thomas ca 1700, Skokloster slott.

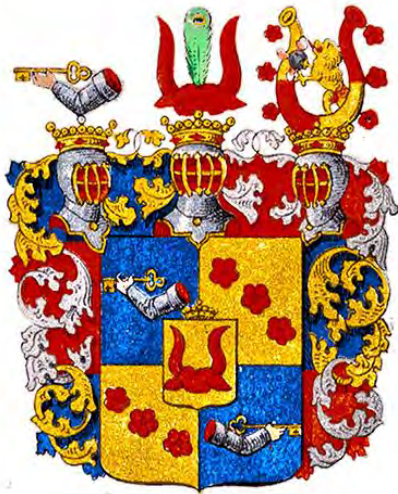
Grevskapet Korsholm och Vasa

År 1651 blev Gabriel Bengtsson Oxenstierna greve och han förlänades då samtidigt av drottning Kristina ett grevskap som förläning. Det omfattade först Vasa stad samt delar av Mustasaari, Storkyro och Lillkyro socknar. Oxenstierna fick också tillstånd att införliva Korsholms kungsgård, som han hade bytt till sig av Vasa stad i utbyte mot Höstves by. Grevskapet Korsholm och Vasa var den mest inkomstbringande förläningen i östra rikshalvan, och samtidigt ett av de största till arealen – det omfattade flera hundra hemman. Hans ättegren kallas i Riddarhuset Oxenstierna af Korsholm och Wasa, för att skilja dem från de andra adliga grenarna av den stora släkten Oxenstierna.

Grevar och friherrar ansvarade för all förvaltning i sina förlänningar, inklusive utnämning av domare och kyrkoherdar, utom soldatutskrivning. Gabriel Bengtsson besökte sitt grevskap en enda gång sommaren 1651. Oxenstierna bekostade resan genom en extra – och enligt drottning Kristinas instruktioner dessutom illegal – skatt skulle bekosta hans första inspektionsresa. Gabriel Bengtsson Oxenstierna har senare karaktäriserats som ”en girigbuk”, som mest var intresserad av att få mera pengar från grevskapet. Det är dock en ensidig beskrivning av greven, som också var en av de länsinnehavare i Finland som visade störst intresse för att utveckla sin förläning. Han höll sig uppdaterad om administrationen, rättsväsendet och inkomsterna. Bland annat engagerade han sig 1651 i kyrkans utvidgning, som han lovade bistå med material, och i byggandet av ett nytt skolhus.

Oxenstierna utvecklade jordbruket och boskapsskötseln bl.a. genom att importera renrasig boskap till Korsholms gård och plantera nya växter. På industrins område riktade han sin uppmärksamhet särskilt mot salpeterbruket i Voitby. Bruket producerade snart rikligt med salpeter och krut. Oxenstierna var även intresserad av de religiösa frågorna i grevskapet och ingrep vid utnämningen av präster. Under grevskapets tid låg Korsholms vallar med Oxenstiernska palatset innanför stadens tullstaket, så grevarnas företagsamhet påverkade också i högsta grad själva staden.

Redan 1665 inledde Korsholms grevskaps hospital verksamheten. Det låg i ”Hagen” – Haga, norr om tullstaketet. Greven själv försörjde upp till fyra patienter per år, främst led patienterna av spetälska. Hospitalets verksamhet avslutades då grevskapet indrogs 1674.

Vapensköld: Oxenstierna af
Korsholm och Wasa

Hauptman Botvid Höök

Botvid Höök var hauptman eller hopman, det vill säga greveskapets förvaltare, under åren 1651–80, alltså under tre generation Oxenstierna af Korsholm och Vasa. Grevskapet fick en egen fogde, som var Hööks underlydande. Under en tid verkade Erik Svensson som fogde, och han hade en personal på ca 40 personer till sitt förfogande, bland annat skaffare, trädgårdsmästare, fiskare och bagerska.

Botvid Larsson Höök, eller Botvidus Laurentii, var en borgarson från Nyköping, som hade studerat i Uppsala och blev student 1633. Kurt Jern beskriver honom som den bäst utbildade av alla de ämbetsmän som därefter verkade i Österbotten. Höök var gift två gånger, hans första hustru hette Katarina Eliasdotter Gavelius. Med henne hade Höök åtminstone tre söner, som alla studerade vid Kungliga Akademien i Åbo – Erik Höök eller Ericus Botvidi, Lars Höök eller Laurentius Botvidi och Elias Höök eller Elias Botvidi. Sonen Petter Höök blev länsman i Mustasaari 1693. Botvid Höök dog 1683 då han var ungefär 70 år.

År 1654 återförenades Österbottens län med Västerbotten administrativt. Från detta år och fram till 1674 var Johan Graan landshövding. Han beskrevs som en "stridbar och energisk" landshövding. Graan kom från Skellefteå, var jurisdoktor och "kronans nitiske man". Det förekom slitningar mellan landskapets grevskap och landshövding Graan. Det sägs att Graan hade en alldeles särskild antagonist i hertig Botvid Höök på Korsholm. Graan var bland annat bosatt i Kronoby och i Umeå under sin tid som landshövding.

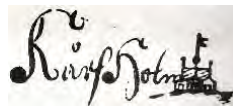
Porträtt på Botvid Höök?

Under Hööks tid på Korsholm tillverkades 1665 en ny predikstol till Vasa kyrka på hans bekostnad. Predikstolen målades av Christian Wilbrandt i Vasa. Bland utsmyckningarna återfinns fem porträtt. Kurt Jern tolkar dem som Botvid Höök, hans hustru och tre av sönerna. 1840 flyttades predikstolen till Replot kyrka, och den undgick på så sätt Vasa brand. Bild ur Svenska Österbottens historia I.

Botvid Höök hade det ibland otacksamma uppdraget att se till att grevarnas önskemål och planer verkställdes i Österbotten. Han ställde ofta krav i rådstugurätten och höll allmänt ordningen i grevskapet efter bästa förmåga. Han blev inte populär bland borgarna, som i smyg lär ha kallat honom "Krokrygg", och hans fru kallades "Svartnacka". Ändå ansågs han vara hederlig, välmenande och framför allt pliktrogen.

År 1655 meddelade Botvid Höök bekymrat greven att över 200 personer, både män och kvinnor, från grevskapet rest till Sverige som "vinterliggare" föregående höst. Detta hotade tillgången på arbetskraft och Höök önskade förbud eller så "bliver hela landet nödställt på manshjälp". Vinterliggande innebar att landsbygdsbefolkningen vintertid, då de inte hade så mycket arbete på gårdarna, for till Sverige och arbetade till exempel i Bergslagens gruvor. 1656 utbröt krig mot Ryssland, och då utfärdade landshövding Graan reseförbud för varje man "som kan draga vapen och värja". Förbudet kunde dock inte övervakas, och i stället började man kräva borgen av vinterliggarna för att försäkra sig om att de skulle återvända.

Vid riksdagen 1655, då drottning Kristina nyligen abdikerat att Karl X var ny kung, försökte Österbottens bönder få landskapets förläningar indragna. Riksdagsmännen Mickel Frantz (Nyby) från Vörå och Tomas Mickelsson Dancka från Lillkyro för Korsholms grevskap framhöll missförhållanden och att det på många sätt blivit svårare för bönderna inom grevskapen, framför allt klagade man på de extra skatter som grevarna krävde. Av någon anledning fick greve Oxenstierna

genom Botvid Höök sköta besvären från Kyro och Mustasaari. Höök stämde Mickel Frantzson till tinget i Mustasaari för att svara. Han infann sig en gång, men när Höök stämde honom igen vägrade han att komma. Han hälsade i stället Höök att landshövding Graan hade frikallat honom från att vid domstol svara för det han gjort som riksdagsman.

Överlag tycks det ha varit problematiskt med skatterna under grevskapets tid. 1656 var det nära uppror Kyrolandet, då förvaltaren Botvid Höök skulle uppbära skatten. Höök lyckades dock övertyga invånarna om att de extra skatterna som uppbars på order av kungen och för det pågående kriget mot Ryssland – inte på grevens order. Ca 1660 skrev Botvid Höök till greven: "Här är ett vrångt och svårt folk". Höök tycks dock ha varit en samvetsgrann förvaltare, som till exempel 1669 ordnade leveranser av spannmål till invånarna i Korsholm efter missväxt. Han förskotterade betalningen med egna medel, eftersom bönderna var utfattiga. Grevskapet Korsholm och Vasa indrogs 1674. Botvid Höök bodde efter detta kvar i Vasa och blev räntmästare vid länsstyrelsen i Vasa.

Grevskapet efter Gabriel Bengtsson

Den 12 december 1656 avled greve Gabriel Bengtsson Oxenstierna af Korsholm och Wasa. Han var därmed greve av Korsholm och Vasa under enbart fem år. Grevskapet Korsholm och Vasa ärvdes av hans son Gabriel Gabrielsson Oxenstierna. Gabriel Gabrielsson lär trots de stora inkomsterna från grevskapet ständigt ha haft ekonomiska bekymmer. En fjärdedel av staden Vasa indrogs från grevskapet genom den så kallade fjärdepartsräfsen.

Vid riksdagsförhandlingar 1660 var Anders Grelsson Ruth från Tölby ombud för Korsholms grevskap. Man tror att han i en besvärsskrift bland annat kom med stark kritik över att fogden i Korsholms grevskap uppbär högre skatter än tidigare. Fogden försökte få honom portad från riksdagen genom beskyllningar om "dråp, tjuvnad eller hordom". I Vasa rådstugurätten måste dock fogden erkänna att han inte visste annat än "ära och gott med Anders Grelsson".

Greve Gabriel Gabrielsson Oxenstierna blev då underrättad om att Ruth skulle delta i riksdagen och vad han skulle klaga över. Greven kallade honom till sig innan besvären lämnades in och förhörde honom, men Ruth stod på sig. Besvären behandlades på vanligt sätt. Men Karl X hade nyligen avlidit. Gabriel Oxenstierna hade blivit riksmarskalk och medlem av förmyndarregeringen och besvären ledde inte till några påföljder. Efter hemkomsten fick Anders Grelsson Ruth problem med grevens hauptman Botvid Höök, som fick honom bötfälld. Ruth uttalade sig då vanvördigt om Höök, varpå hauptmannen lyckades då få honom dömd till döden. Han häktades på Korsholm i väntan på hovrättens utslag, men lyckades rymma. Sedan hörde ingen av honom.

1660 såddes på Korsholm 5½ tr råg och 7½ tr korn, vilket gav 71 1/3 tr skörd – ett mycket bättre resultat än för traktens bönder. Hauptman Höök importerade mer storväxt boskap från Sverige för att öka mjölkproduktion, men de gamla ladugårdarna var för trånga – man kunde inte få in korna ens då man högg upp dörrarna ända upp till takbandet. Då nya fähus måste byggas höjdes antalet dagsverken för traktens bönder, ända upp till 18 dagsverken per år.

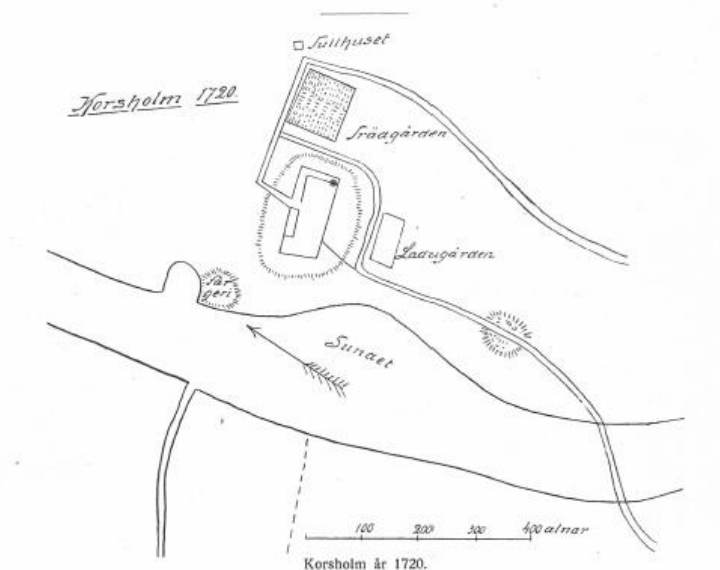
I Korsholms räkenskaper för år 1660 anges 115 nötkreatur, 97 får, 13 hästar, 16 svin samt höns och gäss. Dessutom uppges för första gången i Österbotten kalkoner, 24 stycken. Driften sköttes av gårdsfogden, åtta drängar och fyra pigor – hur sköttes mjölkningen av alla de många korna? Ett första tegelbruk anlades, efter två år fanns 40 000 tegel i lager – bönderna i trakten sålde tegel så billigt som 1 dl kmt. Verksamheten lades ner. Höök lät också bygga en skuta vid varvet i Voitby för att transportera skatteuppbörden och gårdens varor till Stockholm – adelns förläningar var nämligen undantagna handelsförbudet.

1673 avled greve Gabriel Gabrielsson Oxenstierna af Korsholm och Wasa och grevskapet ärvdes av hans son Gustaf Adolf Oxenstierna af Korsholm och Wasa. Den grevliga ätten hade uppenbarligen stora förhoppningar för Gustav Adolf (1648–97). Bland hans faddrar återfanns drottning Christina och änkedrottning Maria Eleonora, och han döptes efter Gustaf II Adolf. År 1674 indrogs dock grevskapet genom reduktionen. Reduktionskollegiet som synade räknenskaperna kom fram till att Gabriel Gabrielsson Oxenstierna uppburit också delar av kronans ränta under perioden 1660–72 och krävde återbetalning av 160 000 daler. Det Oxenstiernska dödsboet försattes slutligen i konkurs 1685.

Oxenstiernska palatset

Under perioden 1662–64 uppfördes en ny, stor bostadsbyggnad, det vill säga "Oxenstiernska palatset". Byggherre var således Gabriel Gabrielsson Oxenstierna. Stock flottades från skärgården och man köpte in tiotals lass näver. "Greve Oxenstierna lät uppföra ett palats i den gamla kungsgårdens ställe. Han uppehöll sig ej sällan på Korsholm." Oxenstiernska palatset sägs ha blivit illa åtgånget under Stora ofreden, men användes ända fram till 1748 som landshövdingsresidens.

Oxenstierna lät också anlägga en trädgård. Den låg öster om residenset, mellan vallarna och det som i dag är Runsorvägen. Trädgården var ca 1/3 ha stor. Den ser ut att ha varit kvadratisk till sin form, åtminstone i början på 1700-talet. Tidigare hade ett källand funnits för slottets behov. Äpplen och päron odlades nu för första gången på Korsholm. Då det nya residenset byggdes 1748 förnyades och förstörades samtidigt också trädgården.

Karta ur "Bidrag till Vasa stads historia" (1912). Sundet är det som i dag kallas Gamla Vasa Kanal. Tullhuset ligger ute vid dagens Runsorvägen – och står numera längre söderut än på kartan. Den stora ovalen är Korsholms vallar och där uppe syns bottenlösningen till Oxenstiernska palatset. Nerfarten låg norrut – vänd mot staden.

Senare medlemmar av släkten Oxenstierna af Korsholm och Wasa

Släkten Oxenstierna af Korsholm och Wasa existerar fortfarande, och dess medlemmar har figurerat i Österbottens historia också efter att grevskapet indrogs. Bland annat var Axel Fredrik Oxenstierna af Korsholm och Wasa hovrättsråd i Vasa hovrätt under perioden 1784–94. Tre av hans barn, Sara Emerentia (1786–87), Axel Gabriel (1787–1808) och Bengt Gabriel (1789–1841) föddes i Vasa.

Temapaket: Historiska personer

Gustaf Abraham Piper – landshövding i Österbotten

Gustaf Abraham Piper föddes 1692. Hans pappa var viceguvernör i Ingermanland.

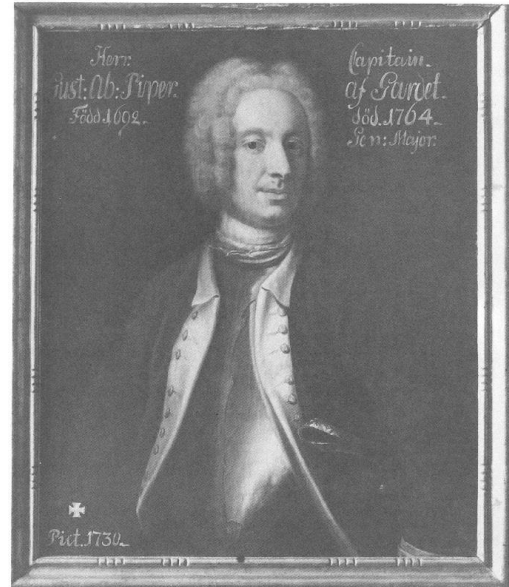
Gustaf Piper var gift tre gånger. Hans hustrur hette Märta Christina Margareta Sture, Eva von Scheven och Eleonora Gustaviana Tungel och tillsammans med dem fick han sammanlagt 19 barn. Åtminstone tre av barnen föddes i Vasa. Sonen Adolf, som bara blev ett år gammal, dog också under tiden i Österbotten år 1751.

Gustaf Abraham Piper gjorde karriär inom den svenska armén, men han råkte ut för svårigheter där. Han deltog i det stora nordiska kriget 1708, där han förfrös båda fötterna så att han blev tvungen att amputera några tår och ena hälen. Piper var också med i slaget vid Poltava 1709 där han tillfångatogs. Han satt fängslad i Ryssland 1709–1716 men frigavs vid en fångutväxling 1715. Under fångenskapen gjorde han bland annat kanslitjänst och arbetade med att renskriva officiella dokument. Vid hemresan från fångenskapen råkte han dessutom ut för skeppsbrott.

Han ägnade sig gärna åt att arbeta upp sina gårdar, bland annat Gränsö slott utanför Västervik, slottet Tunbyholm i Skåne och säteriet Kråkvik i Småland. Han var intresserad av jordbruk och boskapsskötsel och var en engagerad markägare.

Gustaf Abraham Piper blev krigsråd 1743. Han var medlem i kommissionerna för hushållningens upphjälpande i Finland och för statsverkets reglerande och avslutande 1744 och av sparsamhetskommisionen 1745. År 1753 blev han utnämnd till generalmajor.

Gustaf Abraham Piper skrev en självbiografi om åren som krigsfånge i Ryssland, publicerad som "Landshövdingen Gustaf Abraham Pipers Minnen från Karl XII:s ryska fälttåg och sin ryska fångenskap". Han översatte pietistisk litteratur. Han handskrev också en tidig kokbok 1739, det vill säga 16 år tidigare än Kajsa Wargs kokbok. Hushållsboken var en gåva till hans första hustru Märta Sture. Den innehåller 368 recept på maträtter, men även på destillerade drycker, botemedel mot sjukdomar och vad som i dag snarast skulle kallas husmorsråd. Märta Sture dog redan 1742 bara 27 år gammal. "Märta Stures hushållsbok" publicerades år 2007 av Nordiska Museet med Kersti Wikström som redaktör.

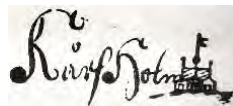

Landshövdingen i Österbotten 1746–1761 Gustaf Abraham Piper, född 1692, avmålad i olja 1730 av J. H. Scheffel, Gripsholm. - Svenska Porträttarkivet, Stockholm.

Bild ur Svenska Österbottens historia I

Piper som landshövding

1746–61 var Gustaf Abraham Piper landshövding i Österbotten. Han satte genast i gång med att planera ett nytt landshövdingsresidens på Korsholms vallar, som byggdes 1748–52. 1752 kung Adolf Fredrik besökte Vasa den 18 juli. Han inkvarterades hos landshövding Piper i det nybyggda residenset på vallarna.

Piper arrenderade också Södra kungsladugården på Korsholm och lät uppföra ett stort fähus av tegel. Länets invånare fick lov att betala hälften av kostnaderna för dess uppförande. Han utökade åkermarken, bland annat med hjälp av arbetsfolk från Dalarna. Han fick dock avslag då han begärde att få använda dagsverken för arbetet

1754 skrev kung Adolf Fredrik till landshövding Piper, som hade försökt få kronan att ersätta kungsgården för bortfallet av dagsverken. Kungen avslog anhållan, men gav Piper tillstånd att utnyttja "mantalsdagsverken" av kronohemmanen inom två mil mot ersättning, "nämligen 8 öre silvermynt för varje dränge- och 16 öre silvermynt för varje ökedagsverke".

Piper tycks ha varit intresserad av österbottningarnas liv och kom med alla möjliga förbättringsförslag. I mitten av 1700-talet påtalade Piper att mödrarna i Österbotten inte ammade sina barn, utan mycket tidigt började ge dem komjolk. Detta var säkert en orsak till den höga spädbarnsdödligheten – i Sundom var den till exempel under 1750-talet 49 procent. Piper föreslog att mödrar som alltför tidigt började ge sina barn komjolk skulle bötfällas, men detta avslogs av regeringen, som ansåg att förslaget var alltför radikalt. Kurt Jern har påpekat att kvinnorna var tvungna att sköta jordbruket medan männen var borta på fiske, säljakt, skogsarbete och så vidare och helt enkelt inte hade möjlighet att amma.

Tydligen var dock österbottningarna lite misstänksamma mot honom. Följande folksägen har upptecknats i Yttermark 1914:

872. Landshövdingen och bonden. Om landshövdingen i Österbotten, greve Gustaf Abraham Piper, 1746–61, berättas följande: En tid efter det Piper tillträtt sitt ämbete, begav han sig på resa i sitt län. Under denna resa skjutsade en bonde honom till prästgården i församlingen utan att veta, vem den främmande herren var. Då Piper frågade, vad man tyckte om den nya landshövdingen, genmålte bonden: >> Då han pipat hit, skulle han ha pipat till helvetet!>> – Landshövdingen lär ha hotat bonden med strängt straff, men på prästens förbön lät han nåd gå före rätt.

Ur FSvFD Kulturhistoriska sägner s. 158.

Gustaf Abraham Piper var landshövding i Österbotten fram till sin död 1761 i Södermanland.

Pipers residens

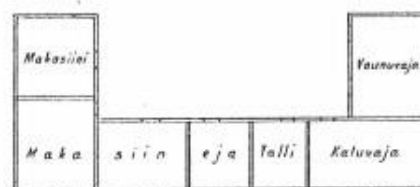
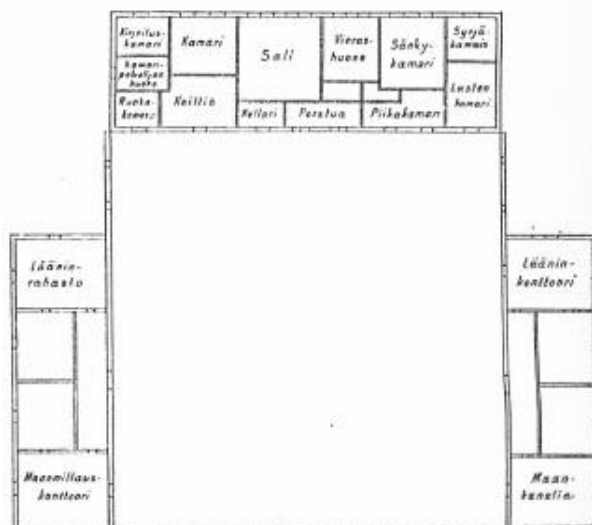
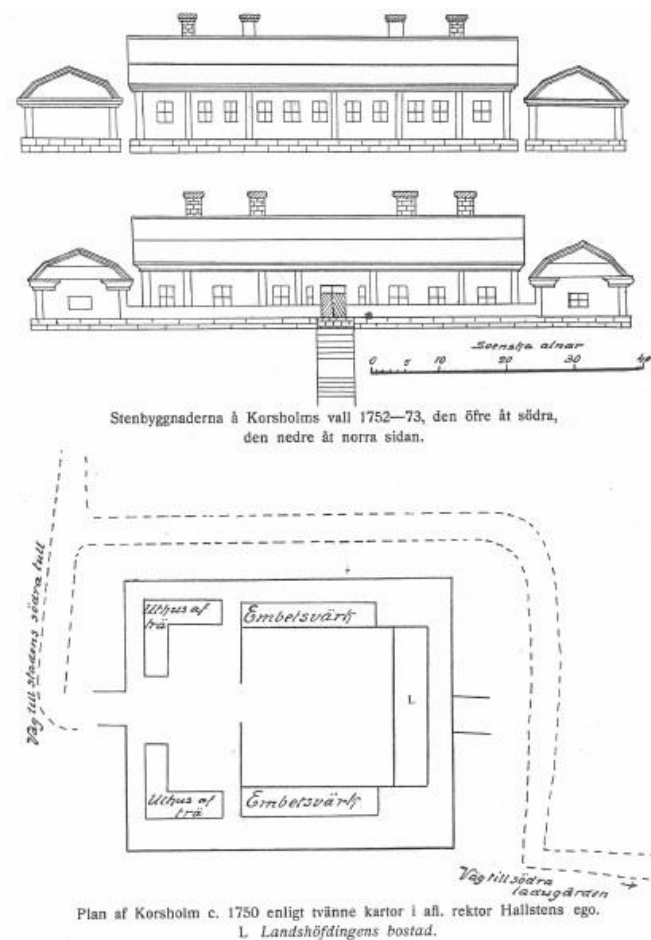
1748 uppförde byggmästaren Johan Wissman ett nytt residens på vallarna åt landshövding Gustaf Abraham Piper. Samtidigt revs alla byggnader på området. Soldater från Österbottens regemente användes som arbetskraft – de var inte vana byggkarlar.

Huvudbyggnaden (= landshövdingens bostad) och flygelbyggnaderna (= länsstyrelsens ämbetsverk), hade murar och tak av tegel, väggarna var röda och knutarna vita, stenfot av granit. Den hade flera källare. Huvudbyggnaden hade en sammanlagd yta på 952 kvadratalnar, eller 342 m².

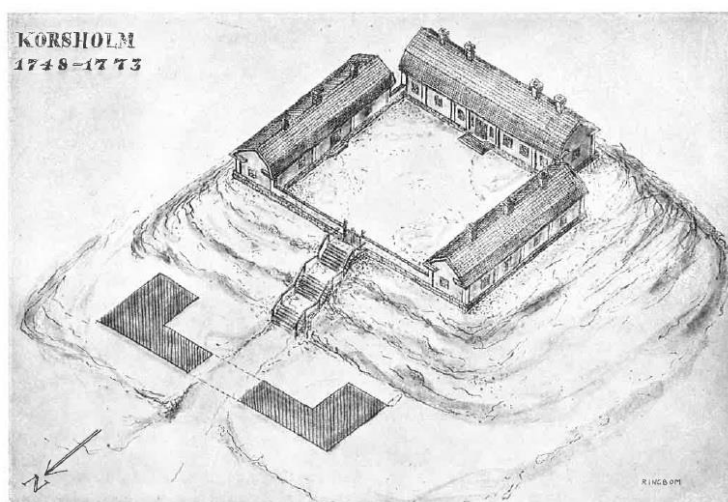
Husen var en våning höga och hade brutet tak av tegel. Gårdsplanen var kvadratisk och sidorna mätte 56 alnar eller 33,6 m. Från gårdens norra port ledde tredelade ledstångsförsedda trappor ned till stallgården där uthusen fanns.

Byggnaderna revs redan 1773, då de ansågs vara i mycket dåligt skick. Man kan alltså utgå från att det var problem med byggarbetet – ett välbyggt hus borde annars inte ha behövt rivas efter så kort användning som 21 år.

Korsholms trädgård gjordes om till en fransk, geometrisk trädgård indelad i åtta kvarter. Trädgården låg öster om vallarna, snett mitt emot södra tullhuset.

Korsholman maaherranasunto 1752-1773.
Pohjaspiirros.

Pipers residens. Illustrationer ur Karl Hedmans "Bidrag till Vasa stads historia I" (1912), ur J. R. Aspelins "Korsholmsn vallien vaiheista (1897) och ur "Vasa. Den gamla och den nya staden", teckning av Ringbom. Nedan: Pipers trädgård. Utklipp, "södra ladugården" avmätt 1752 och 1757, VLA.

